

**ОДЕСЬКИЙ
ЛІТЕРАТУРНИЙ
МУЗЕЙ
ПУТІВНИК**

**ОДЕССКИЙ
ЛИТЕРАТУРНЫЙ
МУЗЕЙ
ПУТЕВОДИТЕЛЬ**

Одеса
2017

УДК 069:801 (477.74)
0417

Редколегія

Т. Липтуга, Г. Закупна, Г. Семикіна, О. Яворська

Автори

*О. Яворська, Г. Семикіна, О. Каракіна, Г. Закупна, Л. Мельниченко,
Г. Божко, Л. Липтуга, М. Котельнікова, І. Саврасова*

Фотографії

Георгій Ісаєв, Леонід Сідорський, Андрій Рафаель

0417 Одеський літературний музей : Путівник / О. Яворська та ін. Ред. кол. : Т. Липтуга та ін., – Фото Г. Ісаєва та ін. – Одеса : 2017. –160с.: іл.
ISBN 978-966-

Путівник по Одеському літературному музею – це мандри протягом двох сторіч, від перших років існування міста до сьогодення.

Вашими супутниками будуть письменники, що народились в Одесі або прожили тут деякий час. Вони створили літературну легенду про дивовижне та неповторне місто, яка ожила в експозиції Одеського літературного музею.

УДК 069:801 (477.74)

Українською та російською мовами

ISBN 978-966-

© ОЛМ, 2017

УДК 069:801 (477.74)
0417

Редколлегия

Т. Липтуга, Г. Закупная, Г. Семькина, А. Яворская

Авторы

*А. Яворская, Г. Семькина, Е. Каракина, Г. Закупная, Л. Мельниченко,
А. Божко, Л. Липтуга, М. Котельникова, И. Саврасова*

Фотографии

Георгий Исаев, Леонид Сидорский, Андрей Рафаэль

0417 Одесский литературный музей : Путеводитель / А. Яворская и др. Ред. кол. : Т. Липтуга и др., – Фото Г. Исаева и др. –Одесса, 2017. – 160 с.: ил.
ISBN 978-966-

Путеводитель по Одесскому литературному музею – это путешествие длиной более чем в два столетия, от первых лет существования города до наших дней.

Вашими спутниками будут писатели, родившиеся в Одессе или прожившие здесь некоторое время. Они создали литературную легенду об удивительном и неповторимом городе, ожившую в экспозиции Одесского литературного музея.

УДК 069:801 (477.74)

© ОЛМ, 2017

ISBN 978-966-

ОДЕСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ МУЗЕЙ

Одеський літературний музей був заснований за постановою Ради Міністрів України 1977 року. Для музею було відведено палац князів Гагаріних, пам'ятник архітектури, спроектований архітектором Людвігом Оттоном. Засновником та першим директором літературного музею став письменник і бібліофіл Микита Олексійович Бригін.

Особливістю створення музею було те, що він створювався з нуля. Одночасно йшло формування фондів, встановлення контактів з письменниками або їх спадкоємцями, написання структури і тематико-експозиційного плану, робота над створенням експозиції, паралельно йшли ремонтні роботи палацу, спорудженого в п'ятдесятих роках XIX сторіччя. Художнє вирішення експозиції – результат спільної праці наукового колективу і колективу художників-дизайнерів, який очолив заслужений діяч мистецтв України,

художник-монументаліст Анатолій Васильович Гайдамака. У 1984 році Одеський літературний музей було відкрито.

Експозиція музею, що розмістилася в 21 залі, в анфіладі другого поверху і чотирьох залах першого, унікальна. Вона містить в собі три варіанти напрямків, традиційних для літературних музеїв – меморіальну

ВСТУП

ОДЕССКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ МУЗЕЙ

Одесский литературный музей был основан по постановлению Совета Министров Украины в 1977 г. Для музея был отведен дворец князей Гагариных, памятник архитектуры, спроектированный архитектором Людвигом Оттоном. Основателем и первым директором литературного музея стал писатель и библиофил Никита Алексеевич Брыгин.

Специфика создания музея заключалась в том, что от нулевой отметки одновременно шло формирование фондов, установление контактов с писателями либо их наследниками, создание структуры и тематико-экспозиционного плана, работа по созданию экспозиции. Параллельно происходил ремонт здания, построенного в пятидесятых годах XIX века. Художественное решение экспозиции – результат совместного труда научного коллектива и коллектива живописцев-дизайнеров, который возглавил заслуженный деятель искусств Украины, художник-монументалист Анатолий Васильевич Гайдамака. В 1984 г. Одесский литературный музей был открыт.

Экспозиция музея, разместившаяся в 21 зале, в анфиладе второго этажа и четырёх залах первого, уникальна. Она включает в себе три варианта направлений, традиционных для литературных музеев – мемориальную составляющую, собственно музей книги и одесского книгопечатания, а также историю развития литературы в Одессе и литературы Одессы.

Меморіальна дошка М. О. Бригіну.
Мемориальная доска Н. А. Брыгину

ВСТУПЛЕНИЕ

складову, власне музей книги і одеського друкарства, а також історію розвитку літератури в Одесі і літератури Одеси.

Кожен зал музею, крім власне експонатів – книг, рукописів, журналів, особистих речей письменників, предметів побуту, письмового приладдя епохи – дає характеристику одного-двох десятиліть XIX–XX сторіч. Кожен із залів оригінальний, але при цьому органічно пов'язаний з попереднім і наступним.

Дизайнерські рішення кожної літературної доби далекі від лобових, швидше нагадують вишукану театральну декорацію. Вони дають можливість відвідувачеві виявляти ерудицію, жвавість уяви, вміння читати не тільки тексти, а й підказки художнього рішення, своєрідні характеристики того чи іншого десятиліття, того чи іншого письменника.

Творці музею вважали своєю метою максимально заповнити культурні лакуни, які були штучно створені ідеологічною політикою радянської епохи. Завдяки цьому експозиція в цілому не застаріла, незважаючи на те, що з дня відкриття музею минуло більше тридцяти років. Вже після проголошення незалежності України експозиція була доповнена забороненими раніше іменами. З'явилася можливість провести зміни в залах, присвячених літературі 1870-1890-х, 1910-х, 1917-1920-х рр., частково переосмислений зал, присвячений літературі

Болгарії, доповнені матеріалами часів окупації Одеси зали літератури Другої світової війни.

У музеї представлено понад 300 письменницьких імен, так чи інакше пов'язаних з Одесою – від І. П. Котляревського, О. С. Пушкіна, Адама Міцкевича до Генріха Белля, Жоржа Сіменона, Б. Л. Пастернака. Поряд з великими творцями літератури – М. В. Гоголем, Л. М. Толстим, М. М. Коцюбинським, Лесею Українкою, Шолом-Алейхемом, А. П. Чеховим, І. О. Буніним, І. Я. Франком, А. А. Ахматовою, І. Е. Бабелем, І. А. Льфом, Є. П. Петровим, В. П. Катаєвим, М. Г. Кулішем, представлені численні автори так званого «другого ряду», які відіграли важливу роль у становленні вітчизняної культури. Не позабуто і фольклор, з якого, власне, і починається література міста: «А в Одесі добре жити...».

Вдалим продовженням основної експозиції Одеського літературного музею, відповідним до її унікальності, стала експозиція просто неба – «Сад скульптур» з прилеглим до нього «Одеським двориком». Ідея та втілення в життя цієї експозиції належить Леоніду Вікторовичу Липтузі.

Тут представлені сучасні гумористичні скульптурні композиції на літературні теми, а також стародавня скіфська і половецька скульптура; відтворений інтер'єр одеського двору, без якого оповідання про літературну Одесу було б неповним.

Каждый зал музея, помимо собственно экспонатов – книг, рукописей, журналов, личных вещей писателей, предметов быта, письменных принадлежностей эпохи – даёт характеристику одного-двух десятилетий XIX – XX веков. Каждый из залов оригинален, но при этом органично связан с предыдущим и последующим.

Дизайнерские решения каждого временного периода далеки от лобовых, скорее напоминают изысканную театральную декорацію. Они дают возможность посетителю проявлять эрудицию, живость воображения, умение читать не только тексты, но и подсказки художественного решения, своеобразные характеристики того или иного десятилетия, того или иного писателя.

Создатели музея считали своей целью максимально заполнить культурные лакуны, искусственно созданные идеологической политикой советской эпохи. Благодаря этому, несмотря на истекшие тридцать с лишним лет со дня открытия, экспозиция в целом не устарела. Тем не менее, после провозглашения независимости Украины экспозиция была дополнена ранее запрещёнными именами. Появилась возможность произвести изменения в залах, посвященных литературе 1870-1890-х, 1910-х, 1917-1920-х гг., частично переосмыслен зал, посвященный литературе Болгарии, дополнены материалами времён оккупации Одессы залы литературы Второй мировой войны.

В музее представлено более 300 писательских имён, так или иначе связанных с Одессой – от И. П. Котляревского, А. С. Пушкина, Адама Мицкевича до Генриха Белля, Жоржа Сіменона, Б. Л. Пастернака. Наряду с великими создателями литературы – Н. В. Гоголем, Л. Н. Толстым, М. М. Коцюбинским, Лесею Українкою, Шолом-Алейхемом, А. П. Чеховым, И. А. Буніним, И. Я. Франко, А. А. Ахматовой, И. Э. Бабелем, И. А. Льфом, Е. П. Петровым, В. П. Катаевым, М. Г. Кулишом, представлены многочисленные авторы так называемого «второго ряда», сыгравшие немаловажную роль в становлении отечественной культуры. Не позабыт и фольклор, с которого, собственно, и начинается литература города: «А в Одесі добре жити...».

Удачным, соответствующим по уникальности продолжением основной экспозиции Одесского литературного музея стала экспозиция под открытым небом – «Сад скульптур» с прилегающим к нему «Одесским двориком». Идея и воплощение в жизнь этой экспозиции принадлежит Леониду Викторовичу Липтуге.

Здесь представлены современные юмористические скульптурные композиции на литературные темы, а также древняя скифская и половецкая скульптура; воссоздан интерьер одесского двора, без которого повествование о литературной Одессе было бы неполным.

ПАЛАЦ КНЯЗЯ ГАГАРИНА

Двоповерхова будівля палацу князя Дмитра Івановича Гагаріна, в якому розташовано Літературний музей, побудована наприкінці 1850-х – початку 1860-х років. Будівля поєднує зовнішню простоту класичного фасаду з профільованими фронтонами та еклектичною пишністю інтер'єру.

Урочистість простору головного вестибюлю надають напівциркульні мармурові сходи, які ведуть на другий поверх і подвійні пілони, що прикрашають стіни.

Простір другого поверху розширюється за рахунок скляного ліхтаря стелі, ошатність надають чотири колони коринфського ордера на балконі і годинник, який підтримують фігури двох схилених атлантів.

ДВОРЕЦ КНЯЗЯ ГАГАРИНА

Двухэтажное здание дворца князя Гагарина, в котором размещен Одесский литературный музей, построено в конце 1850-х – начале 1860-х гг. Здание сочетает внешнюю простоту классического фасада с профилированными фронтонами и эклектичной пышностью интерьера.

Торжественность пространству главного вестибюля придают полуциркулярная мраморная лестница, ведущая на второй этаж и спаренные пилоны, украшающие стены.

Пространство второго этажа расширяется за счет стеклянного фонаря потолка, нарядность придают четыре колонны коринфского ордера на балконе и часы, поддерживаемые фигурами двух коленапреклоненных атлантов.

ЗОЛОТА ЗАЛА

Марадна зала має назву «Золотої». Вона завершується еркером з чотирма великими вікнами, з яких видно море. В оформленні стін, карнизів і плафонів використані ліпні декоративні елементи, вкриті позолотою.

Це своєрідна «вітальня» музею. Тут проходять літературно-музичні вечори, ювілеї, творчі зустрічі, виставки, виступають письменники, проходять міжнародні літературні фестивалі.

В Золотій залі по особливому відчувається зв'язок часів. В листопаді 1899 року тут розмістилося Одеське літературно-артистичне товариство, наслідком діяльності якого став значний внесок в культурну історію міста. З захопленням писав про ці часи знаменитий краєзнавець Олександр Михайлович Дерибас в культурній для одеситів книзі «Старая Одесса»: «Многочисленная публика, посещавшая вечера этого клуба, скользила по расшатавшемуся, но сохранившему свою аристократичность паркету и любовалась залами,

*А дом князя Гагарина! Тот дом,
в котором открыл свою деятельность
одесский Литературно-Артистический клуб!
О.М. Дерибас*

окаймленными золочеными карнизами и причудливо расписанными плафонами».

Діяльність літературно-артистичного товариства полягала в організації літературно-музичних вечорів, виставок картин одеських художників, публічних лекцій з літератури, філософії і мистецтва. Більшість вечорів присвячувалась ювілеям видатних письменників. В експозиції представлені ювілейні номери газет, збірники статей, присвячені творчості О. С. Пушкіна, Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, Л. М. Толстого, одеські видання творів цих письменників.

Членами Літературно-артистичного товариства в різні періоди були видатні діячі літератури і мистецтва – І. О. Бунін, М. Л. Кропивницький, В. М. Дорошевич. На літературних вечорах читав свої твори Бунін, у квітні 1899 року він познайомив присутніх з перекладом «Песни о Гайавате» Лонгфелло. Тут читали свої лекції про літературу і мистецтво молоді Корній Чуковський і Володимир Жаботинський. Пізніше

ЗОЛОТОЙ ЗАЛ

Марадный зал музея называется «Золотым». Он завершается эркером с четырьмя большими окнами, из которых видно море. В оформлении стен, карнизов и плафонов использованы лепные декоративные элементы, покрытые позолотой.

Это своеобразная «гостиная» музея. Здесь проходят литературно-музыкальные вечера, юбилеи, творческие встречи, выставки, выступают писатели, проходят международные литературные фестивали.

В Золотом зале по-особенному ощущается связь времен. В ноябре 1899 г. здесь разместилось Одесское литературно-артистическое общество, оставившее заметный след в культурной истории города. С восторгом писал об этом знаменитый краевед Александр Дерибас в книге «Старая Одесса»: «Многочисленная публика, посещавшая вечера этого клуба, скользила по расшатавшемуся, но сохранившему свою аристократичность паркету, и любовалась залами, окайм-

*А дом князя Гагарина! Тот дом,
в котором открыл свою деятельность
одесский Литературно-Артистический клуб!
А. М. Дерибас*

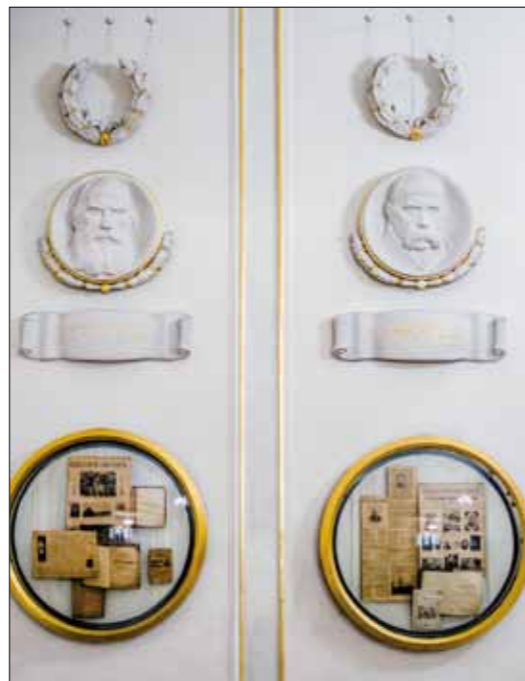
ленными золочеными карнизами и причудливо расписанными плафонами».

Деятельность Литературно-артистического общества состояла в организации литературно-музыкальных вечеров, выставок картин одесских художников, публичных лекций по литературе, философии и искусству. Большинство вечеров было посвящено юбилеям выдающихся писателей. В экспозиции музея представлены юбилейные номера газет, сборники статей, посвященные творчеству А. С. Пушкина, Т. Г. Шевченко, Н. В. Гоголя, Л. Н. Толстого, произведения этих писателей, изданные в Одессе.

Членами Литературно-артистического общества в разные периоды состояли видные деятели литературы и искусства – И. А. Бунин, М. Л. Кропивницький, В. М. Дорошевич. На вечерах клуба выступал с чтением своих произведений И. А. Бунин, в апреле 1899 г. он прочел перевод «Песни о Гайавате» Лонгфелло. Здесь читали свои лекции о литературе и искусстве молодые

в романі «Пятеро» В. Є. Жаботинський описав одне з зібрань Літературно-артистичного товариства та виноградну залу палацу.

1900 року в залі відбувся спектакль, в якому взяли участь корифеї української сцени М. Л. Кропивницький і М. К. Заньковецька. В вітринах експозиції зали представлені численні матеріали, за якими можна простежити історію становлення українського і російського театрів середини XIX – початку XX сторіч. На афішах одеських вистав, на титулах книг імена М. В. Гоголя, І. П. Котляревського, О. М. Островського тощо. В Одесі гастролювали М. С. Щепкін, якого називали комічним генієм, і знаменитий трагік П. С. Мочалов. В Одесі 1883 року відбулися перші гастролі української професійної трупи під орудою М. П. Старицького та М. Л. Кропивницького. Одеська

публіка була в захваті. Після успіху перших гастролей український театр корифеїв приїздив до Одеси щорічно, граючи тут по кілька сезонів поспіль. На афішах і програмах вистав імена корифеїв українського театру М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького, І. К. Карпенка-Карого, М. К. Садовського, П. К. Саксаганського, прославленої М. К. Заньковецької.

Корней Чуковский и Владимир Жаботинский. Позже в романе «Пятеро» В. Е. Жаботинский описал одно из собраний Литературно-артистического общества и виноградный зал дворца.

В 1900 г. в зале со спектаклем выступили корифеи украинской сцены М. Л. Кропивницкий и М. К. Заньковецкая. В витринах экспозиции зала представлены многочисленные материалы, по которым прослеживается история становления украинского и русского театров середины XIX – начала XX века. На афишах одесских постановок, на титулах книг – имена Н. В. Гоголя, И. П. Котляревского, А. Н. Островского и др. В Одессе гастролировали М. С. Щепкин, которого называли комическим гением, и знаменитый трагик П. С. Моча-

лов. В Одессе в 1883 г. состоялись первые гастролі української професійної трупи під орудою М. П. Старицького і М. Л. Кропивницького. Одеська публіка була в восторге. После первых гастролей украинский театр корифеев приезжал в Одессу ежегодно, играя здесь по несколько сезонов. На афишах и программах спектаклей, представленных в экспозиции зала, имена корифеев украинского театра М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького, І. К. Карпенко-Карого, Н. К. Садовського, П. К. Саксаганського, прославленої М. К. Заньковецької.

1. Початок літературної історії міста Одеси. 1794-1810-ті роки

Експозиція залу висвітлює дві теми: усну народну творчість півдня України та початок літературної історії міста Одеси.

Вітрини залу нагадують вікна молодого міста, що стрімко розбудовується в донедавна безлюдних степах. В підвісній композиції об'єднано предмети моря та степу (ярмо, якор, штурвал) і бандура, яка символізує народне мистецтво. Саме українська народна пісня стала першим твором, в якому йшла мова про Одесу.

З бадьорої оптимістичної ноти чумацької пісні «А в Одесі добре жити...» починає творитися легенда про Одесу – місто, в якому весело, вільно, затишно жити. Ця легенда була підхоплена і отримала розвиток всією літературою першої половини XIX сторіччя, лейтмотивом якої було оспівування вільного та веселого життя молодого міста на березі Чорного моря.

*А в Одесі добре жити
Мішком хліба не носити,
На панщину не ходити,
Подушного не платити,
Ні за плугом, ні за ралом,
Називають мене паном!
Чумацька пісня*

Звільнені від османської Туреччини землі Північного Причорномор'я швидко заселялися переселенцями та біглими кріпаками. Сюди ж на запрошення царського уряду почали з'їжджатися і колоністи з Греції, Болгарії, Франції, Італії, Швейцарії, Німеччини. Представники різних народів привносили з собою особливості свого побуту, звичаїв, культури. В експозиції представлені зразки українського, російського, болгарського фольклору, що був розповсюджений в цих краях наприкінці XVIII сторіччя. Найбільш поширеними темами усної творчості були звільнення з «бусурманської» неволі, звитяга і героїчні вчинки вільних козаків.

В 1806 році розпочалася третя російсько-турецька війна, в якій брав участь основоположник новітньої української літератури Іван Петрович Котляревський (1769-1838). Штабс-капітан Котляревський служив

1. Начало литературной истории города Одессы. 1794-1810-е годы

Експозиція зала посвящена двум темам: устное народное творчество юга Украины и начало литературной истории города Одессы.

Витрины зала напоминают распахнутые окна строящегося города, вознившегося на берегу моря в прежде пустынной степи. В подвесной композиции объединены символы моря, степи (ярмо, якорь, штурвал) и бандура, символизирующая народное искусство. Именно фольклорный источник стал одним из первых произведений об Одессе.

С бодрой оптимистической ноты чумацкой песни «А в Одесі добре жити...» начинает твориться легенда об Одессе – городе, в котором весело, вольно, уютно жить. Эта легенда была подхвачена и получила развитие всей литературой первой половины XIX ст., лейтмотивом которой было воспевание

*А в Одесі добре жити,
Мішком хліба не носити,
На панщину не ходити,
Подушного не платити,
Ні за плугом, ні за ралом,
Називають мене паном!
Чумацька пісня*

вольной и веселой жизни молодого города на берегу Черного моря.

Освобожденные от османской Турции земли Северного Причерноморья быстро заселялись переселенцами и беглыми крепостными. Сюда же по приглашению царского правительства устремились и колонисты из Греции, Болгарии, Франции, Италии, Швейцарии, Германии. Представители разных народов привносили особенности своего быта, обычая, культуру. В экспозиции представлены образцы украинского, русского, болгарского фольклора, бытовавшего в крае в конце XVIII века. Наиболее распространенными темами устного творчества были освобождение из «бусурманской» неволи, удаль и подвиги вольных казаков.

В 1806 году началась третья русско-турецкая война, в которой принимал участие основоположник

ПОЧАТОК ЛІТЕРАТУРНОЇ ІСТОРІЇ МІСТА ОДЕСИ

ад'ютантом командуючого 2-им корпусом військ Дніпровської армії. Він брав безпосередню участь у боях, визволяв Ізмаїл, Бендери, Кілію, Балту, вів «Журнал военных действий». За військову звитягу був нагороджений орденом Анни 4-го ступеня. Враження від війни під Одесою виклав у військових частинах поеми «Енеїда», на багатьох сторінках якої описав воєнний побут, життя українського козацтва. В 1808 році І. П. Котляревський виходить у відставку і їде до Петербургу, де наступного року видає «Енеїду». Екземпляр цього видання 1809 року представлено в експозиції.

Одеса швидко росла, перетворюючись на величезний торгівельний порт Північного Причорномор'я. «Из бедной деревушки Гаджибей, окруженной пустыми и необработанными степями, город сей... сделался в столь короткое время самым цветущим торговым городом в Европе..., составляющим давно желанную и необходимую связь между Россией и полуденною Европой», – писав французький негоціант Шарль Сикар в книзі «Письма об Одессе». В експозиції представлені французьке видання книги 1812 року і видання 1818-го року в російському перекладі. В цьому ж розділі експонуються

ОЛМ. ПУТЕВОДИТЕЛЬ

новой украинской литературы Иван Петрович Котляревский (1769-1838). Штабс-капитан Котляревский служил адъютантом командующего Вторым корпусом войск Днепровской армии. Он принимал участие в боях, освобождал Измаил, Бендери, Килию, Балту, вел «Журнал военных действий». За военную отвагу был награжден орденом Анны 4-й степени. Впечатления от войны изложил в поэме «Енеида», где описал воинский быт, жизнь украинского казачества. В 1808 г. И. П. Котляревский выходит в отставку и уезжает в Петербург, где в следующем году издает «Энеиду». Экземпляр этого издания 1809 года представлен в экспозиции.

Одесса быстро росла, превращаясь в крупнейший торговый порт Северного Причерноморья. «Из бедной деревушки Гаджибей, окруженной пустыми и необработанными степями, город сей... сделался в столь короткое время самым цветущим торговым городом в Европе..., составляющим давно желанную и необходимую связь между Россией и полуденною Европой», – писал французский негоциант Шарль Сикар в книге «Письма об Одессе». Французское издание 1812 г. и русский перевод 1818 г. представлены в экспозиции. В этом же разделе экспонируются книги

книги мандрівників Г. Кастельно, С. Сестренцевича-Богуша, П. Палласа, що вперше описали історію, клімат, природу, населення краю.

В центрі експозиції – петербурзький журнал «Лицей» за 1806 рік з публікацією першої поезії про наше місто, вірш так і називався «Одесса». Поезію було підписано ініціалами П. Ф.Б. Багато дослідників намагалися встановити авторство цього першого літературного твору про Одесу, але їх здогадки лишились цікавими припущеннями, достатніх доказів ніхто не навів. Але незалежно від того, хто насправді був автором цієї поезії, цікавить перш за все її зміст: поетичний опис того, з якою неймовірною швидкістю, в донедавна безлюдних та диких степах, будується народами різних націй і вірувань місто з великими будинками, і висловлюється впевненість в подальшому славному і щасливому майбутньому Одеси.

Привертають увагу перші відомі нам книги, видані в Одесі. Це «Начертание правил воспитания в обоих Одесских Благородных Институтах» (1814) російською

і французькою мовами. Експонується також екземпляр столичної газети «Северная почта», де надрукована інформація про іспити в Рішельєвському лицей, відкритому в Одесі 1817 року на основі чоловічого Благородного інституту.

Першим прозаїчним літературним твором, присвяченим Одесі, стала книга Івана Михайловича Долгорукова (1764-1823) «Славны бубны за горами, или Путешествие мое кое-куда 1810 года». Відомий російський поет здійснює екзотичну за тих часів подорож – він вирішує податися в мандри по узбережжю Чорного моря, щоб подивитися на нові міста, побудовані на землях, щойно відвоєваних у турків. На сторінках книги, представленій в експозиції, постає один із перших літературних портретів молодого міста, опис всього, що автора вразило і здивувало в Одесі. Багато сторінок твору присвячено герцогу де Ришельє, губернатору краю, який багато зробив для процвітання Одеси.

путешественников Г. Кастельно, С. Сестренцевича-Богуша, П. Палласа, впервые описавших историю, климат, природу, население края.

В центре экспозиции петербургский журнал «Лицей» за 1806 год с публикацией первого стихотворения о нашем городе, которое так и называлось «Одесса». Стихотворение было подписано инициалами П. Ф. Б. Многие исследователи пытались установить авторство этого первого литературного произведения об Одессе. Но, независимо от того, кто был действительным автором этого стихотворения, интерес представляет прежде всего его содержание: поэтическое описание того, с какой невероятной быстротой в некогда безлюдных и диких степях строится людьми разных наций и верований город с большими домами, и высказывается уверенность в дальнейшем славном и счастливом будущем Одессы.

Интерес представляют первые известные нам книги, изданные в Одессе. Это «Начертание правил воспитания в обоих Одесских Благородных инсти-

тутах» (1814) на русском и французском языках. Экспонируется также экземпляр столичной газеты «Северная почта», где напечатано сообщение об экзаменах в Ришельевском лицее, открытом в Одессе в 1817 г. на основе мужского Благородного института.

Первым прозаическим литературным произведением, посвященным Одессе, стала книга Ивана Михайловича Долгорукова (1764-1823) «Славны бубны за горами, или Путешествие мое кое-куда 1810 года». Известный русский поэт совершает в 1810 г. экзотическое по тем временам странствие – он отправился в путешествие по побережью Чорного моря, чтобы посмотреть на новые города, построенные на землях, недавно отвоеванных у турков. На страницах книги, представленной в экспозиции, дан один из ранних портретов молодого города, описание всего, что автора впечатлило и удивило в Одессе. Много страниц посвящено герцогу де Ришельє, губернатору края, много сделавшему для процветания Одессы.

2. «Пушкінська зала».

Культурне і літературне життя Одеси 1820-х років

Експозицію зали, оформленої в урочистих біло-зелених тонах, прикрашають старовинні меблі, скульптура, тогочасні предмети декоративно-прикладного мистецтва. Таким міг бути дворянський літературний салон двадцятих років XIX сторіччя, де сперечались про політику і літературу, а настільними книгами були твори французьких просвітителів. Нерідкими гостями салонів були члени таємних товариств.

Одеса в двадцяті роки, напередодні повстання декабристів, стає одним з осередків вільнодумства. Чималу роль в розповсюдженні ідей декабристів відіграло перебування в місті опальних літераторів.

Експозицію залу відкриває розділ, що розповідає про зв'язки декабристів з Одесою. Представлені старовинні книги, літографії та інші матеріали, що розкривають джерела ідей декабризму. Тут книги французьких просвітителів, гравюри, що відображають епізоди Вітчизняної війни 1812 року, і навіть купча на кріпака, датована 1815 роком, яка свідчить про сутужне становище селян в царській Росії.

Итак, я жил тогда в Одессе...!

О. С. Пушкін

Серед декабристів було чимало літераторів. В центральній вітрині розміщені унікальні експонати: альманах «Полярная звезда» за 1825 рік, виданий О. О. Бестужевим і К. Ф. Рилєєвим, «Думы» К. Ф. Рилєєва, «Опыт теории налогов» М. І. Тургенева. Ці книги здобули широке розповсюдження в Одесі в двадцяті роки. Ви можете побачити портрети декабристів, долі яких пов'язані з чорноморським містом. В одній з вітрин мемуарна література діячів декабристського руху: «Записки» М. В. Басаргіна, спогади О. В. Поджіо, С. Г. Волконського та інших.

Окремий експозиційний комплекс присвячено Володимирі Феодосійовичу Раєвському (1795-1872), поету і другу О. С. Пушкіна. В вітрині представлені журнали: «Украинский вестник» і «Дух журналов» з прижиттєвими публікаціями поета (всього їх було 11), ксерокопія рукопису «О рабстве крестьян». Раєвський відвідував Одесу в 1820-1821 роках. Один з прозаїчних уривків, що зберігся і свідчить про

2. «Пушкинский зал».

Культурная и литературная жизнь Одессы 1820-х годов

Итак, я жил тогда в Одессе...

А. С. Пушкин

В интерьере зала, оформленного в торжественных бело-зеленых тонах, используются старинная мебель, скульптура, типологические предметы декоративно-прикладного искусства. Таким мог быть дворянский литературный салон двадцатых годов XIX в., где велись споры о политике и литературе, а настольными книгами являлись сочинения французских просветителей. Нередкими гостями салонов были члены тайных обществ.

Одесса в двадцатые годы, накануне восстания декабристов, становится одним из очагов свободомыслия. Немалую роль в распространении вольнолюбивых идей сыграло пребывание в городе ссыльных литераторов.

Экспозиция зала открывается разделом, рассказывающим о связях декабристов с Одессой. Представлены старинные книги, литографии и другие материалы, раскрывающие источники идей декабризма. Здесь и книги французских просветителей, гравюры, изображающие эпизоды Отечественной войны 1812 года, и даже купчая на крепостного, датированная 1815 г.

Среди декабристов было немало литераторов. В центральной витрине помещены уникальные экспонаты: альманах «Полярная звезда» за 1825 г., изданный А. А. Бестужевым и К. Ф. Рилеевым, «Думы» К. Ф. Рилеева, «Опыт теории налогов» Н. И. Тургенева. Эти книги получили широкое распространение в Одессе в двадцатые годы. Вы можете увидеть портреты декабристов, чьи судьбы связаны с черноморским городом. В одной из витрин мемуарная литература деятелей декабристского движения: «Записки» Н. В. Басаргина, воспоминания А. В. Поджіо, С. Г. Волконского и других.

Отдельный экспозиционный комплекс посвящен Владимиру Федосеевичу Раевскому (1795-1872), поэту и другу А. С. Пушкина. В витрине представлены журналы: «Украинский вестник» и «Дух журналов» с прижизненными публикациями поэта (всего их было 11), копия рукописи «О рабстве крестьян». В 1820-1821 гг. Раевский посещал Одессу. Один из сохранившихся прозаических отрывков, принадлежащих его перу, подписан: «Одесса. 8 декабря».

перебування поета в нашому місті, так і підписано: «Одесса. 8 декабря».

Окремі теми експозиції присвячені поетам пушкінської доби: К. М. Батюшкову, М. І. Гнедичу, В. А. Жуковському.

В 1818 році до Одеси приїздить Костянтин Миколайович Батюшков (1787-1855). Тут він знайомиться з археологом і майбутнім засновником Музею старожитностей І. П. Бларамбергом. В експозиції представлені монети античних міст-держав Північного Причорномор'я, амфора, рідкісні прижиттєві видання творів поета, публікації перекладів «Из греческой антологии» (цей цикл було завершено в Одесі). А майже через десять років в Одесі завершував роботу над перекладом «Илиады» Микола Іванович Гнедич (1784-1833). Двадцять років праці, яку сучасники поета назвуть подвигом, віддав він безсмертній поемі Гомера. Перше видання «Илиады» Гомера в перекладі М. І. Гнедича експонується в окремій вітрині.

«Слышу умолкнувший звук божественной эллинской речи,
Старца великого тень чую смущенной душой», –

так вітав О. С. Пушкін одну з видатних літературних подій часу.

Привертає увагу розділ експозиції, присвячений Василю Андрійовичу Жуковському (1783-1852). Він відвідав наше місто 1837 року, після трагічної загибелі О. С. Пушкіна.

Жуковський зустрічався в Одесі з тими, хто дружив з Пушкіним, і записи про бесіди з ними заносив до свого щоденника. Вірші про Одесу Жуковський не складав, вочевидь вважав, що найкращий поетичний опис Одеси вже створено Пушкіним, але поет Жуковський Одесу малював. В нього був неабиякий хист художника, і він залишив п'ять малюнків одеських краєвидів.

На старовинному столі, поруч з бронзовим бюстом Жуковського роботи скульптора Р. Баха (1886), представлені ранні публікації поезій поета в журналах і збірниках початку ХІХ сторіччя, прижиттєві видання його творів.

В Одесі на той час жила його племінниця – дитяча письменниця А. П. Зонтаг (1785-1864), з якою поет листувався протягом свого життя. Серед експонатів – копія рукописів її споминів про дитинство В. А. Жуковського.

Близьким знайомим Василя Андрійовича був одеський літератор та історик Олександр Скарлатович Стурдза (1791-1854). Йому, одному з перших, Жуковський послав свій переклад «Одиссеи» Гомера. Екземпляр цього видання 1848 року – в експозиції.

«Итак, я жил тогда в Одессе...» – епіграф теми експозиції, присвяченій перебуванню в південному місті Олександра Сергійовича Пушкіна (1799-1837). Тут представлені унікальні прижиттєві видання творів поета, факсиміле рукописів, старовинні гравюри. Перша

Отдельные темы экспозиции посвящены поэтам пушкинской поры: К. Н. Батюшкову, Н. И. Гнедичу, В. А. Жуковскому.

В 1818 г. в Одессу приезжает Константин Николаевич Батюшков (1787-1855). Он знакомится с археологом и будущим основателем Музея древностей И. П. Бларамбергом. В экспозиции представлены монеты античных городов-государств Северного Причерноморья, амфора, редкие прижизненные издания сочинений поэта, публикации переводов «Из греческой антологии» (этот цикл был завершён в Одессе). А почти через десять лет в Одессе завершал работу над переводом «Илиады» Николай Иванович Гнедич (1784-1833). Двадцать лет труда, который современники назовут подвигом, отдал он бессмертной поэме Гомера. Первое издание «Илиады» Гомера в переводе Н. И. Гнедича экспонируется на одном из стендов.

Слышу умолкнувший звук божественной эллинской речи,
Старца великого тень чую смущенной душой

– приветствовал А. С. Пушкин одно из значительнейших литературных событий времени.

Привлекает внимание раздел экспозиции, посвященный Василию Андреевичу Жуковскому (1783-1852). Он посетил наш город в 1837 г. после трагической гибели А. С. Пушкина. Жуковский встречался в Одессе с теми, кто дружил с Пушкиным, и записи о беседах с ними заносил в свой дневник. Стихотворений об Одес-

се Жуковский не писал, очевидно, считал, что лучшее поэтическое описание Одессы уже создано Пушкиным, но поэт Жуковский Одессу рисовал. У него был незаурядный дар художника, он оставил пять рисунков Одессы.

На старинном столе, рядом с бронзовым бюстом Жуковского работы скульптора Р. Баха (1886), представлены ранние публикации стихотворений поэта в журналах и сборниках начала ХІХ в., прижизненные издания его сочинений.

В Одессе жила племянница поэта – детская писательница Анна Петровна Зонтаг (1785-1864), с которой он переписывался в течение всей жизни. Среди экспонатов – копия рукописи ее воспоминаний о детстве В. А. Жуковского.

Близким знакомым Василия Андреевича был одесский литератор и историк Александр Скарлатович Стурдза (1791-1854). Ему, одному из первых, Жуковский послал свой перевод «Одиссеи» Гомера. Экземпляр такой книги – издание 1848 г. – в экспозиции.

«Итак, я жил тогда в Одессе...» – эпитафия экспозиции, посвященной пребыванию в южном городе Александра Сергеевича Пушкина (1799-1837). Здесь представлены уникальные прижизненные издания произведений поэта, факсимиле рукописей, старинные гравюры. Первая витрина повествует о пребывании поэта на юге. Литография – вид Петербурга, холодного

«ПУШКІНЬСЬКА ЗАЛА»

вітрина оповідає про перебування поета на півдні. Літографія – краєвид Петербургу, холодного та чиновного, – контрастує з романтичними південними пейзажами (невідомий художник, гуаш, перша половина XIX ст.). Поруч – прижиттєва публікація першої романтичної поезії південного циклу «Елегія» («Погасло дневное светило...»).

Заслання на південь відкрило поету світ нових життєвих вражень, які згодом стали надбанням його прекрасних поезій і поем. Одна з них – поема «Братья-разбойники», видана в Москві 1827 року, – експонується. «Истинное происшествие подало мне повод написать этот отрывок, – повідомляв Пушкін П. А. Вяземському 1823 року. – В 1820 году, в бытность мою в Екатеринославле, два разбойника, закованные вместе, переплыли через Днепр и спаслись. Их отдых на острове, потопление одного из стражей мною не выдуманы».

Поеми «Кавказский пленник» і «Бахчисарайский фонтан» нахненні мандрями Кримом і Кавказом з родиною Раєвських. В цих поемах відчувається вплив романтизму Байрона. Тому в вітрині поруч з літографованим портретом М. М. Раєвського (батька), представлена книга «Сочинения Дж.-Г. Байрона», видана в Парижі 1820 року. Таку книгу читав Пушкін в Гурзуфі. Рукописний альбом поезій XIX сторіччя відкрито на тексті «Бахчисарайского фонтана». Особливу цікавість являє одне з найбільш рідкісних прижиттєвих видань поета – «Поэмы и повести А. Пушкина» 1835 року.

Експонати оповідають про одеський період південного заслання. Вперше поет відвідав наше місто восени 1820 року, направляючись до Кишинєва після подорожі по Криму і Кавказу, побував тут і 1821 року. З призначенням на посаду Новоросійського

ОЛМ. ПУТЕВОДИТЕЛЬ

и чиновного, – контрастирует с романтическими южными пейзажами (неизвестный художник, гуаш, первая половина XIX в.). Рядом – прижизненная публикация первого романтического стихотворения южного цикла «Элегия» («Погасло дневное светило...»).

Ссылка на юг открыла поэту мир новых жизненных впечатлений, впоследствии воплотившихся в прекрасных стихотворениях и поэмах. Одна из них – поэма «Братья-разбойники», изданная в Москве в 1827 г., – экспонируется. «Истинное происшествие подало мне повод написать этот отрывок, – сообщал Пушкин Вяземскому в 1823 г. – В 1820 году, в бытность мою в Екатеринославле, два разбойника, закованные вместе, переплыли через Днепр и спаслись. Их отдых на острове, потопление одного из стражей мною не выдуманы».

Поэмы «Кавказский пленник» и «Бахчисарайский фонтан» хранят память о путешествии по Крыму и Кавказу с семьей Раевских. В этих поэмах чувствуется влияние романтизма Байрона. Поэтому в витрине, рядом с литографированным портретом Н. Н. Раевского (отца), экспонируется книга «Сочинения Дж.-Г. Байрона», изданная в Париже в 1820 г.. Таковую же книгу читал Пушкин в Гурзуфе. Рукописный стихотворный альбом середины XIX века раскрыт на тексте «Бахчисарайского фонтана». Особый интерес представляет одно из редчайших прижизненных изданий поэта – «Поэмы и повести А. Пушкина» 1835 г.

«ПУШКИНСКИЙ ЗАЛ»

Экспонаты рассказывают об одесском периоде южной ссылки. Впервые поэт посетил наш город осенью 1820 г., направляясь в Кишинев после путешествия по Крыму и Кавказу, бывал здесь и в 1821 г.. С назначением на должность Новороссийского губернатора графа М. С. Воронцова друзья выхлопотали Пушкину разрешение переехать из Кишинєва в Одессу. 3 июля 1823 г. поэт приехал в наш город, где был определен чиновником канцелярии генерал-губернатора. О пребывании А. С. Пушкина в Одессе рассказывают деловые бумаги из канцелярии генерал-губернатора, экслибрис библиотеки Воронцова, старинные книги, копия страницы пушкинской рукописи «Евгения Онегина».

В центральной витрине раздела экспонируется литография: дом, в котором поэт жил в 1823 г., бывшая «Северная гостиница» на улице Итальянской (сейчас здесь находится Мемориальный музей А.С.Пушкина – ул. Пушкинская, 13). Значительную часть экспозиции занимают уникальные книги и альманахи с публикациями произведений поэта, написанных в Одессе и по одесским воспоминаниям. Здесь Пушкин много и плодотворно работал. За тринадцать месяцев он написал более 30 стихотворений, закончил поэму «Бахчисарайский фонтан», начал работу над «Цыганами». В Одессе написаны первые главы романа в стихах «Евгений Онегин». Первое полное издание романа, вышедшее в Петербурге (1833), представлено

губернатора графа М. С. Воронцова друзі виклопотали дозвіл Пушкіну на переїзд з Кишинєва до Одеси. З липня 1823 року поет приїхав до нашого міста, де йому надали місце служби в канцелярії генерал-губернатора. Про перебування О. С. Пушкіна в Одесі розповідають експонати: ділові папери з канцелярії генерал-губернатора, екслібрис бібліотеки Воронцова, старовинні книги, копія сторінки пушкінського рукопису «Евгения Онегина».

В центральній вітрині розділу розміщена літографія: будинок, в якому поет жив у 1823 році, це колишній «Північний готель» (нині тут знаходиться Музей-квартира Пушкіна – вул. Пушкінська, 13). Значну частину експозиції займають унікальні книги і альманахи з публікаціями творів поета, написаних в Одесі і за одеськими спогадами. Тут Пушкін багато і плідно працював. За тринадцять місяців він написав більш ніж 30 поезій, закінчив поему «Бахчисарайский фонтан», розпочав роботу над «Цыганами». В Одесі написано перші глави роману в поезіях «Евгений Онегин». Перше повне видання роману, що вийшло в С.-Петербурзі (1833), представлено в експозиції. Привертають увагу і такі видання як петербурзький альманах «Альбом Северных муз» (1828), де вперше надруковано поезію «Талисман», том «Трудов Вольного общества любителей российской словесности» за 1825 рік з поезією «Желание славы». Обидва твори навіяні образом Є. К. Воронцової.

Пушкін прожив в Одесі до 1 серпня 1824 року, потім його було вислано до села Михайлівського Псковської губернії під нагляд місцевої влади.

В лютому 1825 року до Одеси приїздить інший засланець – великий польський поет Адам Міцкевич (1798-1855). Причиною заслання стала його участь в діяльності прогресивних студентських товариств Віленського університету. Міцкевич в Одесі зустрічався з учасниками польського визвольного руху, з декабристами, бував в одеських літературних салонах. Він часто відвідував родину своїх співвітчизників Шеміотів, де, за словами одного з сучасників, почував себе в сто разів приємніше і спокійніше, ніж в розкішних апартаментах (з умеблювання будинку Шеміотів збереглася книжкова шафа, яка експонується в залі). В одній з вітрин вміщено переклад російською мовою «Крымских сонетов» Адама Міцкевича. Цей поетичний цикл, створений в Одесі, являє собою вершину поетичної творчості поета часів вигнання. Експонується паризьке видання 1851 року поеми Міцкевича «Конрад Валленрод», роботу над якою він розпочав ще в Одесі. Це – один з кращих зразків жанру «поетичної повісті» польського романтизму 1820-х років.

В Одесі Адам Міцкевич познайомився з поетом Василем Івановичем Туманським (1800-1860), другом декабристів і Пушкіна, який був одним з найбільш прикметних

в експозиції. Привлекают внимание и такие издания, как петербургский альманах «Альбом Северных муз» (1828), где впервые напечатано стихотворение «Талисман», том «Трудов Вольного общества любителей российской словесности» за 1825 год со стихотворением «Желание славы». Оба произведения навеяны образом Е. К. Воронцовой.

Пушкин прожил в Одессе до 1 августа 1824 г., затем был выслан в село Михайловское Псковской губернии под надзор местных властей.

В феврале 1825 г. в Одессу приезжает другой ссыльный – великий польский поэт Адам Мицкевич (1798-1855). Причиной ссылки явилось его участие в деятельности прогрессивных студенческих обществ Виленского университета. Мицкевич в Одессе встречался с участниками польского освободительного движения, с декабристами, бывал в одесских литературных салонах. Он часто посещал семью своих соотечественников Шеміотов, где, по словам одного из современников, чувствовал себя в сто раз приятнее и спокойнее, чем в роскошных апартаментах (из обстановки дома Шеміотов сохранился книжный шкаф, который экспонируется в зале). В одной из витрин помещены переводы на русский язык «Крымских сонетов» Адама Мицкевича. Этот стихотворный цикл, написанный в Одессе, является вершиной поэтического творчества поэта в период изгнания. Экспонируется

также парижское издание 1851 г. поэмы Мицкевича «Конрад Валленрод», работа над которой началась еще в Одессе. Это – один из лучших образцов жанра «поэтической повести» польского романтизма 1820-х годов.

В Одессе Адам Мицкевич познакомился с поэтом Василием Ивановичем Туманским (1800-1860), другом декабристов и Пушкина, который был одной из самых примечательных фигур в одесских литературных кругах того времени. С его именем связано становление местной журналистики. О нем А. С. Пушкин упоминает в «Евгении Онегине»:

Одессу звучными стихами
Наш друг Туманский описал...

Рукописная копия стихотворения Туманского «Одесса» помещена в экспозиции.

Заключительная часть экспозиции зала подводит итоги литературного развития Одессы первой трети XIX столетия. Во второй половине 1820-х гг. в Одессе возрастает интерес к отечественной литературе и особенно к творчеству А. С. Пушкина. В витрине экспонируются журналы и альманахи с прижизненными публикациями пушкинских произведений. «Обаяние пушкинских стихов побуждало нас к литературным занятиям», – писал в своих воспоминаниях одесский журналист Николай Григорьевич Тройницкий (1811-1892). В 1828-1830 гг. здесь

постатей в одеських літературних колах того часу. З його ім'ям пов'язано становлення місцевої журналістики. Про нього О. С. Пушкін згадує в «Евгении Онегине»:

Одессу звучными стихами
Наш друг Туманский описал...

Рукописну копію поезії Туманського «Одесса» розміщено в експозиції.

Заключна частина експозиції залу підводить підсумок літературного розвитку Одеси першої третини XIX сторіччя. В другій половині 1820-х років в Одесі зростає потяг до вітчизняної культури, особливо до творчості О. С. Пушкіна. В вітрині експонуються журнали і альманахи з прижиттєвими публікаціями пушкінських творів. «Обаяние пушкинских стихов побуждало нас к литературным занятиям», – писав у своїх спогадах одеський журналіст М. Г. Тройницький (1811-1892). В 1828-1830 роках тут виходить рукописний журнал літератури, критики, науки і мистецтва «Ареопаг», який випускають студенти Рішельєвського ліцею. В 1827 році В. І. Туманський посилав О. С. Пушкіну екземпляр газети «Одесский вестник», яка з січня того року видається російською і французькою мовами, в супроводі такого припису: «...Одесский вестник... издаем мы здесь общими силами. В будущем № мы осмеливаемся напечатать, любезный Пушкин, твое описание Одессы, оно

принадлежит нам по праву, ибо в нем заключается грамота на бессмертие для нашего города». В вітрині представлено сторінки «Одесского вестника» від 20 квітня 1827 року з публікацією уривку з «Путешествия Онегина», присвяченого Одесі:

Я жил тогда в Одессе пыльной...
Там долго ясны небеса,
Там хлопотливо торг обильный
Свои подьмет паруса;
Там все Европой дышит, веет,
Все блещет югом и пестреет
Разнообразностью живой...

З моменту появи цих рядків Одеса дійсно здобула грамоту на безсмертя.

выходит рукописный журнал литературы, критики, наук и художеств «Ареопаг», выпускавшийся студентами Рішельєвского лицея. В 1827 г. В. И. Туманский посылает А. С. Пушкину экземпляр газеты «Одесский вестник», которая с января издается на русском и французском языках, сопровождая его такой припиской: «...Одесский вестник... издаем мы здесь общими силами. В будущем № мы осмеливаемся напечатать, любезный Пушкин, твое описание Одессы, оно принадлежит нам по праву, ибо в нем заключается грамота на бессмертие для нашего города». В витрине представлены страницы «Одесского вестника» от 20 апреля 1827 г. с публикацией отрывка из «Путешествия Онегина», посвященного Одессе:

Я жил тогда в Одессе пыльной...
Там долго ясны небеса,
Там хлопотливо торг обильный
Свои подьмет паруса;
Там все Европой дышит, веет,
Все блещет югом и пестреет
Разнообразностью живой...

С момента появления этих строк в печати Одесса действительно обрела грамоту на бессмертие.

3. «Перша виноградна кімната». Літературне життя Одеси 1830-40-х років

Практический, коммерческий город! И кто бы этому поверил – страшнейший любитель стихов.

Я. П. Полонський

Но обидва боки Золотої зали симетрично розташовані дві напівкруглі кімнати, стіни яких оповиті ліпниною у вигляді виноградних лоз, – типовий стиль палацових інтер'єрів середини XIX сторіччя.

В художньому оформленні залу використано образ книжкової лавки – багато старовинних книг на полицях, книги і газети, розкладені на столі. Ці видання були популярні серед одеських читачів того часу. Саме така лавка з кабінетом для читання, а не приватний дворянський салон, стає місцем спілкування діячів літератури. На початку 1830-х років в Одесі стрімкими темпами розвивається книговидання та журналістика, відкриваються книжкові лавки, в яких можна придбати бажану книгу, а можна почитати її за окрему платню в кабінеті для читання.

Надзвичайним явищем в історії розвитку культурного життя Одеси 1830-х років було видання перших літературних альманахів, в яких публікувались твори М. М. Язикова, О. А. Шишкова, Ф. М. Глинки, Є. П. Гребінки, П. А. В'яземського, М. Ю. Лермонтова, А. М. Майкова та інших відомих письменників. Перший одеський

альманах вийшов у 1831 році. Поряд з альманахом «Подарок бедным» за 1834 рік вміщено портрет однієї з його видавців Є. К. Воронцової. З історією видання цього альманаху пов'язаний єдиний лист О. С. Пушкіна до Є. К. Воронцової, що зберігся. Це була відповідь поета на прохання графині прислати вірші для альманаху.

Випуски «Одесского альманаха» за 1839 і 1840 роки пов'язані з іменем відомого критика і літератора Миколи Івановича Надеждина (1804-1856), колишнього видавця московського журналу «Телескоп». В Одесу він приїхав 1838 року після усть-сисольського заслання, куди потрапив за публікацію в своєму журналі «Философического письма» П. Я. Чаадаєва. Експонується журнал «Телескоп» за 1834 рік, документи, що розповідають про історію заслання Надеждина, публікація його «Литературной летописи Одессы». Серед літературних робіт Надеждина одеського періоду – повість «Сила воли», надрукована в другому томі збірника «Сто русских литераторов», що вийшов у С.-Петербурзі в 1841 році. Повість проілюстрував Т. Г. Шевченко.

3. «Первая виноградная комната». Литературная жизнь Одессы 1830-40-х годов

Практический, коммерческий город! И кто бы этому поверил – страшнейший любитель стихов.

Я. П. Полонський

Но обе стороны Золотого зала симметрично расположены две полукруглые комнаты, стены которых увиты лепниной в виде виноградных лоз, – типичный стиль для дворцовых интерьеров середины XIX века.

В художественном оформлении зала использован образ книжной лавки – ряды старинных книг на полках, книги и газеты, разложенные на столе. Эти издания были популярны у одесских читателей того времени. Именно такая лавка с кабинетом для чтения, а не частный дворянский салон, становится местом общения деятелей литературы. В начале 1830-х гг. в Одессе быстрыми темпами развивается книгоиздательство и журналистика, открываются книжные лавки, в которых можно приобрести желаемую книгу, а можно почитать ее за определенную плату в кабинете для чтения.

Самым замечательным явлением в истории развития культурной жизни Одессы 1830-х гг. было издание первых литературных альманахов, где публиковались произведения Н. М. Язикова, А. А. Шиш-

кова, Ф. Н. Глинки, Е. П. Гребенки, П. А. Вяземского, М. Ю. Лермонтова, А. Н. Майкова и других известных писателей. Первый одесский альманах вышел в 1831 г. Рядом с альманахом «Подарок бедным» за 1834 год помещен портрет одной из его издательниц Е. К. Воронцовой. С историей издания этого альманаха связано единственное сохранившееся письмо А. С. Пушкина к Е. К. Воронцовой. Это был ответ поэта на просьбу графини прислать стихи для альманаха.

Випуски «Одесского альманаха» за 1839 і 1840 гг. (експонуються) пов'язані з іменем відомого критика і літератора Миколая Івановича Надеждина (1804-1856), бывшего издателя московского журнала «Телескоп». В Одессу он приехал в 1838 г. после усть-сисольской ссылки, куда попал за публикацию в своем журнале «Философического письма» П. Я. Чаадаева. Экспонируются журнал «Телескоп» за 1834 г., документы, рассказывающие об истории ссылки Надеждина, публикация его «Литературной летописи Одессы». Среди литературных работ Надеждина одесского периода –

М. І. Надєждін брав активну участь в заснуванні Одеського товариства історії та старожитностей (1839), метою якого було вивчення історичного та археологічного минулого краю. Повернувшись до Петербургу, він написав ряд статей для першого тому «Записок Одеського общества истории и древностей» (Одеса, 1844). В експозиції декілька томів «Записок», книги, присвячені історії краю та видані в нашому місті.

1843 року в члени Товариства був прийнятий польський письменник Юзеф Ігнаці Крашевський (1812-1887), який прославився згодом численними соціально-побутовими та історичними романами. Він був одним із засновників реалістичного напрямлення в польській літературі. Результатом його поїздки до нашого міста стала книга, яка знаходиться в експозиції – «Воспоминания об Одессе, Едиссане и Буджаке». Тут же представлені роботи іншого польського письменника, що проживав в Одесі з 1843 по 1846 рр., Теодора Томаша Єжа (Зигмунт Мілковський, 1824-1915), діяча польського національно-визвольного руху, романіста та публіциста. В книзі «Из одесских воспоминаний» він розповідає про роки навчання в Рішельєвському лицейі.

Визначною подією в літературному житті міста стало перебування тут класика світової літератури Миколи Васильовича Гоголя (1809-1852). Він побував в Одесі двічі. Перший раз – у 1848 році. Письменник проживав у будинку свого двоюрідного дяді генерала

Трошинського на вулиці Надєждінській, нині ця вулиця носить ім'я Гоголя. Вдруге Гоголь приїжджає до Одеси в кінці жовтня 1850 року, щоб провести тут зиму.

В експозиції – матеріали, присвячені другому приїзду письменника, – в 1850-1851 роках, коли він провів тут п'ять місяців, працюючи над другим томом «Мертвых душ». В центральній вітрині розділу експонується перше посмертне видання п'яти вцілілих глав другого тому, а поряд – один із найцікавіших експонатів: рукописний список цих глав другого тому, зіблений в Одесі в 1855 році.

Одеса залишилась в пам'яті Гоголя містом, де жили його добрі друзі, де йому приємно жилось та легко працювалось, про що свідчать гоголівські листи з Одеси.

Фрагмент експозиції, присвяченої М. Гоголю
Фрагмент експозиції, присвяченої Н. Гоголю

повесть «Сила воли», напечатанная в т. 2 сборника «Сто русских литераторов», вышедшего в С.-Петербурге в 1841 г. Иллюстрацию к повести выполнил Т. Г. Шевченко.

Н. И. Надєждин принял активное участие в основании Одесского общества истории и древностей (1839), целью которого было изучение исторического и археологического прошлого края. Уже вернувшись в Петербург, он написал ряд статей для первого тома «Записок Одесского общества истории и древностей» (Одесса, 1844). В экспозиции – несколько томов «Записок», книги, посвященные истории края и изданные в нашем городе.

В 1843 г. в члены Общества был принят польский писатель Юзеф Игнаци Крашевский (1812-1887). Впоследствии, автор многочисленных социально-бытовых и исторических романов, он был одним из зачинателей реалистического направления в польской литературе. Результатом его приезда в наш город стала книга, которая помещена в экспозиции, – «Воспоминания об Одессе, Едиссане и Буджаке». Здесь же представлены работы другого польского писателя, жившего в Одессе с 1843 по 1846 гг., Теодора Томаша Єжа (Зигмунт Милковский, 1824-1915), деятеля польского национально-освободительного движения, романіста и публіциста. В книге «Из одесских воспоминаний» он рассказывает о годах учебы в Рішельевском лицее.

Значительным событием в литературной жизни города явилось пребывание здесь классика мировой литературы Николая Васильевича Гоголя (1809-1852). Он посетил Одессу дважды. Первый раз – в 1848 г.

Писатель поселился в доме своего двоюродного дяди генерала Трошинского на улице Надєждинской (теперь улица Гоголя). Вторично Гоголь приехал в Одессу в конце октября 1850 г., чтобы провести тут зиму.

В экспозиции – материалы, посвященные второму приезду писателя – в 1850-1851 гг., когда он провел здесь пять месяцев, работая над вторым томом «Мертвых душ». В центральной витрине раздела экспонируется первое посмертное издание пяти уцелевших глав второго тома, а рядом – один из интереснейших экспонатов: рукописный список этих глав, сделанный в Одессе в 1855 г.

Одесса осталась в памяти Гоголя городом, где жили его добрые друзья, где ему приятно жилось и легко работалось, о чем свидетельствуют гоголевские письма из Одессы.

Пребывание Н. В. Гоголя в Одессе оказало огромное влияние на просвещенную общественность города. Свидетельство тому – многочисленные воспоминания современников. Дореволюционные издания мемуарной литературы, посвященной великому писателю, нашли свое место в экспозиции рядом с публикациями одесских писем Н. В. Гоголя и изданиями его сочинений.

В витрине, посвященной теме «Гоголь и театр», представлены прижизненное издание пьесы «Ревизор», вышедшее в Москве в 1841 г., воспоминания актера А. П. Толченова о том, как Гоголь читал одесскую труппе пьесу Мольера «Школа жен», опубликованные

Перебування М. В. Гоголя в Одесі мало великий вплив на інтелектуальне середовище міста. Свідчення тому – численні спогади сучасників. Дореволюційні видання мемуарної літератури, присвячені великому російському письменнику, найшли своє місце в експозиції поряд з публікаціями одеських листів М. В. Гоголя і виданнями його творів.

У вітрині, присвяченій темі «Гоголь і театр», представлені прижиттєві видання: п'єса «Ревизор» (Москва, 1841), спогади актора О. П. Толченова про те, як Гоголь читав одеській трупі «Школу жен» Мольєра, опубліковані в збірнику «Из прошлого Одессы» та інші експонати. Художнє оформлення експозиції, що відображає одеський період життя М. В. Гоголя, дещо театралізовано. Вгорі ошатне вбрання Панночки нагадує про містичних героїв «Вечеров на хуторе близ Диканьки», куцх перекотиполя символізує нескінченні мандри і безпритульність письменника, передають національний колорит творів, в яких автор відобразив усю самотність української душі.

В 1840-х роках Одеса досягла надзвичайно високого економічного розвитку, швидкими темпами розвивається промисловість та землеробство, значний прибуток приносять місту

пароплавання і торгівля. Стрімкий злет Одеси зачаровує, в місто на Чорному морі продовжують приїздити відомі письменники та культурні діячі.

Тут жив молодший брат О. С. Пушкіна Лев, будинок якого був своєрідним культурним центром для місцевих і заїжджих літераторів.

Панегірик Одесі 1840-х років створив відомий російський поет та письменник Полонський Яків Петрович (1819-1898) в романі «Дешевый город». Головний герой роману Єлатомський, який приїхав до Одеси в пошуках кар'єри, багато в чому автобіографічний. Літератор початківець Полонський сам юнаком приїхав до Одеси в 1844 році, видав тут 1845 року свій другий поетичний збірник, а набагато пізніше, в кінці 1870-х років написав роман про місто своєї юності «Дешевый город», дійовими особами якого виступають і вигадані автором персонажі, і реальні історичні особистості, як, наприклад, князь Михайло Семенович Воронцов. «С Одессой связаны мои молодые воспоминания, до такой степени неистребимые в душе моей, что я воспроизвел их в моем романе "Дешевый город"», – писав Я. П. Полонський.

Експонується зібрання творів Осипа Ароновича Рабиновича (1817-1869), першого одеського єврейського літератора, який писав російською мовою. В це зібрання увійшов роман «Калейдоскоп», присвячений Одесі 1840-х – 1850-х років.

Автограф князя Петра Андрійовича Вяземського (1792-1878), нагадує про його відвідини Одеси 1849 року.

в сборнике «Из прошлого Одессы», и другие экспонаты. Художественное решение раздела, отражающего одесский период жизни Н. В. Гоголя, театрализовано. Парящие вверху одеяния Панночки напоминают о мистических героинях «Вечеров на хуторе близ Диканьки», куцх перекати-поля символизируют бесконечные странствия и бесприютность писателя, передают национальный колорит произведений, в которых автор отразил всю самобытность украинской души.

В 1840-х гг. Одесса достигла чрезвычайно высокого экономического развития, быстрыми темпами развивается промышленность и земледелие, значительную прибыль приносят городу паромоводство и торговля. Стремительный взлет Одессы очаровывает, в город на Черном море продолжают приезжать известные писатели и культурные деятели.

Здесь жил младший брат А. С. Пушкина Лев Сергеевич, дом которого был своеобразным культурным центром для местных и приезжих литераторов.

Панегирик Одессе 1840-х годов создал известный поэт и писатель Яков Петрович Полонский (1819-1898) в романе «Дешевый город». Главный герой романа Єлатомський, который приезжает в Одессу в поисках карьеры, во многом автобиографичен. Молодым человеком приезжает в Одессу в 1844 г. начинающий литератор Полонский, издает тут в 1845 году свой второй поэтический сборник, а много позже, в конце 1870-х пишет

роман о городе своей юности «Дешевый город», в котором действующими лицами выступают и вымышленные персонажи, и личности исторические, как, например, князь Михаил Семенович Воронцов. «С Одессой связаны мои молодые воспоминания, до такой степени неистребимые в душе моей, что я воспроизвел их в моем романе "Дешевый город"», – писал Я. П. Полонский.

Представлено собрание сочинений Осипа Ароновича Рабиновича (1817-1869), первого одесского еврейского литератора, писавшего на русском языке. В собрание вошел роман «Калейдоскоп», посвященный Одессе 1840-х – 1850-х гг.

Автограф князя Петра Андреевича Вяземского (1792-1878) напоминает о приезде в Одессу в 1849 г.

Фрагмент експозиції, присвяченої М. Гоголю
Фрагмент експозиції, присвяченої Н. Гоголю

4. «Друга виноградна кімната».

Громадське і літературне життя Одеси 1850-60-х років

Все высокое и прекрасное в нашей жизни, науке и искусстве создано умом с помощью фантазии, и многое – фантазией при помощи ума.

М. І. Пирогов

Експозиція зали оповідає про основні події суспільного та літературного життя Одеси 1850-60-х років, коли після поразки Російської імперії в Кримській війні, різко загострилися соціально-політичні протиріччя. Літературний літопис Одеси того часу збагатили імена Льва Миколайовича Толстого (1828-1910) і Олексія Костянтиновича Толстого (1817-1875), які в роки Кримської війни (1853-1856), перебуваючи на військовій службі, побували в Одесі. В експозиції представлено перше видання «Военных рассказов графа Л. Н. Толстого» (1856), присвячене подіям Кримської війни.

Враження від Одеси часів Кримської війни залишив у своїх листах відомий літератор Іван Сергійович Аксаков (1823-1886). Листи складають значну та найцікавішу частину його літературної спадщини, саме тому в експозиції поряд з першою прижиттєвою публікацією поеми «Бродяга» («Московский сборник», т. 1, 1852) представлений чотиритомник «Иван Сергеевич

Аксаков в его письмах», виданий в Москві і Петербурзі в 1888-1896 роках.

Поразка у війні 1853-1856 років зумовила крах кріпацтва та неминучість реформи. У Новоросійському краї все більше поширювалися опозиційні настрої. В цей час значну роль в боротьбі російської передової громадськості відігравала безцензурна газета «Колокол», що видавалася О. І. Герценом і М. П. Огарьовим в Лондоні. Видання Герцена нелегально пересилалися через кордон. Одним з центрів транспортування була Одеса. В експозиції, в старовинній книжковій шафі, представлена колекція рідкісних книг, виданих за кордоном і доставлених в країну контрабандою. Особливу увагу привертає оригінал екземпляру газети «Колокол». В цьому виданні публікувалось багато матеріалів з Одеси, які викривали зловживання місцевої влади. Ці відомості надсилали Герцену його одеські кореспонденти. Про них розповідають експонати, розкладені

4. «Вторая виноградная комната».

Общественная и литературная жизнь Одессы 1850-60-х годов

Все высокое и прекрасное в нашей жизни, науке и искусстве создано умом с помощью фантазии, и многое – фантазией при помощи ума.

Н. И. Пирогов

Експозиція зала повествує про події суспільного та літературного життя Одеси 1850-60-х років, коли після поразки Російської імперії в Кримській війні, різко загострилися соціально-політичні протиріччя. Літературний літопис Одеси того часу збагатили імена Льва Миколайовича Толстого і Олексія Костянтиновича Толстого, які в роки Кримської війни (1853-1856), перебуваючи на військовій службі, побували в Одесі. В експозиції представлено перше видання «Военных рассказов графа Л. Н. Толстого» (1856), присвячене подіям Кримської війни.

Впечатления от Одессы времен Крымской войны отразил в своих письмах известный литератор Иван Сергеевич Аксаков (1823-1886). Письма составляют самую интересную и значительную часть его литературного наследия, поэтому в экспозиции рядом с первой прижиттєвою публікацією поеми «Бродяга» («Московский сборник», т. 1, 1852) представлений и че-

тырехтомник «Иван Сергеевич Аксаков в его письмах», изданный в Москве и С.-Петербурге в 1888-1896 гг.

Поражение России в войне 1853-1856 гг. предопределило крушение крепостнической системы и неизбежность реформы. В Новороссийском крае все шире распространялись оппозиционные настроения. В это время огромную роль в борьбе русской передовой общественности сыграла бесцензурная газета «Колокол», издававшаяся А. И. Герценом и Н. П. Огаревым в Лондоне. Герценовские издания нелегально пересылались через границу. Одним из центров транспортировки была Одесса. В старинном книжном шкафу представлена коллекция редких книг, изданных за границей в обход цензуры. Выделен подлинный экземпляр «Колокола». В газете публиковалось большое количество материалов из Одессы, обличающих злоупотребления местных властей. Эти сведения доставляли Герцену его одесские корреспонденты. О них

на письмовому столі, який ніби являє собою «робочий стіл таємного кореспондента «Колокола».

Наступна тема залу розкриває одеський період літературної та громадської діяльності Миколи Івановича Пирогова (1810-1881). Він являв собою рідкісний тип вченого, який умів активно відгукуватися на злободенні питання життя. У вересні 1856 року Микола Івановича було призначено попечителем Одеського навчального округу. За клопотанням Пирогова «Одесский вестник» стає виданням Рішельєвського ліцею, який редагують найкращі викладачі. Невдовзі газета знайшла популярність далеко за межами краю. Тоді ж М. І. Пирогов починає дбати про перетворення Рішельєвського ліцею в Новоросійський університет. Передмова до «Новоросійського літера-

турного сборника», виданого в Одесі в 1859 році, визначає один з основних аспектів діяльності вченого: «Одною из задушевных его мыслей было вызвать в крае умственную деятельность, главным поприщем для которой служит литература». Експонується збірка «Собрание литературных статей Н. И. Пирогова», що відкриває ще один несподіваний аспект різнобічної обдарованості вченого.

Помітний слід в історії літературного і громадського життя Одеси залишили письменники-петрашевці: Олександр Пальм, Сергій Дуров, Олександр Баласогло, які жили тут в 1850-і роки.

Однією з помітних постатей у літературному житті Одеси п'ятдесятих – початку шістдесятих років XIX століття був письменник Олександр Іванович Пальм (1822-1885), висланий в 1850 році на південь під нагляд поліції. В експозиції рукописи, листи, оригінальні фотографії, родинний альбом, видання романів і п'єс письменника, в тому числі створених на одеському матеріалі. Саме в родині Пальма в 1857 році після амністії знайшов притулок поет Сергій Дуров. У вітрині представлені також публікації його віршів.

Влітку 1861 року Одесу відвідав Микола Олександрович Добролюбов (1836-1861), кумир тогочасної передової молоді. Тут він працював над статтею «Жизнь и смерть графа Камилло Бензо Кавура», копія рукопису якої поміщена в експозиції.

рассказывают экспонаты, расположенные за шкафом на письменном столе, который как бы представляет «рабочий стол тайного корреспондента «Колокола».

Следующая тема зала посвящена одесскому периоду литературной и общественной деятельности Николая Ивановича Пирогова (1810-1881). Он являл собой редкий для того времени тип ученого, который умел активно откликаться на животрепещущие вопросы жизни. В сентябре 1856 г. Николай Иванович был назначен попечителем Одесского учебного округа. По ходатайству Пирогова «Одесский вестник» становится изданием Ришельевского лицея. Его редактируют прогрессивно настроенные профессора. Вскоре газета обрела известность далеко за пределами края. Тогда же Н. И. Пирогов начинает ходатайствовать о преобразовании Ришельевского лицея в Новоросійский университет. Предисловие к «Новоросійскому литературному сборнику», изданному в Одессе в 1859 году, определяет один из основных аспектов деятельности ученого: «Одною из задушевных его мыслей было вызвать в крае умственную деятельность, главным поприщем для которой служит литература». Экспонируется вышедший в Одессе в 1858 г. сборник «Собрание литературных статей Н. И. Пирогова».

Заметный след в истории литературной и общественной жизни Одессы оставили жившие здесь в 1850-е гг. писатели-петрашевцы А. Пальм, С. Дуров, А. Баласогло.

Одной из примечательных фигур в общественной и литературной жизни Одессы пятидесятих – начала шестидесятих годов был писатель Александр Иванович Пальм (1822-1885), высланный в 1850 году на юг под надзор полиции. В экспозиции есть рукописи, письма, оригинальные фотографии, семейный альбом, издания романов и пьес писателя, в том числе написанные на материале из жизни Одессы. Именно в семье Пальма в 1857 г. после амнистии нашел приют поэт Сергей Дуров. В витрине представлены публикации его стихотворений.

Летом 1861 г. Одессу посетил Николай Александрович Добролюбов (1836-1861), кумир передовой молодежи. Здесь он работал над статьей «Жизнь и смерть графа Камилло Бензо Кавура», копия рукописи которой помещена в экспозиции.

Експозиція, присвячена М. Пирогову
Експозиция, посвященная М. Пирогову

5. «Зелена камінна зала». Літературне життя Одеси 1870-90-х років

Залу оформлено у вишуканих зелених тонах, її прикрашає старовинний камін. Експозиція охоплює період літературного життя міста кінця XIX сторіччя.

Перший комплекс присвячено літературній і пропагандистській діяльності революціонерів-народників. В вітринах представлені тогочасні видання для народного читання та безцензурні видання, що виходили за кордоном.

З Одесою пов'язане ім'я письменника-народника Гліба Успенського (1843-1902). Саме звідси в 1887 році він здійснює чотири подорожі Дунаєм, наслідком яких став цикл нарисів про проблеми політичного життя Болгарії.

В Одесі пройшли дитячі та юнацькі роки письменника Миколи Георгійовича Гаріна-Михайловського (1852-1906). За дитячими спогадами написані автобіографічні повісті «Детство Темы» та «Гимназисты». В експозиції – прижиттєві видання книг і фотографія Рішельєвської гімназії, де він навчався. Продовженням художньої

...я просто не в состоянии описать тебе город Одессу, его величие и красоту, его жителей с их чудесными характерами, а также блестящие дела, которые здесь можно делать.

Шолом-Алейхем

автобіографії стали повісті «Студенты» та «Инженеры». Поруч з книгами експонуються оригінальні фотографії з родинного альбому і чорнильниця письменника.

«Совестью земли русской» називали Володимира Галактионовича Короленка (1853-1921), редактора журналу «Русское богатство», видатного представника демократичної літератури. Матеріали, що відображають творчі та біографічні зв'язки письменника з нашим містом, широко представлені в експозиції залу: родинні фотографії, рукописи, пенал В. Г. Короленка. Експонуються машинопис статті «Земли! Земли!» з правками В. Г. Короленка і один з останніх автографів письменника – записка до поетеси-початківця Г. Струкової, датована жовтнем 1920 року.

Експонуються матеріали, пов'язані з громадською діяльністю письменника – його фотографія з групою селян-удмуртів, заарештованих за сфабрикованою поліцією «мултанською справою». Володимир Галак-

5. «Зелений каминный зал». Литературная жизнь Одессы 1870-90-х годов

...я просто не в состоянии описать тебе город Одессу, его величие и красоту, его жителей с их чудесными характерами, а также блестящие дела, которые здесь можно делать.

Шолом-Алейхем

Зал оформлен в благородных зеленых тонах, его украшением служит старинный камин. Экспозиция охватывает период литературной жизни города конца XIX века.

Первый комплекс посвящен литературной и пропагандистской деятельности революционеров-народников. В витринах представлены издания того времени для народного чтения, бесцензурные издания, выходящие за границей.

С Одессой связано имя писателя-народника Глеба Успенского. Именно отсюда в 1887 г. он предпринимает четыре путешествия по Дунаю, результатом которых станет ряд очерков о проблемах политической жизни Болгарии.

В Одессе прошли детские и юношеские годы писателя Николая Георгиевича Гарина-Михайловского (1852-1906). Одесские впечатления легли в основу автобиографических повестей «Детство Темы» и «Гимназисты». В экспозиции – прижиттєві видання книг

і фотографія Рішельєвської гімназії, в якій він учився. Продовженням художественної автобіографії були повісті «Студенты» і «Инженеры». Рядом з книгами експонуються оригінальні фотографії з родинного альбому і чорнильниця письменника.

«Совестью земли русской» називали Володимира Галактионовича Короленка (1853-1921), редактора журналу «Русское богатство», виднішого представителя демократическої літератури. Матеріали, що відображають творчі та біографічні зв'язки письменника з нашим містом, широко представлені в експозиції залу: родинні фотографії, рукописи, пенал В. Г. Короленка. Експонуються машинопис статті «Земли! Земли!» з правками В. Г. Короленка і один з останніх автографів письменника –

*Чорнильниця М. Гаріна-Михайловського
Чорнильниця Н. Гаріна-Михайловського*

тіонович виступив захисником і домігся скасування вироку.

Вперше Короленко приїхав до Одеси в жовтні 1893 року. З того часу бував тут неодноразово – в місті жила родина його двоюрідного брата В. К. Туцевича (1849-1921), якому присвячено багато сторінок автобіографічного твору В. Г. Короленка «История моего современника». Перший том книги з дарчим написом автора, адресованим В. К. Туцевичу, розміщено в експозиції.

Перебування в Одесі відбилосся в поезії вірменського поета Аветіка Ісаакяна (1875-1957), який відбував тут 1898 року своє заслання. Враження від незнайомої раніше морської стихії знайшли відображення в його поезіях («О, вольные волны, забросьте меня на берег далекий, далекий...»).

У вітрині представлено рукопис одного із десяти віршів Ісаакяна, написаних ним в Одесі, книги і меморіальні речі поета.

Політичні переслідування привели до південного міста ще одного вірменського літератора – Олександра Ширванзаде (О. М. Мовсесян, 1858-1935). В нашому місті він працював над повістю «Меланья» та романом «Вардан Айрумян». Сторінки рукопису «Артиста» – повісті, в якій подано опис Одеси, – представлені в експозиції.

Експозиція, присвячена класикам єврейської літератури Менделе Мойхер-Сфоріму (Ш.-Я. Абрамович, 1836-1917) та Шолом-Алейхему (С. Н. Рабинович, 1859-

1916), містить портрети письменників, прижиттєві видання їх творів російською мовою та на їдиш.

Фундатор сучасної світської літератури на їдиш Менделе Мойхер-Сфорім (псевдонім перекладається як «книгоноша») з 1881 року і до кінця своїх днів (1917) жив в Одесі. Його твори розповідали про тяжке життя єврейської бідноти простою, зрозумілою народу мовою. Цю традицію розвив визначний прозаїк-реаліст Шолом-Алейхем. В Одесі він прожив з 1890 по 1893 рік, був активним співробітником одеських газет. Описи життя Одеси зустрічаються в багатьох його творах, зокрема в повісті «Менахем-Мендл».

Вишивка з латиським національним орнаментом прикрашає вітрину, присвячену народному поету Латвії Андрію Пумпуру (1841-1902). В Одесі він жив у 1878 році, працював над поетичним переказом народного епосу «Лачплесис». В експозиції представлено збірку його поезій латиською мовою та обкладинку першого видання «Лачплесис».

В експозиції відображено біографічні та творчі зв'язки з Одесою українських письменників – Петра Ніщинського, Івана Нечуя-Левицького, Дніпрові Чайки (Людмили Березіної), Степана Руданського, Анатолія Свидницького (зачинателя жанру роману сімейної хроніки в українській літературі – роману «Люборацькі»), представлені унікальні прижиттєві видання.

1860 року у нашому місті поселився Петро Ніщинський (1832-1896) – талановитий діяч української

записка начинающей поэтессе А. Струковой, датированная октябрем 1920 г.

Представлены материалы, иллюстрирующие общественную деятельность писателя – фотография с группой крестьян-удмуртов, арестованных по сфабрикованному полицией «мултанскому делу». Владимир Галактионович выступал защитником и добился отмены приговора.

Впервые Короленко приехал в Одессу в октябре 1893 г. С тех пор бывал здесь неоднократно – в городе жила семья его двоюрідного брата В. К. Туцевича, которому посвящены многие страницы автобиографического произведения В. Г. Короленко «История моего современника». Первый том книги с дарственной надписью автора В. К. Туцевичу помещен в экспозиции.

Пребывание в Одессе отразилось в стихах армянского поэта Аветика Исаакяна (1875-1957), который отбывал в 1898 году здесь ссылку. Впечатления от незнакомой ранее морской стихии описаны в его поэтических произведениях («О, вольные волны, забросьте меня на берег далекий, далекий»). В витрине представлена рукопись одного из десяти стихотворений Исаакяна, написанных им в Одессе, книги и личные вещи поэта.

Политические преследования привели в южный город и другого армянского литератора – Александра Ширванзаде (А. М. Мовсесян, 1858-1935). Здесь он работал над повестью «Меланья» и романом «Вардан Айрумян».

Странички рукописи «Артиста» – повести, в которой дано описание Одессы, – представлены в экспозиции.

Экспозиция, посвященная классикам еврейской литературы Менделе Мойхер-Сфоріму (Шолом-Яков Абрамович, 1836-1917) и Шолом-Алейхему (Соломон Наумович Рабинович, 1859-1916), включает портреты писателей, прижизненные издания их произведений на русском языке и на идиш.

Основоположник современной светской литературы на идиш Менделе Мойхер-Сфоріму (псевдоним переводится как «книгоноша») с 1881 г. и до конца своих дней (1917) жил в Одессе. Его произведения говорили о тяжелой жизни еврейской бедноты простым, понятным народу языком. Эту традицию развил крупнейший прозаик-реалист Шолом-Алейхем. В Одессе он прожил с 1890 по 1893 гг., активно сотрудничая в местной прессе. Описание

Експозиція, присвячена В. Короленку
Експозиция, посвященная В. Короленку

культури, композитор, поет і перекладач. Серед експонатів привертають увагу книги, написані ним в Одесі: «Опыт элементарного руководства при изучении греческого языка в гимназиях и прогимназиях», а також переклади українською мовою з давньогрецької «Антигони» Софокла та «Іліади» Гомера.

В Одесі пройшли дитячі та юнацькі роки письменниці Людмили Олексіївни Березіної (1861-1927), вчительки, фольклористки. В експозиції представлена перша її книга «Знахарка», що вийшла в Одесі 1885 року за підписом Дніпрова Чайка. Під цим псевдонімом вона увійшла в історію української культури.

У вітринах, присвячених Івану Семеновичу Нечую-Левицькому (1838-1918), видатному письменнику-реалісту і сатирику, на листівках види Одеси 1870-х років поруч з поетичними і жанровими картинами життя України в літографіях. З 1873 по 1885 роки письменник викладав у 2-ій чоловічій кишинівській гімназії, а канікули проводив в Одесі. «На вакаціях я з компанією товаришів їздив на кілька тижнів в Одесу купатися в морі і в лимані. І море, і мальовничі скелісті місця біля Одеси, і гарячий південь –

все припало мені до душі, все мало в собі колорит поетичний».

Цей період життя описано в автобіографічній повісті «Над Чорним морем» – першій книзі про Одесу українською мовою з детальним описом міста та побуту місцевих жителів. Це був найбільш плідний період його творчості: написані повісті «Хмари» (1874), «Кайдашева сім'я» (1879), «Старосвітські батюшки та матушки» (1884). Найбільш відома повість «Микола Джеря» (1878), опублікована в альманасі «Рада» за 1883 рік (одному з перших українських альманасів).

жизни Одессы встречаются во многих его произведениях, в том числе в повести «Менахем-Мендл».

Вышивка с латышским национальным орнаментом украшает витрину, посвященную народному поэту Латвии Андрею Пумпуру (1841-1902). В Одессе он жил в 1878 г., работал над поэтическим переложением народного эпоса «Лачплесис». В экспозиции представлен сборник стихотворений поэта на латышском языке, обложка первого издания «Лачплесиса».

В экспозиции отражены творческие связи с Одессой известных украинских писателей – Петра Нищинского, Ивана Нечуя-Левицкого, Днипровой Чайки (Людмилы Березиной), Степана Руданского, Анатолия Свидницкого (автора первого украинского семейного романа «Люборацькі»), представлены уникальные прижизненные издания.

В 1860 г. в нашем городе поселился Петр Иванович Нищинский (1832-1896) – талантливый деятель украинской культуры, композитор, поэт и переводчик. Среди экспонатов обращают на себя внимание книги, написанные им в Одессе, – «Опыт элементарного руководства при изучении греческого языка в гимназиях и прогимназиях», а также переводы с древнегреческого на украинский язык «Антигони» Софокла и «Іліади» Гомера.

В Одессе прошли юные годы писательницы Людмилы Алексеевны Березиной (1861-1927). В экспозиции представлена первая ее книга «Знахарка», вышедшая

в Одессе в 1885 г. за подписью Днипрова Чайка. Под этим псевдонимом она вошла в историю украинской культуры.

В витринах, посвященных Ивану Семеновичу Нечую-Левицькому (1838-1918), выдающемуся писателю-реалисту и сатирику, соседствуют виды Одессы семидесятых годов с поэтическими и жанровыми картинками жизни Украины. С 1873 по 1885 гг. он преподавал в кишиневской Второй мужской гимназии, а каникулы проводил в Одессе. «На вакаціях я з компанією товаришів їздив на кілька тижнів в Одесу купатися в морі і в лимані. І море, і мальовничі скелісті місця біля Одеси, і гарячий південь – все припало мені до душі, все мало в собі колорит поетичний».

Этот период жизни описан в автобиографической повести «Над Чорним морем» – первой книге об Одессе на украинском языке с детальным описанием города и быта горожан. Это наиболее плодотворный период его творчества: написаны повести «Хмари» (1874), «Кайдашева сім'я» (1879), «Старосвітські батюшки та матушки» (1884). Наиболее известна повесть «Микола Джеря» (1878), опубликованная в одном из первых украинских альманасов – «Рада» за 1883 г.

*Експозиція, присвячена П. Ніщинському
Експозиція, посвященная П. Нищинскому*

6. Зала журналістики. 1890-1910-ті роки

...приходилось работать в самой незащищенной области одесской жизни. В одесской журналистике!

В.М. Дорошевич

Експозиція зали розташована на тлі динамічного фотоколажу з газетних аркушів, журнальних обкладинок, заголовків видань і фрагментів хроніки міського життя, які передають особливий колорит кінця XIX – початку XX сторіч. Композицію доповнюють ознаки репортерської професії – старовинні фотоапарат, друкарська машинка, блокнот.

Одеса була одним з центрів журналістики і книгодруку кінця XIX – початку XX сторіч. Щорічно видавалось більш 50-ти різних газет і журналів. Культурний рівень одеської преси, як і її читачів, був високим. Дописувачами одеських газет в різний час були І. Тургенев, В. Гюго, І. Бунін, О. Купрін. На сторінках одеських видань публікувались оповідання і нариси Л. Толстого, А. Чехова, В. Короленка, О. Толстого, В. Гаршина. Місцева преса знайомила читачів з творчістю видатних українських літераторів – І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки. Екземпляри газет і журналів з публікаціями творів цих письменників розміщено в експозиції.

Разом з тим Одеса славилась і «репортерами того огнедышащего южного типа, где темперамент и воображение расценивались куда больше, нежели грамотность и точность», як згадував поет-сатирик Дон Амінадо (Амінад Петрович Шполянский, 1888–1957), що розпочинав свій творчий шлях в «Одесских новостях».

Серед одеських видань 1870-х років однією з найбільш прогресивних була газета «Правда» (1877–1880). В ній друкувались детальні журнальні огляди, літературно-критичні статті, аналіз суспільного та економічного життя Одеси. «Доверие и товарищеские отношения редактора к сотрудникам делали работу в газете свободною и приятною. Тогда свирепствовала вся предварительная цензура. Газета составлялась из ключевых возвращенного от цензора, испачканного в красное, материала», – писав О. М. Дерибас.

До 1894 року виходить найстаріша газета «Одесский вестник», один з номерів якої представлено

6. Зал журналістики. 1890-1910-е годы

...приходилось работать в самой незащищенной области одесской жизни. В одесской журналистике!..

В. М. Дорошевич

Експозиція зали виконана в стилі динамічного фотоколажа з газетних листів, журнальних обкладинок, заголовків видань і фрагментів хроніки міського життя і передає убустряючий темп часу і подій кінця XIX – початку XX вв. Композицію доповнюють атрибути репортерської професії – старинні фотоапарати, пишущая машинка, блокнот.

Одеса була одним з центрів журналістики і книговидавництва кінця XIX – початку XX вв. Ежегодно издавалось более 50-ти различных газет и журналов. Культурный уровень одесской прессы, как и ее читателей, был высок. Сотрудничали в одесских газетах в разное время И. Тургенев, В. Гюго, И. А. Бунин, А. И. Куприн. На страницах одесских изданий публиковались рассказы и очерки Л. Н. Толстого, А. П. Чехова, В. Г. Короленко, А. Н. Толстого, В. М. Гаршина. Местная пресса знакомила читателя и с творчеством выдающихся украинских литераторов – И. Я. Франко,

М. М. Коцюбинского, Лесю Украинку. Экземпляры газет и журналов с публикациями произведений этих писателей помещены в экспозиции.

Вместе с тем Одесса славилась и «репортерами того огнедышащего южного типа, где темперамент и воображение расценивались куда больше, нежели грамотность и точность», как вспоминал начинавший свой творческий путь в «Одесских новостях» поэт-сатирик Дон Аминадо (Амінад Петрович Шполянский, 1888–1957).

Среди одесских изданий семидесятых годов одной из самых прогрессивных была газета «Правда» (1877–1880). В ней печатались подробные журнальные обозрения, литературно-критические статьи, анализ общественной и экономической жизни Одессы.

«Доверие и товарищеские отношения редактора к сотрудникам делали работу в газете свободною и приятною. Тогда свирепствовала вся предварительная цензура. Газета составлялась из ключевых

в експозиції. Тут також провідні газети того часу «Одесский листок» та «Одесские новости», і медаль до 35-річчя заснування останньої. Серед одеських журналів, представлених в експозиції, літературні «По морю и суше» (1895-1896) і «Жизнь юга» (1897). В них публікувались твори О. М. Горького, І. Я. Франка, М. М. Коцюбинського, В. Г. Короленка. Поруч

знаходяться одеські сатиричні журнали кінця XIX – початку XX сторіччя: «Пчелка» і «Крокодил».

Один з найбільш популярних журналістів Влас Михайлович Дорошевич (1864-1922) – видатний сатирик, публіцист – увійшов в історію вітчизняної журналістики з титулом «король фейлетону». 1893 року Дорошевич, вже відомий московський журналіст, приїздить

до Одеси і стає співробітником «Одесского листка». Після публікації першого ж фейлетону журналісту було наказано протягом 24 годин покинути місто. В 1894 році Дорошевич повернувся до Одеси і продовжив роботу в «Одесском листке». Фейлетони цього періоду увійшли в книгу «Одесса, одесситы и одесситки», представлену в експозиції. Поруч – том творів В. М. Дорошевича з публікацією нарисів з життя каторжан на Сахаліні, написаних після поїздки на острів у 1897 році. Доповнюють розділ записник журналіста, документи, листи, шаржі на В. М. Дорошевича та власні речі – тростина і табличка з дверей його квартири.

возвращенного от цензора, испачканного в красное, материала», – писал А. М. Дерибас.

До 1894 г. выходит старейшая газета «Одесский вестник», один из номеров которой представлен в экспозиции. В экспозиции – также ведущие газеты того времени «Одесский листок» и «Одесские новости», медаль к 35-летию основания последней.

Среди одесских журналов, представленных в экспозиции, литературные «По морю и суше» (1895-1896) и «Жизнь юга» (1897). В них публиковались произведения И. Франко, М. Коцюбинского, В. Г. Короленко, М. Горького. Рядом расположены одесские сатирические журналы конца XIX – начала XX века: «Пчелка» и «Крокодил».

Один из самых популярных журналистов Влас Михайлович Дорошевич (1864-1922) – известный сатирик, публицист – вошел в историю отечественной журналистики как «король фельетона». В 1893 г. Дорошевич, уже известный московский журналист, приезжает в Одессу и становится сотрудником «Одесского листка». После публикации первого же фельетона журналисту было приказано покинуть город в течение 24 часов. В 1894 г. Дорошевич вернулся в Одессу и продолжил работу в «Одесском листке». Фельетоны этого периода вошли в книгу «Одесса, одесситы и одесситки», представленную в экспозиции. Рядом – том сочинений В. М. Дорошевича с пу-

бликацией очерков о жизни каторжан на Сахалине, написанных после поездки на остров в 1897 г.. Дополняют раздел записная книжка журналиста, документы, письма, шаржи на В. М. Дорошевича и личные вещи – трость и дверная табличка.

Семен Титович Герцо-Виноградский (1848-1903) был широко известен во второй половине XIX века под псевдонимом «Барон Икс» как журналист, литературный и театральный критик. «...Это был блестящий журналист. С огромной эрудицией. С настоящим, с огненным темпераментом журналиста... На всем юге, для которого Одесса являлась умственным центром – с нетерпением ждали фельетонов Барона Икса!»... – писал о Герцо-Виноградском Влас Дорошевич. Не менее ярким журналистом был и брат С. Т. Герцо-Виноградского – Петр Титович (1855-1920), писавший под псевдонимом «Лознгрин».

Известный краевед, журналист, библиограф Александр Михайлович Дерибас (1856-1937), внучатый племянник одного из основателей города Иосифа Дерибаса. Его литературная деятельность началась в газете, он был вначале репортером, затем театральным рецензентом. Долгое время он собирал материалы по истории города, с 1870 года начал публиковать очерки о первых десятилетиях существования Одессы. Они легли в основу знаменитой книги «Старая Одесса», которая вышла в свет в 1913 г.

Семен Титович Герцо-Виноградський (1848-1903) був широко відомий в другій половині XIX сторіччя під псевдонімом «Барон Ікс» як журналіст, літературний і театральний критик. «...Это был блестящий журналист. С огромной эрудицией. С хорошим литературным стилем. С настоящим, с огненным темпераментом журналиста... На всем юге, для которого Одесса являлась умственным центром – с нетерпением ждали фельетонов Барона Икса!»... – так писав про Герцо-Виноградського Влас Дорошевич. Не менш яскравим журналістом був і брат С. Т. Герцо-Виноградського – Петро Титович (1855-1920), що писав під псевдонімом «Лоенгрін».

Відомий краєзнавець, журналіст, бібліограф Олександр Михайлович Дерибас (1856-1937), онучатий племінник одного з засновників міста Йосифа Дерибаса. Його літературна діяльність розпочалась в газеті, він був спочатку репортером, згодом театральним рецензентом. Довгий час він збирав матеріали з історії міста, з 1870 року почав публікувати нариси про перші десятиріччя існування Одеси. Вони стали основою знаної книги «Старая Одесса», яка вийшла в світ 1913 року.

З одеською пресою пов'язано і початок літературної творчості видатного письменника, критика, літературознавця, перекладача Корнія Івановича Чуковського (Миколи Корнейчукова, 1882-1969), дитинство та юність якого пройшли в нашому місті. Історію свого

Фрагмент експозиції, присвяченої О. Дерибасу
Фрагмент експозиції, присвяченої А. Дерибасу

С одеської пресою пов'язано і начало літературного творчества видающегося писателя, критика, літературоведа, перекладача Корнея Івановича Чуковського (Николая Корнейчукова, 1882-1969), чье детство и юность прошли в нашем городе. Історію свого ісключення из Пятой одесской гимназии он впоследствии опишет в книге «Серебряный герб». Эта книга с авторскими правками представлена в экспозиции. Рядом семейные фотографии и юбилейный номер газеты «Одесские новости» за 1909 год с портретом Чуковського и его автографом.

Николай Корнейчуков дружил с Владимиром Евгеньевичем Жаботинским (1880-1940), писавшим под псевдонимом Altalena. Известный в те годы корреспондент «Одесских новостей» Владимир Жаботинский – поэт, писатель и переводчик – впоследствии отдал предпочтение политической деятельности и стал одним из лидеров сионизма. Именно Жаботинский содействовал первой публикации Чуковського в «Одесских новостях» в 1901 г. С этого времени газета регулярно публикует статьи К. Чуковського о философии и литературе. В экспозиции гранки статья К. Чуковського с его правками и афиша, извещающая о чтении автором «Поэмы для малюток "Крокодил"».

Фрагмент експозиції, присвяченої К. Чуковському
Фрагмент експозиції, присвяченої К. Чуковському

В Одессе в начале двадцатого века имена молодых журналистов Жаботинского и Чуковського были на слуху у всех. Владимир Жаботинский вспоминал те дни в автобиографической «Повести моих дней» и повести

виключення з П'ятої одеської гімназії він згодом опише в книзі «Серебряный герб». Ця книга с авторськими правками представлена в експозиції. Поруч родинні фотографії та ювілейний номер газети «Одесские новости» за 1909 рік з портретом Чуковського та його автографом.

Микола Корнейчуков дружив з Володимиром Жаботинським (1880-1940), що публікувався під псевдонімом Altalena. Відомий у ті роки кореспондент «Одесских новостей» Володимир Жаботинський – поет, письменник і перекладач, згодом віддав перевагу політичній діяльності та став одним з лідерів сіонізму. Саме Жаботинський посприяв появі першої публікації Чуковського в «Одесских новостях» в 1901 році. З цього часу газета регулярно публікує статті К. Чуковського про філософію та літературу. В експозиції гранки статті К. Чуковського з його правками та афіша про виступ автора з «Поэмою для малюток "Крокодил"».

В Одесі на початку двадцятого сторіччя імена молодих журналістів Жаботинського і Чуковського здобули велику популярність. Володимир Жаботинський згадував ті часи в автобіографічній «Повести моих дней» і повісті «Пятеро» (1936): «Нет другой Одессы... – разумеется, Одессы того времени – по мягкой веселости и легкому плутовству, витающему в воздухе, без всякого намека на душевное смятение, без тени нравственной трагедии».

Окрему вітрину присвячено одеському книгодруку. Тут представлені видання художні, наукові, технічні, дослідження з історії, філософії, соціальної культури. Автори багатьох книг – викладачі Новоросійського університету.

Незважаючи на існуючі заборони книжкові видавництва випускали українською мовою і художню і науково-популярну літературу. У вітрині представлені видання класиків літератури та дослідження про них, соціально-публіцистична література, книги іноземних авторів, а також фотографії цехів типографії одного з найбільш відомих одеських видавців Юхима Івановича Фесенка (1850-1926).

«Пятеро» (1936). «Нет другой Одессы... – разумеется, Одессы того времени – по мягкой веселости и легкому плутовству, витающему в воздухе, без всякого намека на душевное смятение, без тени нравственной трагедии».

Отдельная витрина посвящена издательскому делу в Одессе. Здесь представлены издания художественные, научные, технические, исследования по истории, философии, социальной культуре. Авторы многих книг – преподаватели Новороссийского университета.

Несмотря на существовавшие ограничения, книжные издательства выпускали как художественную, так и научно-популярную литературу на украинском языке. В витрине представлены произведения классиков литературы и исследования о них, социально-публицистическая литература, книги зарубежных авторов, а также фотографии цехов типографии одного из наиболее известных одесских издателей Ефима Ивановича Фесенко (1850-1926).

7. «Мисливська кімната».

А. П. Чехов, О. І. Купрін, І. О. Бунін в Одесі

Залу називають «Мисливська кімната» – вона прикрашена пілонами з рельєфними капітелями та барельєфним фризом з зображеннями хижих птахів і головами мисливських собак. Експозиція залу оповідає про перебування в Одесі видатних письменників А. П. Чехова, О. І. Купріна, І. О. Буніна.

Про перший приїзд Антона Павловича Чехова (1860-1904) влітку 1889 року повідомили «Одесские новости». Вітрина, присвячена письменнику відкривається копією цієї газети. В Одесу А. П. Чехов приїхав на запрошення акторів московського Малого театру, що гастролювали тут на той час. Тут він задумав подорож на острів Сахалін, називаючи цю поїздку «генеральною ідеєю свого життя». Наслідком стала книга «Остров Сахалін» – зразок громадянської публіцистики. Книга «Остров Сахалін» та інші прижиттєві видання письменника виставлені в вітрині. Поруч фотографії одеських знайомих письменника: П. А. Сергієнка, відомого

одеського журналіста, земляка Чехова, та перекладачки його оповідань англійською мовою О. Р. Васильєвої.

За життя автора чехівські п'єси йшли в Миському театрі, про що свідчать програмки одеських вистав «Медведь», «Три сестры», «Дядя Ваня». В спектаклях брали участь знамениті актори М. М. Соловцев, М. В. Дальський, велика російська актриса В. Ф. Комісаржевська.

Починаючи з 1896 року щороку приїздить до Одеси Іван Олексійович Бунін (1870-1953). В експозиції представлені повість «Деревня», оповідання «Сила», «Я всё молчу», «Святочный рассказ», публікації ліричних віршів. Поруч експонується автограф письменника – видавничий договір.

Коло спілкування І. О. Буніна в Одесі – це місцеві літератори і члени Товариства південноросійських художників. Особливо близькими були стосунки письменника з художниками Петром Нілусом та Євгеном Буковецьким. «Я глубоко уверен, что без Одессы он

В Одессу... влечет меня неведомая сила.

А. П. Чехов

7. «Охотничья комната».

А. П. Чехов, А. И. Куприн, И. А. Бунин в Одессе

Зал называется «Охотничьей комнатой» – он украшен пилонами с рельефными капітелями и барельєфным фризом с изображениями хищных птиц и головами охотничьих собак.

Експозиция зала повествует о пребывании в Одессе знаменитых писателей А. П. Чехова, А. И. Куприна, И. А. Бунина.

О первом приезде Антона Павловича Чехова (1860-1904) летом 1889 г. сообщили «Одесские новости». Копией газеты открывается витрина, посвященная писателю. В Одессу А. П. Чехов приехал по приглашению актеров гастролировавшего здесь московского Малого театра. Здесь он задумал путешествие на остров Сахалин, назвав эту поездку «генеральной идеей своей жизни». Результатом стала книга «Остров Сахалин» – образец гражданской публицистики. Книга «Остров Сахалин», а также другие прижизненные издания писателя, выставлены в витрине. Здесь же – фотографии одесских знакомых писателя: П. А. Сергиенко, известно-

В Одессу... влечет меня неведомая сила.

А. П. Чехов

го одесского журналиста, земляка Чехова, и переводчицы его рассказов на английский язык О. Р. Васильевой.

Рассказывают о постановках чеховских пьес в Городском театре при жизни автора программки одесских спектаклей и издания его пьес «Медведь», «Три сестры», «Дядя Ваня». В спектаклях участвовали знаменитые актеры Н. Н. Соловцев, М. В. Дальский, великая русская актриса В. Ф. Комиссаржевская.

Начиная с 1896 г., ежегодно приезжал в Одессу Иван Алексеевич Бунин (1870-1953). В экспозиции представлены повесть «Деревня», рассказы «Сила», «Я всё молчу», «Святочный рассказ», публикации лирических стихотворений. Здесь же экспонируется автограф писателя – издательский договор.

Круг общения И. А. Бунина в Одессе составляли местные литераторы и члены Товарищества южно-русских художников. Особенно близкие отношения связывали писателя с художниками Петром Нилусом и Евгением Буковецким. «Я глубоко уверен, что без

ОЛМ. Путівник

был бы писателем другого оттенка, характера», – писал П. О. Нилус про Буніна.

Приїжджаючи до Одеси, Іван Олексійович часто зупинявся в гостинному домі Буковецького. Меблі з цього будинку на Княжеській, 27 – крісла, стіл, книжкова полиця, дзеркало – використані в музейній експозиції. На дзеркалі фотографія Ганни Цакні, першої дружини письменника та їх сина Миколки. Тут мольберт Є. І. Буковецького, на якому серед інших малюнків експонується портрет І. О. Буніна (з альбому художника). З 1918-го по 1920-й роки, до самого від'їзду з Одеси в еміграцію, І. О. Бунін з В. М. Муромцевою жили в квартирі Є. І. Буковецького, там письменник вів свій знаменитий щоденник «Окаянные дни». Один з перших записів: «Двенадцать лет тому назад мы с В. Н. [Муромцевой] приехали в этот день в Одессу по пути в Палестину. Какие сказочные перемены с тех пор! Мертвый, пустой порт, мертвый, загаженный город...».

В еміграції Бунін часто згадував про Одесу. В одному з найкращих своїх оповідань «Галя Ганская» він писав: «А мне почему-то вспомнилась одесская весна... это смешение уже горячего солнца и морской еще зимней свежести, яркого неба и весенних морских облаков. И в такие дни весенняя женская нарядность на Дерибасовской...».

ОЛМ. Путеводитель
«ОХОТНИЧЬЯ КОМНАТА»

Одессы он был бы писателем другого оттенка, характера», – писал П. А. Нилус о Бунине.

Приезжая в Одессу, Иван Алексеевич часто останавливался в гостеприимном доме Буковецкого. Мебель из этого дома на Княжеской, 27 – кресла, стол, книжная полка, зеркало – использована в музейной экспозиции. На зеркале фотография Анны Цакни, первой жены писателя и их сына Коленьки. Здесь же мольберт Е. И. Буковецкого, на котором среди других рисунков экспонируется портрет И. А. Бунина (из альбома художника). С 1918 по 1920-й гг., вплоть до отъезда из Одессы в эмиграцию, И. А. Бунин со второй женой, В. Н. Муромцевой, жили в квартире Е. И. Буковецкого. Там писатель вел свой знаменитый дневник «Окаянные дни». Одна из первых записей: «Двенадцать лет тому назад мы с В. Н. [Муромцевой] приехали в этот день в Одессу по пути в Палестину. Какие сказочные перемены с тех пор! Мертвый, пустой порт, мертвый, загаженный город...»

В эмиграции Бунин часто вспоминал об Одессе. В одном из лучших своих рассказов «Галя Ганская» он писал: «А мне почему-то вспомнилась одесская весна... это смешение уже горячего солнца и морской еще зимней свежести, яркого неба и весенних морских облаков. И в такие дни весенняя женская нарядность на Дерибасовской...»

Об'єднає імена трьох видатних письменників одеський знайомий Олександр Митрофанович Федоров (1868-1949), відомий на той час літератор. В вітрині, присвяченій О. М. Федорову, представлені копії листів до нього А. П. Чехова та О. І. Купріна, окремі видання його творів з автографами.

Будинок Федорова був центром тяжіння творчої інтелігенції. Саме Федоров познайомив Буніна з Купріним. В 1897 році Бунін пише: «Я живу в Люстдорфе у Федорова... Тут живет теперь еще Куприн, очень милый и талантливый человек...».

Ім'я Олександра Івановича Купріна (1878-1838) невід'ємне від літературного життя Одеси кінця XIX – початку XX сторіч. Яскравий образ міста полонив письменника, тут він черпав багатий матеріал для творчості. Фотографії, розміщені в вітрині свідчать про його безмежне життєлюбство, широту творчих інтересів. На них письменника зафіксовано в найрізноманітніших ситуаціях – в корзині повітряної кулі, у водолазному костюмі перед спуском на дно моря, в воєнному мундирі.

Авіатор Сергій Уточкін і борець Іван Заїкін, з якими Купрін познайомився в Одесі, стали героями його нарисів. В експозиції – портрет Івана Заїкіна, його автограф і публікація оповідання Купріна «В цирке», присвяченого гіркій долі російського атлета Арбузова. Поруч інші твори, написані в Одесі: «Гранатовый браслет» –

повість про всепереможне кохання, «Господня рыба» – нарис з циклу «Листригоны», повість «Поединок» і газета «Одесские новости» з оповіданням «Обида».

В окрему вітрину винесено найбільш «одеське» оповідання Купріна «Гамбринус». Тут представлено публікацією оповідання, фотографія прототипа героя твору Сашки-музиканта – Олександра Певзнера, і фото самого письменника в одеському шинку. В «Гамбринусе» Купрін подав один із найкращих описів життя одеського порту: «Громадний порт, один из самых больших торговых портов мира, всегда бывал переполнен судами. ... Весной и осенью здесь развевались сотни флагов со всех концов земного шара, и с утра до вечера раздавалась команда и ругань на всевозможных языках. ... Весь залив по ночам кишел легкими лодочками контрабандистов. ... Все эти люди – матросы разных наций, рыбаки, кочегары, веселые юнги, портовые воры, машинисты, рабочие, лодочники, грузчики, водолазы, контрабандисты, – все они были молоды, здоровы и пропитаны крепким запахом моря и рыбы, знали тяжесть труда, любили прелесть и ужас ежедневного риска, ценили выше всего силу, молодечество, задор и хлесткость крепкого слова, а на суше предавались с диким наслаждением разгулу, пьянству и дракам».

Объединяет имена трех знаменитых писателей их одесский знакомый Александр Митрофанович Федоров (1868-1949), известный в то время литератор. В витрине, посвященной А. М. Федорову, представлены копии писем к нему А. П. Чехова и А. И. Куприна, отдельные издания его произведений с автографами.

Дом Федорова был центром притяжения творческой интеллигенции. Именно А. Федоров познакомил И. Бунина с А. Куприным. В 1897 г. Бунин пишет: «Я живу в Люстдорфе у Федорова... Тут живет теперь еще Куприн, очень милый и талантливый человек...»

Имя Александра Ивановича Куприна (1878-1838) прочно вошло в литературную жизнь Одессы конца XIX – начала XX веков. Яркий облик города пленил писателя, здесь он черпал богатый материал для творчества. Свидетельством его безграничного жизнелюбия, широты творческих интересов являются фотографии, помещенные в витрине. На них писатель запечатлен в самых различных ситуациях – в корзине воздушного шара, в водолазном костюме перед спуском на дно моря, в военном мундире.

Авиатор Сергей Уточкин и борец Иван Заикин, с которыми Куприн познакомился в Одессе, стали героями его очерков. В экспозиции – портрет Ивана Заикина, его автограф и публикация рассказа Куприна «В цирке», посвященного горькой судьбе русского атлета Арбузова. Рядом другие произведения, на-

писанные в Одессе: «Гранатовый браслет» – повесть о всепобеждающей любви, «Господня рыба» – очерк из цикла «Листригоны», повесть «Поединок» и газета «Одесские новости» с рассказом «Обида».

В отдельную витрину вынесен самый «одесский» рассказ Куприна «Гамбринус». Здесь представлен журнал «Современный мир» за 1907 г. с первой публикацией рассказа, фотография прототипа героя произведения Сашки-музиканта – Александра Певзнера и фото самого писателя в одесском кабаке. В «Гамбринусе» Куприн дал одно из лучших описаний жизни одесского порта.

«Громадний порт, один из самых больших торговых портов мира, всегда бывал переполнен судами. ... Весной и осенью здесь развевались сотни флагов со всех концов земного шара, и с утра до вечера раздавалась команда и ругань на всевозможных языках. ... Весь залив по ночам кишел легкими лодочками контрабандистов. ... Все эти люди – матросы разных наций, рыбаки, кочегары, веселые юнги, портовые воры, машинисты, рабочие, лодочники, грузчики, водолазы, контрабандисты, – все они были молоды, здоровы и пропитаны крепким запахом моря и рыбы, знали тяжесть труда, любили прелесть и ужас ежедневного риска, ценили выше всего силу, молодечество, задор и хлесткость крепкого слова, а на суше предавались с диким наслаждением разгулу, пьянству и дракам».

8. Зала літератури 1894 – 1905 років

В центрі зали палубний кнехт, обплетений морським канатом, над ним корабельний дзвін – «ринда», – від якого простягнулося червоне полотнище в наступну залу. Одна з тем зали – відображення революції 1905 року в літературі – визначила її художнє оформлення. Предметна символіка перекликається з темою фотографій на стінах: вид одеського порту, кадри з всесвітньо відомого фільму С. Ейзенштейна «Броненосець «Потемкин».

1894 року Одеса святкує своє 100-річчя. За цей період місто стало «четвертою столицею» імперії. В окремій вітрині ювілейні книга «Одесса 1794-1894» і медаль.

Одеса на той час стала одним з найбільш економічно розвинених і технічно оснащених міст країни. За результатами першого загального перепису населення за 1892 рік в Одесі проживало 403 тисячі 815 осіб.

У той же час посилюється соціальне розшарування населення. Це дійсно місто соціальних контрастів.

Одним із перших описав життя «бывших людей» Максим Горький (Олексій Максимович Пешков, 1868-1936). Письменник вперше побував в Одесі 1891 році під час своїх мандрів Росією. Він працював в Одеському порту поміж «рваных, потных, отупевших от усталости, шума и зноя» людей. Ми впізнаємо їх у головних героях ранніх оповідань «Челкаш», «Емельян Пиляй», «На соли». Через п'ять років М. Горький стає кореспондентом «Одесских новостей» на Всеросійській промисловій виставці в Нижньому Новгороді. Співпрацював він також і з журналом «Жизнь Юга», де в 1897 році були опубліковані оповідання «Ванька Мазин», «Зазубрина», «В степи».

У 1900-х роках Максим Горький збирає найкращі літературні сили навколо видання збірників товариства

*Велике місто. Будинки високі,
Людей тих – без ліку!
Веселую чутно музику.
Розходяться людській лави широкі,
Скрізь видно ту юрбу велику.*

Леся Українка

8. Зал літератури 1894-1905 годов

В центре зала палубный кнехт, оплетенный морским канатом, над ним корабельный колокол – «рында», – от которого протянулось красное полотнище в следующий зал. Художественное оформление определила одна из тем – отражение революции 1905 года в литературе.

Предметная символика перекликается с темой фотографий на стенах: вид одесского порта, кадры из всемирно известного фильма С.Эйзенштейна «Броненосец «Потемкин».

В 1894 г. Одесса празднует свое 100-летие. За первые сто лет своего существования город стал «четвертой столицей» империи. В отдельной витрине юбилейные экспонаты: книга «Одесса 1794-1894» и медаль.

Одесса в то время стала одним из самых экономически развитых и технически оснащенных городов страны. По результатам первой всеобщей переписи населения

*Велике місто. Будинки високі,
Людей тих – без ліку!
Веселую чутно музику.
Розходяться людській лави широкі,
Скрізь видно ту юрбу велику.*

Леся Українка

за 1892 г. в Одессе проживало 403 тысячи 815 человек. В то же время усиливается социальное расслоение населения. Это действительно город социальных контрастов.

Одним из первых описал жизнь «бывших людей» Максим Горький (Алексей Максимович Пешков, 1868-1936). Писатель впервые побывал в Одессе в 1891 г. во время своих странствий по Руси. Он работал в Одесском порту среди «рваных, потных, отупевших от усталости, шума и зноя» людей. Мы узнаем их в персонажах ранних рассказов «Челкаш», «Емельян Пиляй», «На соли». Через пять лет М. Горький становится корреспондентом «Одесских новостей» на Всероссийской промышленной выставке в Нижнем Новгороде. Сотрудничал он и с журналом «Жизнь Юга», где в 1897 году были опубликованы рассказы «Ванька Мазин», «Зазубрина», «В степи».

«Знание». У них беруть участь одеські письменники Олександр Кіпен (1870-1938) і Семен Юшкевич (1868-1927). Семен Юшкевич пише про жадливе становище єврейської бідноти, про жінок, яких злидні змушують займатися проституцією. У вітрині розміщені збірники «Знання» з публікаціями найбільш визначних творів одеських письменників.

Про одеських босяків, людей «дна», розповідає одеського журналіста і письменника Лазаря Кармена (1876-1920), батька видатного кінорежисера Романа Кармена. Л. Кармен першим, ще до О. І. Купріна, написав про Сашку-музиканта. У 1903 році в газеті «Одесские новости» опубліковано його нарис «Волшебная скрипка». У некролозі писали: «Кармен был поэтом дна, поэтом порта. Перекати-поле, он странствовал, зачастую с котомкой за плечами, зарисовывая сочным пером то волжских бурлаков,

с которыми вместе странствовал, то матросов и корабельную шпану».

Частина зали присвячена експозиції, що висвітлює перебування в Одесі українських письменників Лесі Українки, М. М. Коцюбинського, І. Я. Франка, М. К. Вороного, Б. Д. Грінченка та одеському періоду життя М. Ф. Комарова.

Велика українська поетеса Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка, 1871-1913) вперше приїхала до Одеси у 1888 році, а потім була тут щорічно. В Одесі вона вперше побачила море, і з того часу морська тема стала провідною в її поезії.

Море, море! Без краю просторе,
 Руху повне і разом спокую!
 Забуваю і щастя, і горе –
 Все наземне, – з'єднатись з тобою.

Одеські враження лягли в основу одного з перших її поетичних циклів «Подорож до моря». В експозиції збірка віршів Лесі Українки «На крилах пісень» (Львів, 1893), в якій був вперше опублікований цикл «Подорож до моря». Вірші та оповідання Лесі Українки публікувалися на сторінках одеської періодики.

В експозиції представлена унікальна книга – вірші Г. Гейне в перекладі Лесі Українки та одеського журналіста Максима Славинського з автографом автора передмови – матері поетеси Олени Пчілки (Ольги Петрівни Косач, 1849-1930). Олена Пчілка, відома

В 1900-х годах Максим Горький собирает лучшие литературные силы вокруг издания сборников товарищества «Знание». В них участвуют одесские писатели Александр Кипен и Семен Юшкевич (1868-1927). Семен Юшкевич пишет об ужасающем положении еврейской бедноты, об уличных женщинах, из-за нищеты вынужденных заниматься проституцией. В витрине помещены сборники «Знания» с публикациями наиболее значительных произведений одесских писателей.

Об одесских босяках, людях «дна» – рассказы одесского журналиста и писателя Лазаря Кармена (1876-1920), отца выдающегося кинорежиссера Романа Кармена. Л. Кармен первым, еще до А. И. Куприна, написал о Сашке-музыканте. В 1903 г. в газете «Одесские новости» опубликован его очерк «Волшебная скрипка». В некрологе о нем писали: «Кармен был поэтом дна, поэтом порта. Перекати-поле, он странствовал, зачастую с котомкой за плечами, зарисовывая сочным пером то волжских бурлаков, с которыми вместе странствовал, то матросов и корабельную шпану».

Часть зала посвящена экспозиции, освещающей пребывание в Одессе украинских писателей Лесы Украинки, М. М. Коцюбинского, И. Я. Франко, Н. К. Вороного, Б. Д. Гринченко и одесскому периоду жизни М. Ф. Комарова.

Великая украинская поэтесса Леся Украинка (Лариса Петровна Косач-Квитка, 1871-1913) впервые приехала

в Одессу в 1888 г., а затем бывала здесь ежегодно. В Одессе она впервые увидела море, и с той поры морская тема стала ведущей в ее поэзии.

Море, море! Без краю просторе,
 Руху повне і разом спокую!
 Забуваю і щастя, і горе –
 Все наземне, – з'єднатись з тобою.

Одесские впечатления легли в основу одного из первых ее поэтических циклов «Подорож до моря». В экспозиции сборник стихов Лесы Украинки «На крилах пісень» (Львов, 1893), в котором был впервые опубликован цикл «Подорож до моря». Стихи и рассказы Лесы Украинки публиковались на страницах одесской периодики.

В экспозиции представлена уникальная книга – стихи Г. Гейне в переводе Лесы Украинки и одесского журналиста Максима Славинского с автографом автора предисловия – матери поэтессы Олены Пчилки (Ольги Петровны Косач, 1849-1930). Олена Пчилка, известная украинская писательница, неоднократно посещала Одессу, в витрине представлен еще один ее автограф – открытка, адресованная одесскому литератору Ф. Гаврилку.

Тесные дружеские отношения связывали Лесю Украинку с семьей Михаила Федоровича Комарова. Цикл «Подорож до моря» посвящен семье Комаровых. Приезжая в Одессу, поэтесса останавливалась в доме Комаровых, особенно дружна была с дочерью Маргаритой. Оригинальные фотографии из семейного альбома Комаровых представлены в экспозиции.

українська письменниця, неодноразово відвідувала Одесу, у вітрині представлений ще один її автограф – листівка, адресована одеському літератору Ф. Гаврилкові.

Тісні дружні стосунки пов'язували Лесю Українку з родиною Михайла Федоровича Комарова, сім'ї якого присвячений цикл «Подорож до моря». Приїжджаючи до Одеси, поетеса зупинялася у будинку Комарових, товаришувала з його дочкою Маргаритою. Оригінальні фотографії з сімейного альбому Комарових представлені в експозиції.

М. Ф. Комаров (1844-1913) був одним з основоположників української бібліографії, етнографом, істориком, літературознавцем, видавцем. Протягом усього життя Комаров збирав вірші, присвячені Т. Г. Шевченкові. У вітрині представлений альманах, в якому була опублікована ця унікальна колекція – «Вінок Т. Шевченкові. Із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів. Збірка з примітками М. Ф. Комарова» (Одеса, 1912), а також журнал «Отечественные записки» зі штампом власної бібліотеки М. Ф. Комарова. В гостинному домі Комарових часто

бували М. Л. Кропивницький, І. К. Карпенко-Карий, М. М. Коцюбинський.

Вітрина, присвячена видатному українському письменнику Михайлу Михайловичу Коцюбинському (1864-1913), містить видання його творів, листівку-автограф, вишитий бісером гаманець письменника. У 1892-1895 роках М. М. Коцюбинський працював в одеській комісії по боротьбі з філоксерою. Він їздив по селах Молдавії, вивчав сільський побут, записував народні пісні і повір'я. Важка доля селян, національний колорит, мальовничі пейзажі Молдавії описані в оповіданнях «Для загально-

Портрет М. Коцюбинського роботи М. Жука
Портрет М. Коцюбинського роботи М. Жука

го добра», «Помстився», «На крилах пісні», «По-людському». Перший переклад Коцюбинського російською мовою був опублікований в «Одеском листке» 1895 року – оповідання «Помстився». Експонується також повість «Fata morgana» – один з найбільш відомих творів М. М. Коцюбинського. Український меценат Є. Х. Чикаленко згадував: «В Одесі я познайомився з Михайлом Коцюбинським, ще молодим, але вже відомим, найкращим нашим письменником».

Іван Якович Франко (1856-1916) увійшов в історію літератури як видатний художник слова, оригінальний і глибокий мислитель. Так само, як і М. Коцюбинський,

М. Ф. Комаров (1844-1913) был одним из основоположников украинской библиографии, этнографом, историком, литературоведом, издателем. На протяжении всей жизни Комаров собирал стихи, посвященные Т. Г. Шевченко. В витрине представлен альманах, в котором была опубликована эта уникальная коллекция – «Вінок Т. Шевченкові. Із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів. Збірка з примітками М. Ф. Комарова» (Одеса, 1912), а також журнал «Отечественные записки» со штампом личной библиотеки М. Ф. Комарова. В гостеприимном доме Комаровых часто бывали М. Л. Кропивницький, И. К. Карпенко-Карый, М. М. Коцюбинский.

Витрина, посвященная выдающемуся украинскому писателю Михаилу Михайловичу Коцюбинскому (1864-1913), содержит издания его произведений, открытку-автограф, вышитый бисером кошелек писателя. В 1892-1895 гг. М. М. Коцюбинский работал в одесской комиссии по борьбе с филлоксерой. Он ездил по селам Молдавии, изучал крестьянский быт, записывал народные песни и поверья. Тяжелая участь крестьян, национальный колорит, живописные пейзажи Молдавии описаны в рассказах «Для общего добра», «Помстився»,

Портрет І. Франка роботи М. Жука
Портрет І. Франка роботи М. Жука

«На крилах пісні», «По-людському». Первый перевод Коцюбинского на русский язык был опубликован в «Одесском листке» 1895 года – рассказ «Помстився». Экспонируется также повесть «Fata morgana» – одно из наиболее известных произведений М. М. Коцюбинского. Украинский меценат Е. Х. Чикаленко вспоминал: «В Одесі я познайомився з Михайлом Коцюбинським, ще молодим, але вже відомим, найкращим нашим письменником».

Іван Яковлевич Франко (1856-1916) вошел в историю литературы как выдающийся художник слова, оригинальный и глубокий мыслитель. Так же, как и М. Коцюбинский, И. Франко впервые был переведен на русский язык в Одессе – газета «Одесский вестник» в 1883 году опубликовала рассказ «Школьный год Грицка» (в оригинале «Грицева шкільна наука»).

И. Франко был постоянным сотрудником одесских журналов «Жизнь Юга» и «Южные записки». В экспозиции представлены журналы с публикациями произведений И. Я. Франко «Маленький Мирон», «Урок чистописания», «Письма из Галиции», «К свету».

В конце XIX века в Одессе появляется объединение украинской творческой интеллигенции «Одеска громада». В экспозиции представлена копия

І. Франко вперше був перекладений російською мовою в Одесі – газета «Одесский вестник» у 1883 році опублікувала оповідання «Школьный год Грицка» (в оригіналі «Грицева шкільна наука»).

І. Франко був постійним співробітником одеських журналів «Жизнь Юга» і «Южные записки». В експозиції представлені журнали з публікаціями творів І. Я. Франка «Маленький Мирон», «Урок чистописания», «Письма из Галиции», «К свету».

В кінці XIX сторіччя в Одесі виникає об'єднання української творчої інтелігенції «Одеська громада». В експозиції представлена копія рукописної вітальної телеграми І. Я. Франку від одеської «Громади».

В Одесу І. Я. Франко приїхав у 1909 році, зупинився в готелі «Версаль» на Грецькій вулиці. Експозицію, присвячену українським письменникам, прикрашають графічні портрети М. Коцюбинського та І. Франка виконані їх близьким другом, художником і письменником Михайлом Жуком.

Початок XX сторіччя знаменується розквітом української культури. Еру українського модерну відкриває у 1903 році в Одесі Микола Вороний (1871-1938) виданням першого українського модерністського альманаху «З-над хмар і з долин». Ідеї модернізму були підхоплені одеським літератором Іваном Львовичем Липою, який видав у 1905 році в Одесі альманах «Багаття». В обох альманахах публікувалися твори класиків української

літератури: М. Коцюбинського, І. Франка, Лесі Українки, М. Вороного, О. Олеса, Б. Лепкого, Панаса Мирного, О. Кобилянської. В Одесі розпочав свій творчий шлях відомий поет і громадський діяч Юрій Іванович Липа (1900-1944). Місто дитинства він описав у своїх віршах:

О місто-пава, мільонная таверно,
У сонці Бог тебе, мов килим, розіслав, –
Впивайся винами, корінністю потрав,
Лови чужую річ, що дивна і майстерна...

До Одеси приїздили укладач чотиритомного «Словаря української мови» Борис Грінченко, письменник і драматург Володимир Винниченко, у 1917-1918 роках член Генерального секретаріату Української Центральної Ради, жили поет Сергій Шелухін, вчений Андрій Ніковський. В Одесі діяло українське культурно-просвітницьке товариство «Просвіта» (1906-1909), що об'єднувало більш ніж 500 членів. У літературній секції читали лекції відомі літератори і діячі українського руху: І. Липа, М. Комаров, І. Луценко, С. Шелухін та інші.

Цензурна заборона на видання книг українською мовою слабшає. Серед безлічі одеських українських видань цього періоду особливо слід відзначити роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада» з ілюстраціями А. Ждахи і журнал «Основа» з публікацією віршів молодого Павла Тичини. Українська культура впевнено ступила на європейський шлях розвитку.

рукописного приветственного адреса И. Я. Франко от «Одесской громады».

В Одессу И. Я. Франко приехал в 1909 г., остановился в гостинице «Версаль» на Греческой улице. Экспозицию, посвященную украинским писателям, украшают графические портреты М. Коцюбинского и И. Франко работы их близкого друга, художника и писателя Михаила Жука.

Начало двадцатого века знаменуется расцветом украинской культуры. Эру украинского модерна открывает в 1903 году в Одессе Микола Вороний (1871-1938) изданием первого украинского модернистского альманаха «З-над хмар і з долин». Идеи модернизма были подхвачены одесским литератором Иваном Львовичем Липой, который издал в 1905 году в Одессе альманах «Багаття». В обоих альманахах публиковались произведения классиков украинской литературы: М. Коцюбинского, И. Франко, Лесы Украинки, М. Вороного, О. Олеса, Б. Лепкого, Панаса Мирного, О. Кобилянкой. В Одессе начал свой творческий путь известный поэт и общественный деятель Юрий Липа (1900-1944). Город детства он описал в своих стихах:

О місто-пава, мільонная таверно,
У сонці Бог тебе, мов килим, розіслав, –
Впивайся винами, корінністю потрав,
Лови чужую річ, що дивна і майстерна...

В Одессе бывали составитель «Словаря української мови» Борис Грінченко, писатель и драматург Влади-

мир Винниченко, в 1917-1918 член Генерального секретариата Украинской Центральной Рады, жили поэт Сергей Шелухин, ученый Андрей Никовский.

В Одессе действовало украинское культурно-просветительское товарищество «Просвіта» (1906-1909 гг.). Объединяло оно более чем 500 членов. В литературной секции читали лекции известные литераторы и деятели украинского движения: И. Липа, М. Комаров, И. Луценко, С. Шелухин и другие.

Цензурный запрет на издание книг на украинском языке ослабевает. Среди множества одесских украинских изданий этого периода особо следует отметить роман Пантелеймона Кулиша «Чорна рада» с иллюстрациями Амвросия Ждахи и журнал «Основа» с публикацией стихов молодого Павла Тичины. Украинская культура уверенно ступила на европейский путь развития.

Експозиція, присвячена Лесі Українці
Експозиция, посвященная Лесе Украинке

9. «Трикутна кімната». Зала літератури Срібного віку

Зала «Срібного віку» розташована в кімнаті неправильної форми – її називають «Трикутною». Оформлення відповідає стильовій різноманітності, якою був щедро насичений початок ХХ сторіччя. Композиція, що поєднала предмети кінця ХІХ сторіччя і стилю модерн (величезний годинник, старовинна китайська ваза, столик-бюро, оригінально декоровані фотографії, жіночі лайкові рукавички), – протиставляється виру «футуристичної» течії. В частині зали, де представлено творчість поетів-футуристів, кольористику і форми подано інакше – в стилі Казимира Малевича.

Експозиція, присвячена Леоніду Андрееву (1871-1919), розміщена на тлі фотоколажу з видом готелю «Большая Московская». Експонуються оригінальні матеріали: оригінальні фотографії письменника різних років, одна з них з дарчим написом одеському літератору С. Юшкевичу, прижиттєві видання оповідань «Так было», «Сашка Жигунов», п'єси «Царь-голод», «Реквием» і останній роман – «Дневник Сатаны».

Представлено альманах «Шиповник» з публікацією «Рассказ о семи повешенных» (1908). Прототипом Вернера, одного із головних героїв оповідання, був одесит Всеволод Володимирович Лебединцев, чиї листівки, адресовані рідним, також в експозиції.

У лютому 1902 року, під час весільної подорожі, Леонід Андреев з дружиною Олександрою Великогорською три дня провів в Одесі, зупинявся в готелі «Лондонская». Експонується оригінальна фотографія дружини письменника та гумористичний начерк Л. Андреева «На юге», написаний за одеськими враженнями.

Три овальних вітрини присвячено поетам-символістам. Експонуються альманахи і журнали початку ХХ сторіччя: «Золотое руно», «Аполлон», прижиттєві видання Костянтина Бальмонта, Юргіса Балтрушайтиса, Федора Сологуба, Інокентія Анненського, Андрія Білого і Олександра Блока. В центральному овалі – книга поезій «Венок» з автографом Валерія Брюсова, адресованим Зинаїді Гіппіус.

*И серебряный месяц ярко
Над серебряным веком стыл.
А. Ахматова*

9. «Треугольная комната». Зал литературы Серебряного века

Зал Серебряного века расположен в комнате неправильной формы – так называемой «Треугольной». Оформлен он соответственно стилистическому разнообразию, которым так было богато начало ХХ века. Композиция, сочетающая предметы конца ХІХ века и стиля модерн (напольные часы, старинная китайская ваза, столик-бюро, оригинально декорированные фотографии, женские лайковые перчатки), – противопоставляются вихрю «футуристического» течения. В части зала, где представлено творчество поэтов-футуристов, иная подача цвета и формы – в стиле Казимира Малевича.

Експозиція, посвященная Леониду Андрееву (1871-1919), размещена на фоне фотоколлажа с видом гостиницы «Большая Московская». Экспонируются оригинальные материалы: подлинные фотографии писателя разных лет, одна из них с дарственной надписью одесскому литератору С. Юшкевичу, прижизненные издания рассказов «Так было», «Сашка Жигунов», пьесы «Царь-

*И серебряный месяц ярко
Над серебряным веком стыл.
А. Ахматова*

голод», «Реквием» и последний роман – «Дневник Сатаны».

Представлен альманах «Шиповник» с «Рассказом о семи повешенных» (1908). Прототипом Вернера, одного из главных героев рассказа, был одесит Всеволод Владимирович Лебединцев, чьи открытия, адресованные родным, также есть в экспозиции.

В феврале 1902 г., во время свадебного путешествия, Леонид Андреев с женой Александрой Великогорской три дня провел в Одессе, останавливался в гостинице «Лондонская». Экспонируется оригинальная фотография жены писателя и юмористический очерк Л. Андреева «На юге», написанный по одесским впечатлениям.

Три овальных витрины посвящены поетам-символистам. Экспонируются альманахи и журналы начала ХХ века: «Золотое руно», «Аполлон», прижизненные издания Константина Бальмонта, Юргіса Балтрушайтиса, Федора Сологуба, Инокентия Анненского, Андрея Белого и Александра Блока.

Перша вітрина присвячена поету-символісту Костянтину Бальмонту (1867-1942). В 1912 році він побував в Одесі. В вітрині книги і дві фотографії поета, одна з автографом дружині Єкатерині.

1911 року Одесу відвідав поет-символіст Андрій Білий (Борис Миколайович Бугайов, 1880-1934). На початку травня Андрій Білий з дружиною Асею, двоюрідною онукою І. Тургенева, вертались з весільної подорожі. «...В Афины не заезжали: понежились в стране обетованной неделки две, встретили Пасху (Христос Воскресе!) и после прокатились от Яффы до Одессы», – писав А. Білий. У вітрині представлені видання Андрія Білого 1900-1910-х років: «Золото в лазури» (1904), «Урна» (1909), «Пепел» (1909), «Королева и рыцари» (1912).

Микола Степанович Гумільов (1886-1921) – один з кращих поетів «Срібного віку». Він неодноразово бував у країнах Близького

Експозиція, присвячена А. Ахматовій
Експозиція, посвященная А. Ахматовой

Сходу і Африки: в 1908, 1909, 1910 і 1913 роках. Майже всі ці екзотичні мандрівки починались або завершувались в Одесі. В першому розділі «Африканского дневника» знайшли відбиток одеські враження поета, які він сам визначив «дивними»: «словно какой-нибудь заграничный город, русифицированный усердным администратором».

Експонуються журнал «Аполлон» і альманах «Дракон» з публікаціями М. Гумільова, поетичні збірки «Огненный столп» і «Фарфоровый павильон». Тут також його посмертний збірник віршів, виданий 1923 року, за два роки після розстрілу поета.

Одна з найкращих поетес ХХ сторіччя Анна Ахматова (Анна Андріївна Горенко, 1889-1966) народилась в Одесі на 11 станції Великого Фонтану на дачі Сорокіні 23 червня 1889 року. «Дачка эта (вернее, избушка) стояла в глубине очень узкого и идущего

В центральном овале – книга стихов «Венок» с автографом Валерия Брюсова, адресованным Зинаиде Гиппиус.

Первая витрина посвящена поэту-символисту Константину Бальмонту (1867-1942). В 1912 г. он побывал в Одессе. В витрине книги и две фотографии поэта, одна с автографом жене Екатерине.

В 1911 г. Одессу посетил поэт-символист Андрей Белый (Борис Николаевич Бугаев, 1880-1934). В начале мая Андрей Белый с женой Асей, двоюродной внучкой И. Тургенева, возвращались из свадебного путешествия. «...В Афины не заезжали: понежились в стране обетованной неделки две, встретили Пасху (Христос Воскресе!) и после прокатились от Яффы до Одессы», – писал А. Белый. В витрине представлены издания Андрея Белого 1900-1910-х гг.: «Золото в лазури» (1904), «Урна» (1909), «Пепел» (1909), «Королева и рыцари» (1912).

Николай Степанович Гумилев (1886-1921) – один из лучших поэтов «серебряного века». Он неоднократно бывал в странах Ближнего Востока и Африки: в 1908, 1909, 1910 и 1913 гг. Почти все эти экзотические путешествия начинались или завершались в Одессе. В первой главе «Африканского дневника» нашли отражение одесские впечатления поэта, которые он сам определил, как «странные»: «словно какой-нибудь заграничный город, русифицированный усердным администратором».

Экспонируются журнал «Аполлон» и альманах «Дракон» с публикациями Н. Гумилева, поэтические

сборники «Огненный столп» и «Фарфоровый павильон». Здесь же его посмертный сборник стихов, изданный в 1923 г., через два года после расстрела поэта.

Одна из лучших поэтес ХХ века Анна Ахматова (Анна Андреевна Горенко, 1889-1966) родилась в Одессе на 11 станции Большого Фонтана на даче Сорокины 23 июня 1889 г. «Дачка эта (вернее, избушка) стояла в глубине очень узкого и идущего вниз участка земли – рядом с почтой. Морской берег там крутой, и рельсы паровичка шли по самому краю», – вспоминала поэтесса. Родители Анны поселились в Одессе незадолго до рождения дочери, а в 1890 г. семья Горенко покидает Одессу, переезжает в Павловск, а затем в Царское Село.

Ахматова приезжала в Одессу летом 1904 г., жила в Люстдорфе, где были написаны ее ранние стихи, посвященные А.М. Федорову. Была она также в нашем городе в 1906 и 1909 гг. В 1909 г. она встретилась в Одессе с будущим мужем, Н. Гумилевым, который возвращался из Крыма и в очередной раз просил ее руки. Экспонируются первые издания поэтических сборников А. Ахматовой 1910-20-х гг.: «Четки», «Белая стая», «У самого моря», «Подорожник», фотографии раннего периода.

В Одессе 13 октября 1880 г. родился Саша Черный (Александр Михайлович Гликберг, 1880-1932). Одесские впечатления – порт, угольные склады в морской гавани, голубятники – описаны в рассказе эмигрантского периода – «Голубиные башмаки»: «Было это в Одессе, в далекие дни моего детства...». Однако наибольшую

вниз участка земли – рядом с почтой. Морской берег там крутой, и рельсы паровичка шли по самому краю», – згадувала поетеса. Батьки Анни поселились в Одесі незадовго до народження дочки, а в 1890 році родина Горенко покидає Одесу, переїжджає в Павловськ, а згодом в Царське Село.

Ахматова приїздила до Одеси влітку 1904 року, жила в Люстдорфі, де були написані її ранні вірші, присвячені О. М. Федорову. Була вона також в нашому місті в 1906 і 1909 роках. В 1909 вона зустрічалась в Одесі з майбутнім чоловіком М. Гумільовим, який повертався з Криму, і в черговий раз просив її руки. Експонуються перші видання поетичних збірок А. Ахматової 1910–20-х років: «Четки», «Белая стая», «У самого моря», «Подорожник», фотографії раннього періоду.

В Одесі 13 жовтня 1880 року народився Саша Чорний (Олександр Михайлович Глікберг (1880–1932). Одеські враження – порт, вугільні склади в морській гавані, голуб'ятники – описані в оповіданні емігрантського періоду «Голубиние башмаки»: «Было это в Одессе, в далекие дни моего детства...». Однак найбільшу популярність Саші Чорному принесли сатиричні твори. В Санкт-Петербурзі він з 1908 по 1911 роки працював у журналі «Сатирикон», який очолював А. Аверченко. К. Чуковський писав: «Получив свежий номер журнала, читатель прежде всего искал в нем стихи Саши Черного. Не было такой курсистки, такого студента, такого врача,

адвоката, учителя, инженера, которые не знали бы их наизусть».

У вітрині представлені видання письменників-сатириконівців Аркадія Аверченка і Надії Теффі, які неодноразово бували в Одесі та описали місто в художній літературі і мемуарах.

У 1913 і 1914 роках виступав в Одесі поет-епофутурист Ігор Северянін (Ігор Васильович Лотарьов, 1887–1941). Про це свідчить одеський журнал «Театр и кино» 1916 року з портретом І. Северяніна і статтею про нього. Значним було одеське коло знайомих поета: О. Купрін, О. Дерибас, П. Нілус, С. Юшкевич, Лоенгрін, О. Федоров. Про них він згадує в автобіографічній поемі «Колокола собора чувств»:

известность Саше Черному принесли сатирические произведения. В Санкт-Петербурге он с 1908 по 1911 гг. работал в журнале «Сатирикон», возглавляемом А. Аверченко. К. Чуковский писал: «Получив свежий номер журнала, читатель прежде всего искал в нем стихи Саши Черного. Не было такой курсистки, такого студента, такого врача, адвоката, учителя, инженера, которые не знали бы их наизусть».

В витрине представлены издания писателей-сатириконовцев Аркадия Аверченко и Надежды Тэффи, которые неоднократно бывали в Одессе и описали город в художественной литературе и мемуарах.

В 1914 и 1916 гг. выступал в Одессе поэт-эпофутурист Игорь Северянин (Игорь Васильевич Лотарев, 1887–1941). Об этом свидетельствует одесский журнал «Театр и кино» 1916 г. с портретом И. Северянина и статьей о нем. Обширен круг одесских знакомых поэта: А. Куприн, А. Дерибас, П. Нілус, С. Юшкевич, Лоэнгрин, А. Федоров. О них он упоминает в автобиографической поэме «Колокола собора чувств»:

Но не пора ли нам в Одессу –
Давать в Одессе вечера.

В экспозиции один из самых популярных сборников поэта «Громокипящий кубок», сборники «Златолира», «Анафасы в шампанском», «Victoria Regia» и автограф поэта.

О новом, футуристическом направлении в искусстве повествует часть зала, оформленного в стиле левого

искусства. Представлены сборник «Садок судей» с публикацией манифеста футуристов «Пощечина общественному вкусу», книга «Студия импрессионистов» с публикациями братьев Давида и Николая Бурлюков и Велимира Хлебникова.

Знаменитый поэт Велимир Хлебников (1885–1922), один из основоположников футуризма, неоднократно приезжал в Одессу, где жили его родственники.

1914 год ознаменован приездом в Одессу поэтов-футуристов Д. Д. Бурлюка, В. В. Каменского и В. В. Маяковского.

Давид Давидович Бурлюк (1882–1967) учился в Одесском художественном училище, которое закончил в 1909 г. В витрине фото Д. Бурлюка 1914 г. и книга «Галдящие "Бенуа" и новое русское национальное искусство» (1913). Бурлюк писал: «Мы должны и можем делать феноменальные явления и в искусстве, и в жизни. Возьмем мир за бороду и будем трясти... облапим весь земной шар и повернем в обратную сторону».

С декабря 1913 по март 1914 гг. поэты-футуристы совершили поэтические турне по городам страны. В январе 1914 г. Д. Бурлюк, В. Каменский, В. Маяковский приехали в Одессу, 16 и 19 января выступали в Русском театре. Публика партера не приняла стихотворений футуристов, «галерка, молодежь аплодировала им», – вспоминал поэт Василий Каменский в книге «Юность Маяковского».

Но не пора ли нам в Одессу –
Давать в Одессе вечера.

В експозиції один з найбільш популярних збірників поета «Громокипящий кубок», збірники «Златолира», «Ананасы в шампанском», «Victoria Regia» і автограф поета.

Про нову, футуристичну течію мистецтва оповідає частина зали, оформленої відповідно стилю лівого мистецтва. Представлені збірники «Садок судей» з публікацією маніфеста футуристів «Пощечина общественному вкусу», книга «Студия импрессионистов» з публікаціями братів Давида та Миколи Бурлюків і Велімира Хлебнікова.

Знаменитий поет Велімир Хлебніков (1885-1922), один з засновників футуризму, неодноразово приїздив до Одеси, де жили його родичі.

1914 рік ознаменувався приїздом до Одеси поетів-футуристів Д. Д. Бурлюка, В. В. Каменського і В. В. Маяковського.

Давид Давидович Бурлюк (1882-1967) навчався в Одеському художньому училищі, яке закінчив 1909 року. В вітрині фото Д. Бурлюка 1914 року та книга «Галдящие "Бенуа" и новое русское национальное искусство» (1913). Бурлюк писав: «Мы должны и можем делать феноменальные явления и в искусстве, и в жизни. Возьмем мир за бороду и будем трясти... облапим весь земной шар и повернем в обратную сторону».

З грудня 1913 до березня 1914 року поети-футуристи здійснили поетичне турне містами країни. В січні 1914 року Д. Бурлюк, В. Каменський, В. Маяковський приїхали до Одеси, 16 і 19 січня виступали в Російському театрі. Публіка партера не прийняла віршів футуристів, «галерка, молодежь аплодировала им», – згадував поет Василь Каменський в книзі «Юность Маяковского».

Володимир Володимирович Маяковський (1893-1930) в Одесі зустрів 17-річну красуню Марію Денисову і закохався в неї. У 1915 році в альманасі «Стрелец» було опубліковано фрагмент з нової поеми В. Маяковського «Облако в штанах». Поема починається: «Это было, было в Одессе...».

Мария!
Имя твое я боюсь забыть,
как поэт боится забыть
какое-то
в муках ночей рожденное слово.

Експонуються фотографії молодого Маяковського, Марії Денисової і перше видання поеми «Облако в штанах» 1915 року (зі значними цензурними купюрами).

Червона рама, в якій розміщено експозицію, присвячену Маяковському, ніби проламає стіну, що з'єднує дві зали, знаменуючи трагічні події, передбачені поетом в поемі «Облако в штанах»: «в терновом венце революций грядет шестнадцатый год».

Владимир Владимирович Маяковский (1893-1930) в Одессе встретил 17-летнюю красавицу Марию Денисову и влюбился в нее. В 1915 г. в альманасе «Стрелец» был опубликован фрагмент из новой поэмы В. Маяковского «Облако в штанах». Начало поэмы: «Это было, было в Одессе...»:

Мария!
Имя твое я боюсь забыть,
как поэт боится забыть
какое-то
в муках ночей рожденное слово.

Експонуються фотографії молодого Маяковського, Марії Денисової і перше видання поеми «Облако в штанах» 1915 г. (со значительными цензурными купюрами)

Красная рама, в которой размещена экспозиция, посвященная Маяковскому, словно бы проламывая стену, соединяет два зала, знаменуя трагические события, предсказанные поэтом в поэме «Облако в штанах»: «в терновом венце революций грядет шестнадцатый год».

10. Літературне життя Одеси 1917-1920 років

Пала оповідає про зародження та становлення славетної одеської південно-західної літературної школи. У центрі зали згадкою про бурхливий період революції та громадянської війни – газетна тумба з газетами 1917-1920 років, немов розколота буремним часом навіп.

В експозиції книги, перших післяреволюційних років – посібники для навчання дорослих, твори О. С. Пушкіна і Т. Г. Шевченка, що були видані в Одесі у 1919-1921 роки. Документи того часу – мапа міста 1919 року, що слугує фоном для грошей різноманітних влад, декрети, відозви, листівки.

«В Одесу, последнее убежище, начали прибывать писатели, бежавшие из Петербурга, Москвы и других городов», – згадував поет Олександр Біск. Про над-

Три с лишним года Одессу окружала линия фронта. Фронт стал географическим понятием... Одесситы расходились в определении числа властей, побывавших в городе за три года ... бывали периоды, когда в Одессе было по две власти одновременно, и это тоже путало счет.

О. В. Козачинський

звичайно насичене культурне життя міста, у якому сподівались перечекати тяжкі часи письменники, журналісти, актори, розповідають журнали з публікаціями І. Буніна, Теффі, О. Вертинського, М. Євреїнова і рукопис спогадів О. Біска. З Одеси розпочався шлях в еміграцію багатьох відомих письменників, що не прийняли революцію. Розкриті полиці книжкової шафи – у вітринах поетичні альманахи з публікаціями Е. Багрицького, А. Фіолетова, П. Сторицина, В. Маяковського, що виходили з 1914 по 1917 роки: «Шелковые фонари», «Седьмое покрывало», «Авто в облаках», «Серебряные трубы», «Чудо в пустыне». Обкладинки для альманахів робив Сандро Фазіні, старший брат І. Ільфа. У шафі книги Л. Гроссмана, Н. Крандієвської, З. Шишової, переклади М. Волошина,

10. Литературная жизнь Одессы 1917-1920 годов

Три с лишним года Одессу окружала линия фронта. Фронт стал географическим понятием... Одесситы расходились в определении числа властей, побывавших в городе за три года ... бывали периоды, когда в Одессе было по две власти одновременно, и это тоже путало счет.

А. В. Козачинский

Пал рассказывает о зарождении и становлении знаменитой одесской юго-западной литературной школы. Напоминанием о бурном периоде революции и гражданской войны служит расположенная в центре зала газетная тумба, словно расколотая бурным временем, с одесскими газетами 1917-1920 гг.

В экспозиции книги первых послереволюционных лет – пособия для обучения взрослых, произведения Т. Г. Шевченко и А. С. Пушкина, которые издавались в Одессе в 1919-1921 гг. Документы того времени – план города 1919 года, служащий фоном для денежных купюр разнообразных властей, декреты, воззвания, листовки.

«В Одесу, последнее убежище, начали прибывать писатели, бежавшие из Петербурга, Москвы и дру-

гих городов», – вспоминал поэт Александр Биск. О необычайно насыщенной культурной жизни города, в котором надеялись переждать тяжелые времена писатели, журналисты, актеры, рассказывают журналы с публикациями И. Бунина, Тэффи, А. Вертинского, Н. Евреинова и рукопись воспоминаний А. Биска. Из Одессы начинался путь в эмиграцию многих известных писателей, не принявших революцию.

Распахнуты полки книжного шкафа – в витринах поэтические альманахи с публикациями Э. Багрицкого, А. Филолетова, П. Сторицына, В. Маяковского, выходившие с 1914 по 1917 годы: «Шелковые фонари», «Седьмое покрывало», «Авто в облаках», «Серебряные трубы», «Чудо в пустыне». Обложки для альманахов рисовал Сандро Фазини, старший брат И. Ильфа.

ОЛМ. Путівник

Г. Шенгелі. Усі книги вийшли у видавництві «Омфалос», що діяло в Одесі з 1916 по 1920 роки. Очолював видавництво поет, художник, мистецтвознавець Веніамін Сімович Бабаджан (1894-1920), розстріляний у 1920 році. Представлені його фотографія та книга «Сезанн» (1919). Тут же рукопис вірша Семена Кесельмана (1889-1940), відомого під псевдонімом «Ескесс», некролог поету Анатолію Фіолетову (Натан Шор, 1894-1918) співробітнику карного розшуку, що загинув від рук бандитів восени 1918 року, блокнот з вирізками про літературні вечори 1918-20-го років.

Наприкінці 1917 року молоді поети створили два поетичних гуртка, у яких брали участь Едуард Багрицький, Юрій Олеша, Валентин Катаєв, Зінаїда Шишова, Анатолій Фіолетов, Аделіна Адаліс та інші. В експозиції програма поетичного вечора «Студенческого литературно-художественного кружка» 1918 року. Лампа з зеленим абажуром нагадує про вечори другого поетичного гуртка – «Зелена лампа». Петро Єршов,

ОЛМ. Путеводитель

В шкафу книги Л. Гроссмана, Н. Крандиевской, З. Шишовой, переводы М. Волошина, Г. Шенгели. Все они вышли в издательстве «Омфалос», действовавшем в Одессе с 1916 по 1920 годы. Руководил издательством поэт, художник, искусствовед Веніамин Сімович Бабаджан (1894-1920), расстрелянный в 1920 г. Представлены его фотография и книга «Сезанн» (1919). Здесь же рукопись стихотворения Семена Кесельмана (1889-1940), известного под псевдонимом «Эскесс», некролог погибшему от рук бандитов поэту Анатолию Фіолетову, блокнот с вырезками о литературных вечерах 1918-20-х гг.

В конце 1917 г. молодые поэты создали два поэтических кружка, участниками которых были Эдуард Багрицкий, Юрий Олеша, Валентин Катаев, Зинаида Шишова, Анатолий Фіолетов (сотрудник уголовного розыска, убитый осенью 1918), Аделина Адалис и другие. В экспозиции программа поэтического вечера «Студенческого литературно-художественного кружка» 1918 г. Настольная лампа с зеленым абажуром напоминает о вечерах второго поэтического кружка – «Зеленая лампа». Петр Ершов, один из участников вечеров, вспоминал: «В зале Консерватории на протяжении всего смутного одесского 1918-го года (фантастическая смена «властей», неразбериха) «Зеленая лампа» стала устраивать

один з учасників вечорів, згадував: «В залі Консерваторії на протязі всього сумного одеського 1918-го года (фантастическая смена «властей», неразбериха) «Зеленая лампа» стала устраивать открытые платные вечера под несуразным названием – «поэзо-концерты. Удивительно, но – в небезопасные на улицах вечерние часы – концерты собирали изрядное количество публики и не только молодой».

Доля більшості молодих письменників Одеси початку 1920-х років пов'язана з діяльністю ЮгРОСТА – Південного відділення Російського телеграфного агентства. Вони виступали з усними газетами, лекціями та концертами, випускали агітплакати, видавали журнали «Облава» і «Лава». Очолював одеське відділення ЮгРОСТА поет Володимир Нарбут, журналістами та художниками були Едуард Багрицький, Юрій Олеша. У вітрині ескізи плакатів, зроблені Юрієм Олешою.

Експозиція, присвячена творчості Юрія Карловича Олеші (1899-1960) побудована як рядок, що біжить сторінкою книги. Це нагадування про книгу спогадів «Ни дня без строчки», що побачила світ вже по смерті письменника. Автографи, перші публікації, малюнки, книги розповідають про дитинство та юність письменника. «Образ Одессы, запечатленный

в моей памяти, – это затененная акациями улица, где в движущейся тени идут полукругом по витрине маленькие иностранные буквы. В Одессе я научился считать себя близким к Западу» – писав Олеша. Про його захоплення футболом в гімназійні роки нагадують фотографії футбольної команди Одеси 1910-х років, представлені рукопис вірша «Польша», малюнки Олеші та його сестри Ванди, лист Юрія Олеші і Валентина Катаєва Едуарду Багрицькому, написаний у 1921 році. Про московський період життя письменника оповідають фотографії, книга віршів, видана під псевдонімом «Зубило» (так підписував Олеша статті під час роботи в газеті «Гудок»). Завершує рядок-експозицію автограф-підпис Юрія Олеші. У боковій вітрині зібрані перші видання творів Олеші – «Зависть» (1928), «Три толстяка» (1928), «Вишневая косточка» (1931).

Дві вітрини оповідають про поета Едуарда Багрицького (Едуард Георгійович Дзюбін, 1895-1934). Привертає увагу образне рішення цієї частини експозиції – рядки віршів поета немов би стрімко вибігли на білі стіни з книжкових сторінок. Едуард Багрицький народився в Одесі 3 листопада 1895 року. Перші публікації поета на сторінках одеської преси нагадують про його активну роль у літературному житті міста 1917-1925 років. Е. Багрицький завжди відчував себе

открытые платные вечера под несуразным названием – «поэзо-концерты. Удивительно, но – в небезопасные на улицах вечерние часы – концерты собирали изрядное количество публики и не только молодой».

Судьба большинства молодых писателей в Одессе начала двадцатых годов была связана с деятельностью ЮгРОСТА – Южного отделения Российского телеграфного агентства. Они выступали с устными газетами, лекциями и концертами, выпускали агитплакаты, издавали журналы «Облава» и «Лава». Первым руководителем ЮгРОСТА был поэт Владимир Нарбут, работали журналистами и художниками Эдуард Багрицкий, Юрий Олеша. В витрине эскизы плакатов работы Юрия Олеша.

Экспозиция, посвященная творчеству Юрия Карловича Олеша (1899-1960) построена как строка, бегущая по странице книги. Это напоминание о книге «Ни дня без строчки», вышедшей уже после смерти писателя. Автографы, первые публикации, рисунки, книги рассказывают об одесском детстве писателя. «Образ Одессы, запечатленный в моей памяти, – это затененная акациями улица, где в движущейся тени идут полукругом по витрине маленькие иностранные буквы. В Одессе я научился считать себя близким к Западу», – писал Олеша. О его увлечении футбо-

лом в гимназические годы напоминают фотографии футбольной команды Одессы 1910-х гг., представлены рукопис стихотворения «Польша», рисунки самого Олеша и его сестры Ванды, письмо Олеша и Валентина Катаева Эдуарду Багрицькому, написанное в 1921 г. О московском периоде жизни писателя повествуют фотографии, книга стихов, изданная под псевдонимом «Зубило» (так подписывался Олеша во время работы в газете «Гудок»). Завершает строку-экспозицию автограф-подпись Юрия Олеша. В круглой витрине собраны первые издания произведений Олеша – «Зависть» (1928), «Три толстяка» (1928), «Вишневая косточка» (1931).

Две витрины рассказывают о поэте Эдуарде Багрицьком (Эдуард Георгиевич Дзюбин, 1895-1934). Привлекает внимание образное решение этой части экспозиции. Строки стихов поэта словно вырвались из книжных страниц и выбежали на белые стены. Эдуард Багрицкий родился в Одессе 3 ноября 1895 года. Первые публикации поэта на страницах одесской прессы напоминают о его активной роли в литературной жизни города 1917-1925 гг. Э. Багрицкий всегда ощущал себя поэтом черноморского города, остался им и после переезда в Москву.

Снимок 1925 г, на котором Багрицкий запечатлен в группе знакомых, – один из последних фотодоку-

поетом чорноморського міста, залишився ним і після переїзду до Москви.

Фото 1925 року, на якому Багрицький разом з групою знайомих, – останній фотодокумент одеського періоду. Поруч фотографія його дружини Лідії Суок-Багрицької. В другій вітрині представлені перша книга віршів «Юго-Запад» (1928, унікальний екземпляр з автографом поета), книги «Последняя ночь» (1932), «Победители» (1932). Найвідоміший вірш поета – «Контрабандисти»:

По рыбам, по звездам
Проносит шаланду:
Три грека в Одессу
Везут контрабанду...

Привертає увагу лист Багрицького одеському журналісту Е. О. Фурманову, у якому поет розповідає про роботу над поемою «Дума про Опанаса» – найбільш значним своїм твором про громадянську війну на півдні України. Експонується рукописний список поеми та книга «Дума про Опанаса».

В експозиції відображене коротке, але яскраве життя сина Едуарда – Всеволода Багрицького (1922–1942). Після смерті батька і арешту матері юнак залишився один. Він був поетом, актором, журналістом. У 1942 році дев'ятнадцятирічний кореспондент армійської газети загинув на фронті. Польова сумка,

пробита осколком, та маленька книжка «Всеволод Багрицький. Дневники, письма, стихи» з передмовою Михайла Светлова, що вийшла 1964 року, завершують фрагмент експозиції, присвячений Багрицьким – батьку й синові. Поруч з вітриною – крісло Едуарда Багрицького та копії двох його малюнків – автошарж і портрет Пушкіна.

Чіткий контур вітрили окреслює експозицію, присвячену талановитому майстру слова Валентину Петровичу Катаєву (1897–1986). Це нагадування про його книгу «Белеет парус одинокий» (1936), одну з найвідоміших повістей письменника про дитинство. Проза Катаєва багато в чому автобіографічна, героями його книг стали рідні та друзі дитинства.

В центрі експозиції – фотографії двох братів Валентина та Євгена – майбутніх письменників В. Катаєва і Є. Петрова. Поруч книги О. С. Пушкіна і Т. Г. Шевченка, які читали хлопчикам мати і батько. Ілюстраціями до повісті «Разбитая жизнь, или Волшебный рог Оберона» (1972) виступають фотографії батька письменника, однорічного Валі, Валентина-підлітка з друзями – братами та сестрою Арнері. На другому знімку компанія «з Отради», серед якої і Мишко Галій – прототип Гаврика з повісті «Белеет парус одинокий», і Євген Запороженко – прототип Жорки Дубастого з «Разбитой жизни».

ментов одесского периода. Здесь же фотография его жены Лидии Суок-Багрицкой. Во второй витрине представлены первые книги: «Юго-Запад» (1928, уникальный экземпляр с автографом поэта), «Последняя ночь» (1932), «Победители» (1932). Наиболее известно его стихотворение «Контрабандисты»:

По рыбам, по звездам
Проносит шаланду
Три грека в Одессу
Везут контрабанду...

Особый интерес представляет письмо Багрицкого одесскому журналисту Э. А. Фурманову, в котором он сообщает о работе над «Думой про Опанаса» – наиболее значительным своим произведением о событиях 1917–1921 годов на юге Украины. Экспонируется рукописный список поэмы и книга «Дума про Опанаса».

В экспозиции отражена короткая, но яркая жизнь сына Всеволода Багрицкого (1922–1942). После смерти отца и ареста матери юноша остался один. Он был поэтом, журналистом. В 1942 г. в девятнадцать лет корреспондент армейской газеты погиб на фронте. Полевая сумка, пробитая осколком, и вышедшая в 1964 г. небольшая книжка «Всеволод Багрицкий. Дневники, письма, стихи» с предисловием Михаила Светлова завершают фрагмент экспозиции, посвященный Багрицким – отцу и сыну. Рядом с витриной –

кресло Эдуарда Багрицкого и копии двух его рисунков – автошарж и портрет Пушкина.

Крісло Е. Багрицького
Кресло Э. Багрицкого

Про перший публічний виступ Валентина Катаєва свідчить фото учасників вечора «молодих поетів» у червні 1914 року. Фотографії, публікації ранніх віршів, лист з переліком одеських адрес родини Катаєвих, надісланий Євгену Запорожченку, – все об'єднується в оповідь про початок творчої долі Валентина Петровича, одеський період його життя. Про участь в Першій світовій війні нагадують фотографія молодого прапорщика В. Катаєва та військові листівки. Книги, що були видані в 1920-ті роки, та фото-

графії продовжують оповідь про долю письменника після від'їзду з Одеси. Вгорі – годинник з маятником, який немов зупинив час. Символіка експозиції відбиває важливу для розуміння творчості Катаєва рису: книги його – пам'ятник часу, що наскрізь пронизав особисту долю письменника:

Я знал, я чувствовал, что поздно или рано
Вернусь, как блудный сын, и сяду у платана
На каменной скамье, – непризнанный поэт, –
Вдыхая аромат цветущего бурьяна,
До слез знакомый с детских лет.

Четкий контур паруса обрамляет экспозицию, посвященную талантливому мастеру слова Валентину Петровичу Катаеву (1897-1986). Это напоминание о книге «Белеет парус одинокий» (1936), одной из самых известных повестей писателя о детстве. Проза Катаева во многом автобиографична, герои его книг – и родные, и друзья детства.

В центре экспозиции – фотографии двух братьев Валентина и Евгения – будущих писателей В. Катаева и Е. Петрова. Рядом книги А. С. Пушкина и Т. Г. Шевченко, которые читали мальчикам мать и отец. Словно иллюстрации к повести «Разбитая жизнь, или Волшебный рог Оберона» (1972) – фотографии отца писателя, годовалого Вали, Валентина-подростка с друзьями – братьями и сестрой Арнери. На другом снимке компания «из Отрады»: здесь и Михаил Галий – прототип Гаврика из повести «Белеет парус одинокий», и Евгений Запорожченко – прототип Жорки Дубастого из «Разбитой жизни». О первом публичном выступлении Валентина Катаева свидетельствует фото участников вечера

«молодых поэтов» в июне 1914 г. Фотографии, публикации ранних стихов, письмо с перечнем одесских адресов семьи Катаевых, адресованное Евгению Запорожченко, – все это объединяется в рассказ о начале творческой судьбы Валентина Петровича, одесском периоде его жизни. Об участии в Первой мировой войне напоминают фотографии молодого прапорщика В. Катаева и военные открытки. Книги, изданные в двадцатые годы, и фотографии продолжают рассказ о судьбе писателя после отъезда из Одессы. Вверху – часы с маятником, словно бы остановившие время. Символика экспозиции отражает очень важную для понимания творчества Катаева черту: книги его – памятник времени, пропущенного через личную судьбу:

Я знал, я чувствовал, что поздно или рано
Вернусь, как блудный сын, и сяду у платана
На каменной скамье, – непризнанный поэт, –
Вдыхая аромат цветущего бурьяна,
До слез знакомый с детских лет.

11. «Время больших ожиданий». Літературне життя Одеси початку 1920-х років

Подумайте – город, в котором легко жить, в котором ясно жить... Литературный Мессия, которого ждут столь долго и столь бесплодно, придет оттуда – из солнечных степей, обтекаемых морем.

И. Э. Бабель

Центральний комплекс зали об'єднує матеріали, що відбивають незвичайну творчу атмосферу цього часу. Розруха, голод позначалися і на періодичних виданнях: газета «Известия Одесского губкома» за 20 травня 1921 року надрукована на звороті чайної бандеролі, поруч одноденна газета на користь голодуючих «На хлеб» з публікаціями І. Бабеля, А. Соболя, Г. Шенгели, Л. Гроссмана. Злободенну тему піднімала брошура «Современное учение о сыпном тифе», видана в Одесі у 1920 році. На листівці Опродкомгуба (організація, що займалась збором та розподілом продовольства) підпис її укладача Костянтина Паустовського.

Паперовий голод дошкуляв так само гостро, як хлібний і паливний, тому література була переважно усною. У центрі зали книжкова шафа з пустими поли-

цями, а на склі написані назви майбутніх книг, що незабаром стануть гордістю одеської літературної школи. У бокових стулках рукописні об'яви – на звороті книжки чи на старому банківському рахунку – повідомляють про літературні вечори, на яких, у супереч навколишньої дійсності, лунають романтичні балади Багрицького, сонети Катаєва, химерна поезія Олеші. Ядро колишньої «Зеленої лампи» складає основу нового літературного об'єднання – молоді поети Одеси, заснувавши «Коллектив поетов», читали свої твори на естрадах клубів та поетичних кафе «Хлам» («Художественно-литературно-артистическая молодежь»), «Мебос» («Меблированный остров») та «Пэон 4-й».

Серед членів «Коллектива поетов» був майбутній класик української поезії Володимир Миколайович

11. «Время больших ожиданий». Литературная жизнь Одессы начала 1920-х годов

Подумайте – город, в котором легко жить, в котором ясно жить... Литературный Мессия, которого ждут столь долго и столь бесплодно, придет оттуда – из солнечных степей, обтекаемых морем.

И. Э. Бабель

Центральний комплекс зала об'єднує матеріали, що відбивають незвичайну творчу атмосферу цього часу. Розруха, голод позначалися і на періодичних виданнях: газета «Известия Одесского губкома» за 20 мая 1921 г. надрукована на звороті чайної бандеролі, поруч одноденна газета «На хлеб» в пользу голодающих с публикациями И. Бабеля, А. Соболя, Г. Шенгели, Л. Гроссмана. Злободенную тему поднимала брошура «Современное учение о сыпном тифе», выпущенная в Одессе в 1920 г. На листовке Опродкомгуба (организация, занимающаяся сбором и распределением продовольствия) сохранилась подпись ее составителя Константина Паустовского.

Бумажный голод ощущался так же остро, как хлебный и топливный, поэтому литература была

преимущественно устной. В центре зала книжный шкаф, полки его пусты, а на стекле написаны названия будущих книг, которые составят славу одесской литературной школы. В боковых створках рукописные объявления – на обороте книги или старом банковском счете – сообщают о литературных вечерах, на которых, противореча окружающей действительности, звучали романтические баллады Багрицкого, сонеты Катаева, причудливая поэзия Олеша. Ядро бывшей «Зеленой лампы» составило основу нового литературного объединения – молодые поэты Одессы, организовав «Коллектив поэтов», читали свои произведения на эстрадах клубов и поэтических кафе «Хлам» («Художественно-литературно-артистическая молодежь»), «Мебос» («Меблированный остров») и «Пэон 4-й».

Сосюра (1898-1965). Він увійшов у коло молодих літераторів гуртка «Коллектив поетов» за рекомендацією Едуарда Багрицького. Сосюра згадував: «...Я познайомився з Юрієм Олешею, з поетами Шенгелі і Багрицьким, які в світлі і добрі руки взяли моє серце і показали йому дорогу в блакитне небо поезії». 24 червня 1920 року в газеті «Одесский коммунист» був надрукований вірш Володимира Сосюри «Розплата». Саме його рядками починається експозиція, присвячена поету. Представлені рукописи віршів, перші поетичні збірки, що вийшли у Харкові і Києві, серед яких перше видання поеми «Червона зима» (1922) та фотографії В. Сосюри. Поет неодноразово приїздив до Одеси, підтримував стосунки з друзями юності.

Вишукане оформлення експозиції Віри Михайлівни Інбер (1890-1972) нагадує про назви ранніх збірок «Печальное вино» (1914) та «Горькая услада» (1917). Поруч нотатки про паризьку моду 1910-х років і програма лекції «Цветы на асфальте» – про історію моди, – з якою вона виступала в Одесі. У центрі експозиції – переписана матір'ю поетеси жартівлива п'єса

Експозиція, присвячена В. Інбер
Експозиція, посвященная В. Инбер

Среди членов «Коллектива поэтов» встречаем имя классика украинской поэзии Владимира Николаевича Сосюры (1898-1965). Ввел его в круг молодых литераторов кружка «Коллектив поэтов» Эдуард Багрицкий. Сосюра вспоминал об этом: «...Я познайомився з Юрієм Олешею, з поетами Шенгелі і Багрицьким, які в світлі і добрі руки взяли моє серце і показали йому дорогу в блакитне небо поезії». 24 юня 1920 г. в газете «Одесский коммунист» появилось стихотворение Владимира Сосюры «Розплата». Строками этого стихотворения начинается экспозиция, посвященная поэту. Здесь представлены рукописи стихотворений, первые поэтические сборники, изданные в Харькове и Киеве, в том числе – первое издание поэмы «Червона зима» (1922) и фотографии поэта. Поэт

Експозиція, присвячена В. Сосюрі
Експозиція, посвященная В. Сосюре

неоднократно приезжал в Одессу, поддерживал отношения с друзьями юности.

Изысканное оформление экспозиции, посвященной Вере Михайловне Инбер (1890-1972), напоминает о названии ранних сборников «Печальное вино» (1914) и «Горькая услада» (1917). Рядом заметки о парижской моде 1910-х годов и программа лекции «Цветы на асфальте» – об истории моды, – с которой она выступала в Одессе. В центре экспозиции – переписанная матерью поэтессы шутливая пьеса «Ад в раю». Экспонируется толстая общая тетрадь, исписанная легким почерком самой Веры Инбер. На первой странице дата: «Одесса, 1918 год». В тетради стихи, часть которых вошла в сборник «Бренные слова», вышедшем в Одессе в 1922 г. Книга «Место под солнцем» автобиографична,

«Ад в раю». Експонується загальний зошит, списаний витонченим почерком самої Віри Інбер. На першій сторінці дата: «Одесса, 1918 год». В зошиті вірші, частина з яких увійшла до збірки «Бренные слова», що була видана в Одесі у 1922 році. Книга «Место под солнцем» автобіографічна, перші її розділи оповідають про важке життя в Одесі на початку 1920-х років. На вишуканому столі з мармуровою стільницею – фотографія матері Віри Інбер, її папка для паперів, книга «Бренные слова» з автографом поетеси та сторінки рукопису книги «Как я была маленькой». На стіні велике дзеркало, на тлі якого побудована експозиція. Угорі фотографія юної Вірочки – а в дзеркалі відбивається відображення вже відомої поетеси Віри Михайлівни Інбер.

Дзеркало використане і в оформленні експозиції, присвяченої авторам романів «12 стульев» та «Золотой теленок» – Іллі Ільфа (Ілля Арнольдович Файнзильберг, 1897-1937) та Євгену Петрову (Євген Петрович Катаєв, 1902-1942). Особисті речі Іллі Ільфа – кепка та краватка, за ними приховані фотографії Ільфа та Петрова, що віддзеркалюються. «Надо думать, Гонкурам было легче. Все-таки они были братья. А мы даже не родственники. И даже не однолетки. И даже различных национальностей», – жартівливо жалілися вони у «Двойной автобиографии». В експозиції чорнильниця Іллі Ільфа та його записка про сатиру. Під

дзеркалом – стілець, що нагадує про гонитву героїв «12 стульев» за скарбами. У одинадцяти рамах, що імітують спинки стільців, експонати, які оповідають про долю письменників.

Про одеський період життя Іллі Файнзильберга (псевдонім «Ільф» складається з перших літер імені та прізвища) розповідають листи до двох молодих художниць та їх фотографії. Згодом одна з них, Маруся Тарасенко, стала дружиною Ільфа. Ільф був незмінним учасником літературних вечорів. Його майбутній співавтор Євген Катаєв (псевдонім «Петров» взятий на честь батька) у ті роки літературою не займався. Дивом вцілівши після арешту НК у 1920 році, вісімнадцятирічний юнак зміг влаштуватися на роботу в карний розшук. Про це оповідають його документи того часу, портрет, намальований Сергієм Бондаріним, та книга Олександра Козачинського «Зеленый фургон» (1938), у якій Є. Петров був прототипом головного героя.

У 1923 році Ілля Ільф і Євген Петров зустрілись у Москві, де обидва працювали в газеті «Гудок». Саме тут почалась їх спільна праця над першим романом. В експозиції публікація «Двенадцати стульев» у журналі «30 дней» (1928), книга «12 стульев» і «Золотой теленок» з автографом І. Ільфа. В експозиції представлені авторські фотографії Ільфа – через його пристрасне захоплення фотографією навіть відклатлось

первые ее главы рассказывают о трудной жизни в Одессе начала двадцатых годов. На изящном столе с мраморной столешницей – фотография матери Веры Инбер, ее папка для бумаг, книга «Бренные слова» с автографом поэтессы и страницы рукописи книги «Как я была маленькой». На стене большое зеркало, на фоне которого построена экспозиция. Вверху фотография юной Верочки – и отражение в зеркале уже известной поэтессы Веры Михайловны Инбер.

Зеркало использовано и в оформлении экспозиции, посвященной создателям романов «12 стульев» и «Золотой теленок» – Илье Ильфу (Илья Арнольдович Файнзильберг, 1897-1937) и Евгению Петрову (Евгений Петрович Катаев, 1902-1942). Личные вещи Ильи Ильфа – кепка и галстук, за которыми скрыты фотографии Ильфа и Петрова, отражающиеся

Фрагмент експозиції, присвяченої І. Ільфу та Є. Петрову
Фрагмент експозиції, посвященої І. Ильфу и Е. Петрову

в зеркале. «Надо думать, Гонкурам было легче. Все-таки они были братья. А мы даже не родственники. И даже не однолетки. И даже различных национальностей», – шутливо жаловались они в «Двойной автобиографии». В экспозиции чернильница Ильи Ильфа и его записка о сатире. Под зеркалом – стул, напоминающий о погоне героев «12 стульев» за сокровищами. В одинадцяти рамах, имитирующих спинки стульев работы мастера Гамбса, расположены экспонаты, повествующие о судьбе писателей.

Об одесском периоде жизни Ильи Файнзильберга (псевдоним «Ильф» составлен из первых букв имени и фамилии) рассказывают письма к двум молодым художницам и их фотографии. Позднее одна из них, Маруся Тарасенко, стала женой Ильфа. Ильф был неизменным участником литературных вечеров.

написання другого роману «Золотой теленок». Герой романів – Остап Бендер – один з найбільш відомих літературних персонажів. Публікації Ільфа і Петрова у сатиричних журналах 1920-1930-х років, стаття про авторів у французькому журналі – свідчення популярності романів. Ільф і Петров побували за кордоном – у Франції, Італії, США. Останньою спільною книгою стала «Одноэтажная Америка» (1937), перше видання якої представлено в експозиції. Співпраця увірвалась у 1937 році, по смерті Іллі Ільфа. Євген Петров загинув на фронті у 1942 році. Остання рама порожня – як символ ненаписаних книжок.

Значну роль у літературному житті міста у 1920-ті роки відіграла газета «Моряк». Перші номери побачили світ ще в 1912 році. Тоді вона видавалась за рахунок добровільних внесків чорноморських моряків і друкувалась за кордоном. Регулярно газета почала виходити лише після революції. У передовій статті «Моряка» писали: «Плохо остаться без хлеба, но без газеты – этого проводника живого слова – остаться немногим лучше». В експозиції представлено декілька номерів газети «Моряк» того часу, а під ними – композиція, в якій примхливо сплетені предмети, що символізують романтику моря: корабельний барометр, мушлі, корали, морські зірки в кільці корабельних канатів.

В газеті друкувались Едуард Багрицький, Валентин Катаєв, Юрій Олеша, Ісаак Бабель, Георгій Шенгелі, Володимир Нарбут. «Судьба морской газеты "Моряк" была в той же степени бурной и интересной, как и жизнь любого ее читателя», – писав відповідальний секретар газети Костянтин Георгійович Паустовський.

Оповідь про Паустовського в Одесі розпочинається з фотографії 1915 року, коли він санітаром військового ешелону потрапив до Одеси. Однією з кращих книг про Одесу 1920-х років називають автобіографічну повість К. Паустовського «Время больших ожиданий» (1959). Експозиція немов ілюструє зміст книги: документи часів його роботи в Опродкомгубі 1920 року, вузькі пожовклі папірці, на яких Костянтин Георгійович – співробітник газети «Моряк» – робив виписки з «Лоции Черного и Азовского морей». Всі події цього важкого, але щасливого часу відображені на сторінках повісті про «час великих очікувань». Кілька розділів Паустовський присвятив історії свого знайомства та дружби з Ісааком Бабелем, першим після довгого періоду замовчування повернувши читачеві ім'я репресованого письменника.

Чотири круглі вітрини розповідають про автора всесвітньо відомих «Одесских рассказов» та «Конармии» Ісаака Емануїловича Бабеля (1894-1940).

Его будущий соавтор Евгений Катаев (псевдоним «Петров» взят в честь отца) в те годы литературой не занимался. Чудом уцелел после ареста ЧК в 1920 г., восемнадцатилетний юноша смог устроиться на работу в уголовный розыск. Об этом рассказывают его документы того времени, портрет, сделанный Сергеем Бондариним, и книга Александра Козачинского «Зеленый фургон» (1938), прототипом главного героя которой был Е. Петров.

В 1923 году Илья Ильф и Евгений Петров встретились в Москве, оба работали в газете «Гудок». Именно здесь началась их совместная работа над первым романом. В экспозиции публикация «Двенадцати стульев» в журнале «30 дней» (1928), книга «12 стульев» и «Золотой теленок» с автографом И. Ильфа. В экспозиции и авторские фотографии Ильфа – из-за его страстного увлечения фотографией даже была отложена работа над вторым романом «Золотой теленок». Герой романов – Остап Бендер – один из самых известных литературных персонажей. Публикации Ильфа и Петрова в сатирических журналах 1920-1930-х годов, статья об авторах во французском журнале – свидетельство популярности романов. Ильф и Петров побывали за границей – во Франции, Италии, США. Последней совместной книгой стала «Одноэтажная Америка» (1937), первое издание которой представлено в экспозиции. Содружество оборвалось в 1937 году, после смерти Ильи Ильфа.

Евгений Петров погиб на фронте в 1942 году. Последняя рама пуста – как символ ненаписанных книг.

В литературной жизни Одессы двадцатых годов значительную роль играла газета «Моряк». Первые номера начали выходить еще в 1912 г.. Тогда она существовала на добровольные взносы черноморских моряков и печаталась за границей. Регулярно газета стала выходить лишь после 1920 г. В передовой статье «Моряка» писалось: «Плохо остаться без хлеба, но без газеты – этого проводника живого слова – остаться немногим лучше». В экспозиции представлено несколько экземпляров газеты «Моряк» того времени, а под ними – композиция, в которой причудливо сплетены предметы, символизирующие романтику моря: корабельный барометр, раковины, кораллы, морские звезды в кольце корабельных канатов.

В газете публиковались Едуард Багрицкий, Валентин Катаев, Юрий Олеша, Исаак Бабель, Георгий Шенгели, Владимир Нарбут. «Судьба

Фрагмент експозиції, присвяченої К. Паустовському
Фрагмент експозиції, присвяченої К. Паустовському

Фотографія учня у формі Комерційного училища, книга, присвячена історії училища, фото викладачів і антологія французьких оповідань нагадують про перші літературні спроби французькою мовою. Бабель писав в автобіографії: «Школа моя називалась Одеськое коммерческое имени императора Николая I училище. Это было веселое, распущенное, шумливое, разноязычное училище. ... На переменах мы уходили, бывало, в порт на эстакаду, или в греческие кофейни играть на биллиарде, или на Молдаванку пить в погребах дешевое бессарабское вино. ... учителем французского языка был там m-r Вадон. Он был бретонец и обладал литературным дарованием, как все французы. ... я затвердил с ним французских классиков, ... и с пятнадцати лет начал писать рассказы на французском языке».

«Путівку» у літературне життя Бабель отримав від Максима Горького, який надрукував у журналі «Летопись» за листопад 1916 року два оповідання молодого автора.

За порадою Горького Бабель «пошел в люди». Найбільш яскравий досвід він отримав під час роботи журналістом у Першій кінній армії у 1920 році. Оповідання з майбутньої книги «Конармия» вперше були надруковані в «Литературном приложении» до газети «Известия Одесского губкома» в 1923 році.

Одна з цих публікацій експонується. А поряд – журнал «ЛЕ Ф», що редагував Маяковський, з оповіданням циклу «Конармия». Книга неодноразово виходила окремими виданнями. Це одне з найяскравіших творів про трагічні сторінки громадянської війни. Як каже один з героїв: «Хорошие дела делает хороший человек. Революция – это хорошее дело хороших людей. Но хорошие люди не убивают. Значит, революцию делают злые люди».

Одночасно з «Конармией» Бабель створює цикл «Одесские рассказы» про строкатий побут дореволюційної Молдаванки – одеської околиці, змальовує колоритні постаті її мешканців. Прототипом головного героя – Бені Крика – був славетний одеський нальотчик Мишко Япончик (Михайло Вінницький). Життєрадісність ранніх «Одесских рассказов» протистоїть кривавим сторінкам «Конармии». В «Одесских рассказах» «налетчики стреляли в воздух, потому, что если не стрелять в воздух – то можно убить человека». Представлені перша публікація оповідання «Король» на сторінках «Известий Одесского губкома КП(б)У» та прижиттєві видання Бабеля.

В окремій вітрині три рукописи Бабеля – дві записки 1923 року, адресовані М. Кольцову та В. Нарбуту, і передмова, написана в 1925 році для збірки семи

морской газеты "Моряк" была в той же степени бурной и интересной, как и жизнь любого ее читателя», – писал ответственный секретарь газеты Константин Георгиевич Паустовский.

Рассказ о Паустовском начинается с фотографии 1915 г., когда он – санитар военного эшелона – побывал в Одессе. Одной из лучших книг об Одессе двадцатых годов стала автобиографическая повесть Паустовского «Время больших ожиданий» (1959), и материалы экспозиции иллюстрируют ее содержание. Здесь и документы времен работы в Опродкомгубе в 1920 году, и узкие пожелтевшие листки, на которых Константин Георгиевич – сотрудник газеты «Моряк» – делал выписки из «Лоции Черного и Азовского морей». События этих трудных, но счастливых лет запечатлены на страницах этой повести. Несколько ее глав посвятил Паустовский истории своего знакомства и дружбы с Исааком Бабелем, первым после долгого периода общего молчания вернул читателю имя репрессированного писателя.

Четыре круглые витрины рассказывают об авторе всемирно известных «Одесских рассказов» и «Конармии» Исааке Эммануиловиче Бабеле (1894-1940).

Фотография в форме ученика Коммерческого училища, книга, посвященная истории этого училища, снимок преподавателей и антология французских рассказов напоминают о первых литературных опытах на французском языке. Бабель писал в автобиографии: «Школа

моя называлась Одесское коммерческое имени императора Николая I училище. Это было веселое, распущенное, шумливое, разноязычное училище. ... На переменах мы уходили, бывало, в порт на эстакаду, или в греческие кофейни играть на биллиарде, или на Молдаванку пить в погребах дешевое бессарабское вино. ... учителем французского языка был там m-r Вадон. Он был бретонец и обладал литературным дарованием, как все французы. ... я затвердил с ним французских классиков, ... и с пятнадцати лет начал писать рассказы на французском языке».

«Путевку» в литературную жизнь Бабеля дал Максим Горький, опубликовав в ноябрьской книжке журнала «Летопись» за 1916 г. два рассказа молодого автора.

По совету Горького Бабель «ушел в люди». Наиболее ярким опытом стала работа журналистом в Первой конной армии в 1920 г. Рассказы из будущей книги «Конармия» впервые появились в «Литературном приложении» к «Известиям Одесского губкома» в 1923 г. Одна из этих публикаций экспонируется. А рядом – журнал «ЛЕФ», редактировавшийся Маяковским, с рассказом из «Конармии». Книга неоднократно выходила отдельными изданиями. Это одно из самых ярких произведений о трагических страницах гражданской войны. Как говорит один из героев: «Хорошие дела делает хороший человек. Революция – это хорошее дело хороших людей. Но хорошие люди не убивают. Значит, революцию делают злые люди».

молодых одесских литераторів: К. Паустовського, Е. Багрицького, С. Гехта, Л. Славина, І. Ільфа, О. Количева, Н. Гребньова. Поряд з рукописами – окуляри письменника. Ісаак Бабель був заарештований у 1939 році і розстріляний в 1940 році.

Експозицію зали завершують вітрини, у яких представлені книги, фотографії, рукописи, малюнки, особисті речі активних учасників літературного життя Одеси першої половини 1920-х років: Георгія Шенгелі (1894-1956) – поета, перекладача і теоретика віршування, Льва Славина (1896-1984), автора повісті «Наследник» і п'єси «Интервенция», присвяченої подіям громадянської війни в Одесі, Семена Гехта (1900-1963), учня і друга І. Бабеля, письменників і журналістів Макса Поляновського (1901-1977) і Льва Нікуліна (1891-1967).

Одновременно с «Конармией» Бабель создает цикл «Одесские рассказы» о пестром быте дореволюционной Молдаванки – одесской окраины, описывает колоритные фигуры ее обитателей. Прототипом главного героя – Бени Крика – был знаменитый одесский

налетчик Мишка Япончик (Михаил Винницкий). Жизнерадостность ранних «Одесских рассказов» противопоставит кровавым страницам «Конармии». В «Одесских рассказах» «налетчики стреляли в воздух, потому что если не стрелять в воздух – то можно убить человека». Представлены первая публикация рассказа «Король» на страницах «Известий Одесского губкома КП(б)У» и прижизненные книги Бабеля.

В отдельной витрине три рукописи Бабеля – две записки 1923 г., адресованные М. Кольцову и В. Нарбуту, и предисловие, которое он написал в 1925 году для сборника семи молодых одесских литераторов: К. Паустовского, Э. Багрицкого, С. Гехта, Л. Славина, И. Ильфа, О. Количева, Н. Гребнева. Рядом с рукописями – очки писателя. Исаак Бабель был арестован в 1939 и расстрелян в 1940 году.

Експозицію зала завершають вітрини, де представлені книги, фотографії, рукописи, рисунки, личные вещи активных участников литературной жизни Одессы первой половины двадцатых годов: Георгия Шенгели (1894-1956) – поэта, переводчика и теоретика стихосложения, Льва Славина (1896-1984), автора повести «Наследник» и пьесы «Интервенция», посвященной событиям гражданской войны в Одессе, Семена Гехта (1900-1963), ученика и друга И. Бабеля, писателей и журналистов Макса Поляновского (1901-1977) и Льва Никулина (1891-1967).

Експозиція, присвячена І. Бабелю
 Экспозиция, посвященная И. Бабелю

12. Літературне життя Одеси 1925-1930-х років

Експозиція зали висвітлює панораму літературного життя країни середини 1920-х – кінця 1930-х років. Фотоколаж на фронтальній стіні переносить нас в суперечливу атмосферу «будней великих строек» і великого терору.

У ці роки усні літературні гуртки перетворюються на літературні об'єднання, що мали можливість видавати свої збірники і навіть журнали. Це «Юголеф», «Потоки Октября», «Гарт» «Молодая гвардия», «Станок». Кожному об'єднанню присвячено окремий комплекс експозиції, яка розміщується в двох площинах: вертикальна розповідає про саму організацію, горизонтальна, на письмових столах, оповідає про найбільш відомих письменників – членів організації.

У 1924 році в Одесі виникає літературна організація «Юголеф». Її створення пов'язане з другим приїздом Володимира Маяковського до нашого міста. Молодь захоплено реагувала на виступи поета. Його вірші часто

друкувалися на сторінках місцевих періодичних видань, які представлені поряд з прижиттєвим виданням поеми «Хорошо» і фотографією В. Маяковського з автографом.

Керівником «Юголефа» став Леонід Недоля-Гончаренко, а членами – поети Семен Кирсанов, Сергій Бондарін, Леонід Чернов-Малошийченко, художники Микола Соколов та Микола Данілов.

Своїм завданням «Юголеф» вважав розповсюдження нових форм мистецтва у всіх сферах творчості. Активною виявилась художня секція, що об'єднала молодих митців. Серед експонатів, що доносять до нас живе дихання пошуку 1920-х років – ескіз оформлення газетного кіоску, малюнки, шість номерів журналу «Юголеф».

«Юголеф» зрештою і визначив літературну долю Семена Ісааковича Кирсанова (1906-1972), автора легендарних рядків: «Есть город, который я вижу во сне...».

*Гуляли, целовались, жили-были...
А между тем, гнусавя и рыча,
Шли в ночь закрытые автомобили
И дворников будили по ночам.*

Наум Коржавин

12. Литературная жизнь Одессы периода 1925-1930-х годов

Експозиція зала освітлює панораму літературної життя країни середини двадцятих – кінця тридцятих років ХХ століття. Фотоколаж на фронтальній стіні переносить нас в суперечливу атмосферу «будней великих строек» і великого терору.

У ці роки усні літературні гуртки перетворюються на літературні об'єднання, що мали можливість видавати свої збірники і навіть журнали. Це «Юголеф», «Потоки Октября», «Гарт» «Молодая гвардия», «Станок». Кожному об'єднанню присвячено окремий комплекс експозиції, яка розміщується в двох площинах: вертикальна розповідає про саму організацію, горизонтальна, на письмових столах, оповідає про найбільш відомих письменників – членів організації.

У 1924 році в Одесі виникає літературна організація «Юголеф». Її створення пов'язане з другим приїздом Володимира Маяковського до нашого міста. Молодь захоплено реагувала на виступи поета. Його вірші часто

*Гуляли, целовались, жили-были...
А между тем, гнусавя и рыча,
Шли в ночь закрытые автомобили
И дворников будили по ночам.*

Наум Коржавин

Виступлення поета викликали восторжену реакцію молоді, його вірші часто публікувалися на сторінках місцевих періодичних видань, які представлені поряд з прижиттєвим виданням поеми «Хорошо» і фотографією В. Маяковського з автографом.

Руководителем «Юголефа» став Леонід Недоля-Гончаренко, а членами – поети Семен Кирсанов, Сергій Бондарін, Леонід Чернов-Малошийченко, художники Микола Соколов та Микола Данілов.

Своїм завданням «Юголеф» вважав розповсюдження нових форм мистецтва у всіх сферах творчості. Активною виявилась художня секція, що об'єднала молодих митців. Серед експонатів, що доносять до нас живе дихання пошуку двадцятих років – ескіз оформлення газетного кіоску, малюнки, шість номерів журналу «Юголеф».

«Юголеф» остаточно визначив літературну долю Семена Ісааковича Кирсанова (1906-1972),

Згодом він згадував: «Я рано начал писать. Это стало моим любимым занятием, и меня не слишком тревожил вопрос: опубликуют меня или не опубликуют». В експозиції фотографія десятирічного гімназиста і перший записник, де вірші поряд з задачами з алгебри. В 1922 році він готує до друку свою першу книгу віршів «Радояст». Цей дбайливо оправлений та проілюстрований автором рукопис експонується поруч з ескізом обкладинки книги «Ваше слово, товарищ Кирсанов» і запрошенням на виставу театральної секції «Юголефа» «Необычное приключение племени Ничевоков». Представлені також видані в середині 1920-х у Москві книги віршів «Опыты», «Прицел», «Моя именинная», «Стихи в строю», і нарис олівцем – ілюстрації видатного художника Давида Тишлера до поеми Семена Кирсанова «Золушка».

Літературний гурток «Потоки Октября», було створено весною 1922 року при Одеських залізничних майстернях. Він об'єднував робітників різних професій. Представлені унікальні експонати: перепустка на засідання гуртка, групова фотографія «потоківців», їх рукописи, документи. Організатором літературного об'єднання був Микола Матяш – автор відомої повісті «Коровины дети». Членами «Потоков» були Тетяна Тесс, в майбутньому відома журналістка, письменник Іван Микитенко і поети-початківці Семен Олендер, Йосип Количев, Олександр Шпирт. Керував гуртком

Едуард Багрицький, якого робітники жартома називали «неофициальным литературным вузом». В епіграмі самих же потоківців гурток названо «Потоки патоки и пота». Взимку 1924 року вони видали свій єдиний літературний збірник «Потоки Октября».

Чимало документів, що зберігаються нині в музеї, зібрані Сергієм Олександровичем Бондаріним (1903–1978), вірші якого нерідко лунали на «потоківських» вечорах. Учасник «Коллектива поэтов», «Юголефа», «Потоков», літературних вечорів, він дбайливо зберігав все, що пов'язувало його з літературним життям міста, творчістю друзів. Все життя, починаючи з юнацьких років, він писав одну велику книгу – розповідь очевидця про час і про себе. Архів Бондаріна вцілів навіть після його арешту НКВС весною 1944 року. Експонуються твори С. Бондаріна: ранні рукописи 1920-х років, його перший великий твір про Одесу «Повесть для моего сына» (1935), рукопис книги «Монгольское детство» з редакторськими правками О. М. Горького та численні фотографії самого письменника.

Особливе місце в літературному житті міста в 1920-х роках займали об'єднання українських літераторів «Плуг» і «Гарт». Представлені перші публікації представників нового покоління українських літераторів на сторінках місцевої періодики. Студія «Гарт» – філіал союз пролетарських письменників України – виникає весною 1924 року при редакції газети «Червоний степ».

автора знаменитых строк «Есть город, который я вижу во сне...». Впоследствии он вспоминал: «Я рано начал писать. Это стало моим любимым занятием, и меня не слишком тревожил вопрос: опубликуют меня или не опубликуют». В экспозиции – фотография десятилетнего гимназиста и первая записная книжка, где стихи чередуются с задачами по алгебре. В 1922 г. он готовит для печати свою первую книгу стихов «Радост». Эта бережно переплетенная и проиллюстрированная автором рукопись экспонируется рядом с эскизом обложки книги «Ваше слово, товарищ Кирсанов» и пригласительным билетом на спектакль театральной секции Юголефа «Необычное приключение племени Ничевоков». Представлены также изданные в середине двадцатых годов в Москве книги стихов «Опыты», «Прицел», «Моя именинная», «Стихи в строю», и карандашные наброски – иллюстрации известного художника Давида Тышлера к поэме Семена Кирсанова «Золушка».

Литературный кружок «Потоки Октября», созданный весной 1922 г. при Одесских железнодорожных мастерских, объединял рабочих разных профессий. Представлены уникальные экспонаты: пропуск на заседание кружка, групповая фотография «потоковцев», их рукописи, документы. Организатором литературного объединения был Николай Матяш – автор известной повести «Коровины дети». Членами «Потоков» были

Татьяна Тэсс, в будущем известная журналистка, писатель Иван Микитенко и начинающие поэты Семен Олендер, Осип Колычев, Александр Шпирт. Руководил кружком Эдуард Багрицкий, которого рабочие в шутку называли «неофициальным литературным вузом». В эпиграмме самих же потоковцев кружок назван «Потоки патоки и пота». Зимой 1924 г. они издали свой единственный литературный сборник «Потоки Октября».

Многие из документов, хранящихся ныне в музее, собраны Сергеем Александровичем Бондариним (1903-1978), чьи стихи нередко звучали на «потоковских» вечерах. Участник «Коллектива поэтов», «Юголефа», «Потоков», литературных вечеров, он бережно хранил все, что связывало его с литературной жизнью города, творчеством друзей. Всю жизнь, начиная с юности, он писал одну большую книгу – повествование очевидца о времени и о себе. Архив его уцелел даже после ареста Бондарина НКВД весной 1944 г. Экспонируются произведения С. Бондарина: ранние рукописи 1920-х годов, его первое большое произведение об Одессе «Повесть для моего сына» (1935), рукопись книги «Монгольское детство» с редакторскими правками А. М. Горького и многочисленные фотографии самого писателя.

Особое место в литературной жизни города в 1920-е годы занимали объединения украинских литераторов «Плуг» и «Гарт». Представлены первые публикации

Очолив її Іван Микитенко, тоді письменник-початківець. На груповому фотознімку можна побачити зібраних навколо нього членів одеського відділення «Гарту»; поруч – запрошення Микитенка на об'єднаний пленум літературних організацій міста в січні 1925 року. На одному з засідань «Гарту» Микола Куліш вперше прочитав свою п'єсу «97» – про трагедію голоду на Україні 1921 року.

У літературному літописі Одеси кінця 1920-х років гідне місце займають українські журнали «Блиски», «Провесень», «Металеві дні». Співробітником «Блисків» був відомий поет, літературознавець Володимир Гадзинський. Завдяки його художньому чуттю на сторінках журналів з'явилися твори Марії Пригарі, Савви Голованівського, Степана Крижанів-

ського та інших молодих авторів, що згодом стали відомими українськими письменниками, поетами, літературними критиками.

Одночасно з «Гартом» значну роль в культурному житті України відіграла спілка «Плуг», яка об'єднала талановиту молодь, що прийшла з українських сіл навчатися в інститутах і технікумах.

В одеському філіалі «Плугу» розпочав свою діяльність талановитий поет Панько Педа, репресований в 1937 році. На єдиному вцілому знімку його зображено зовсім юним студентом літературного факультету Одеського педагогічного інституту. Через тридцять років збірку його віршів «Горять вогні» підготував до друку відомий український поет-сатирик Степан Олійник.

Перу Степана Олійника належать сторінки спогадів про

произведений представителей нового поколения украинских литераторов на страницах местной периодики. Студия «Гарт» – филиал союза пролетарских писателей Украины – возникает весной 1924 г. при редакции газеты «Червоний степ». Возглавил ее Иван Микитенко, тогда начинающий писатель. На групповой фотографии можно увидеть собравшихся вокруг него членов одесского отделения «Гарта»; рядом – пригласительный билет Микитенко на объединенный пленум литературных организаций города в январе 1925 г. На одном из заседаний «Гарта» Микола Кулиш впервые прочел свою пьесу «97» – о трагедии голода на Украине 1921 г.

В литературной летописи Одессы конца двадцатых годов значатся украинские журналы «Блиски», «Провесень», «Металеві дні». Сотрудником «Блисків» был известный поэт, литературовед Владимир Гадзинский. Благодаря его художественному чутью, на страницах журналов появились произведения Марии Пригары, Саввы Головановского, Степана Крыжановского и других молодых авторов, впоследствии ставших известными украинскими писателями, поэтами, литературными критиками.

Наряду с «Гартом» крупнейшей литературной организацией Украины был «Плуг», который объединил талантливую молодежь, пришедшую из украинского села учиться в институтах и техникумах.

В одесском филиале «Плуга» начал свою деятельность талантливый поэт Панько Педа, репрессированный в 1937 г. На единственной сохранившейся фотографии он запечатлен совсем юным студентом литературного факультета Одесского педагогического института. Через тридцать лет сборник его стихов «Горять вогні» подготовил к печати известный украинский поэт-сатирик Степан Олейник.

Перу Степана Олейника принадлежат страницы воспоминаний о литературной жизни Одессы двадцатых – тридцатых годов, активным участником которой он был. «В Одесі, – вспоминает поэт, – було декілька літературних організацій, і ми почали ходити на їх вечори. Там я вперше побачив "живих" письменників – Микитенка, Багрицького, Бабеля, Маяковського та багато інших молодих». В Одессе Степан Олейник окончил литературный факультет Одесского пединститута., здесь он стал поэтом и журналистом. Фотографии и документы отражают его путь от трудовой школы им. Леси Украинки до публикаций в харьковском журнале «Красное слово» и перехода на работу в республиканскую газету «Вісті» (экспонируется корреспондентский билет). Рукопись его стихотворения «В Одесі на Привозі» – это веселое воспоминание об Одессе.

В середине двадцатых годов при редакциях газет «Известия Одесского губкома» и «Молодая гвардия» возникают литературные кружки «Станок» и «Смена».

літературне життя Одеси 1920-х – 1930-х років, активним учасником якого він був. «В Одесі, – згадував поет, – було декілька літературних організацій, і ми почали ходити на їх вечори. Там я вперше побачив "живих" письменників – Микитенка, Багрицького, Бабеля, Маяковського та багато інших молодих». В Одесі Степан Олійник закінчив літературний факультет Одеського педінституту, тут він став поетом і журналістом. Фотографії і документи відображають його шлях від трудової школи ім. Лесі Українки до публікацій в харківському журналі «Красное слово» і переходу на роботу в республіканську газету «Вісті» (експонується кореспондентський квиток). Рукопис його вірша «В Одесі на Привозі» – це веселий спогад про Одесу.

В середині 1920-х років при редакціях газет «Известия Одесского губкома» і «Молодая гвардия» виникають літературні гуртки «Станок» і «Смена». Звідси розпочався творчий шлях поетів Вадима Стрельченка і Всеволода Азарова.

Перша публікація віршів Вадима Константиновича Стрельченка (1912-1942) «Грузчик» і «Металлы» з'явилась в 1929 році в журналі «Прибой». Пожовклі аркуші рукописів цих віршів сусідствують з іншими, дивом уцілілими аркушами листів, відправлених родині в дні війни. Він пішов на фронт в грудні 1941 року.

В літературній групі «Станок» В. Стрельченко товаришував з Всеволодом Борисовичем Азаровим (1913-1990), в майбутньому поетом-мариністом. Літературним дебютом Азарова став вірш «На границе», опублікований в журналі «У дозорі». Про його творчу біографію оповідає журнал «Резец» з публікацією віршів поета, рукописи, книги і фотографії.

Матеріали, що розповідають про літературне життя Одеси середини 1920-х – 1930-х років, показують на прикладі одного міста, як складалась історія літератури, як проходило становлення і консолідація творчих сил, як трагічно склались долі багатьох письменників, що потрапили під жорна репресій.

1934 року відбувся Перший Всесоюзний з'їзд письменників. Серед делегатів були письменники, творчий шлях яких був тісно пов'язаний з нашим містом: Ісаак Бабель, Юрій Олеша, Віра Інбер, Павло Тичина, Іван Микитенко та інші.

На книжкових полицях зали – тогочасні видання: книги Бориса Пастернака, Семена Кірсанова, Едуарда Багрицького, Павла Тичини.

В панорамі періодики того часу гідне місце займають одеські журнали «Шквал» і «Металеві дні», що об'єдналися 1933 року в журнал «Літературний Жовтень». Деякий час виходив літературний журнал «Прибой». Серед авторів журналів були одеські письменники-початківці Ноте Лур'є і Олександр Батров.

Отсюда начинается творческий путь поэтов Вадима Стрельченко и Всеволода Азарова.

Первая публикация стихов Вадима Константиновича Стрельченко (1912-1942) «Грузчик» и «Металлы» появляется в 1929 г. в журнале «Прибой». Пожелтевшие листки рукописей этих стихов соседствуют с другими, чудом уцелевшими листами писем, отправленных семье в дни войны. Он ушел на фронт в декабре 1941 г.

В литературной группе «Станок» В. Стрельченко подружился с Всеволодом Борисовичем Азаровым (1913-1990), будущим поэтом-маринистом. Литературным дебютом Азарова стало стихотворение «На границе», опубликованное в журнале «У дозори». О его творческой биографии повествуют журнал «Резец» с публикацией стихов поэта, рукописи, книги и фотографии.

Материалы, рассказывающие о литературной жизни Одессы середины двадцатых – тридцатых годов, показывают на примере одного города, как складывалась история литературы, как происходили становление и консолидация творческих сил, как трагически сложились судьбы многих писателей, попавших под жернова репрессий.

В 1934 г. состоялся Первый Всесоюзный съезд писателей. Среди делегатов были

писатели, чья творческая судьба тесно связана с нашим городом: Исаак Бабель, Юрий Олеша, Вера Инбер, Павло Тычина, Иван Микитенко и другие.

На книжных полках зала – издания того времени: книги Бориса Пастернака, Семена Кирсанова, Эдуарда Багрицкого, Павла Тычины.

В панораме периодики того времени достойное место занимают одесские журналы «Шквал» и «Металеві дні», объединившиеся в 1933 г. в журнал «Літературний Жовтень». Некоторое время выходил литературный журнал «Прибой». Среди авторов журналов были начинающие писатели-одесситы Нотэ Лурье и Александр Батров.

Фрагмент експозиції, присвяченої С. Олійнику
Фрагмент експозиції, присвяченої С. Олійнику

13. «Зала приїздів».

Творчі контакти одеських літераторів. 1920-і – 1930-і роки

Експозиція цієї зали оповідає про приїзди до Одеси відомих письменників. Її вітрини нагадують вікна потягу, в яких розміщені фотографії письменників, що побували в різний час у нашому місті та їхні книги.

Тему подорожей символізує розташована в дверному отворі інсталяція, в центрі якої «Справочник пассажиров. Торговый промышленный указатель для приезжающих и уезжающих».

Поет Павло Григорович Тичина (1891-1967) вперше побував в Одесі 1920 року у складі капели Кирила Стеценка. «Ніхто так не зустрічав нас, як в Одесі...», – згадував пізніше поет. Вже в ті роки він отримав літературне визнання. Коли через вісім років Тичина знову приїздить до Одеси, його зустрічали як ушанованого поета. Журнал «Шквал» розповідає про одну із зустрічей, що відбулася у Будинку друку на вулиці Пушкінській. В експозиції копія портрета молодого Тичини роботи його вчителя Михайла Жука.

*Одесо, повносонячна Одесо!
Життя в тобі – це не озерне плесо,
Не холодок під деревом, не тїнь!
А моря буряного широчїнь!*

П. Тичина

Михайло Іванович Жук (1883-1964) – український художник-модерніст, графік, прозаїк, поет і драматург – жив в Одесі з 1925 року до останніх днів життя. Він був близьким другом М. Коцюбинського, залишив серію портретів українських діячів «Розстріляного відродження».

В експозиції представлені п'єса «Мефісто» (1920), дитячі книги «Казки» (1920) і «Дрімайлики» з гравюрами автора (1923), збірка «Перлинки» з обкладинкою роботи Жука. Про літературну діяльність свідчать його рукописи і авторські саморобні рукописні книги. Про Жука-художника розповідають автопортрет 1920 року, гравюри, малюнки, екслібриси, графічний портрет Григорія Сковороди.

У 1928 році Одеса зустрічала чудового українського сатирика і гумориста Остапа Вишню (Павло Михайлович Губенко, 1889-1956). Популярність його на той час була величезною, загальний тираж книг досяг до 1928 року

13. «Зал приездов».

Творческие контакты одесских литераторов. 1920-е – 1930-е годы

*Одесо, повносонячна Одесо!
Життя в тобі – це не озерне плесо,
Не холодок під деревом, не тїнь!
А моря буряного широчїнь!*

П. Тичина

Экспозиция этого зала повествует о приездах в Одессу известных писателей, его витрины напоминают окна поезда. В них – фотографии писателей, побывавших в разное время в нашем городе, их книги.

Тему путешествий символизирует расположенная в дверном проеме инсталляция, в центре которой «Справочник пассажиров. Торговый промышленный указатель для приезжающих и уезжающих».

Поэт Павел Григорьевич Тичина (1891-1967) впервые побывал в Одессе в 1920 г. в составе капеллы Кирилла Стеценка. «Ніхто так не зустрічав нас, як в Одесі...» – вспоминал позже поэт. Уже в те годы сложилась его литературная слава. Когда через восемь лет Тичина вновь посетил Одессу, его встречали как знаменитого поэта. Журнал «Шквал» рассказывает об одной из встреч, состоявшейся в Доме печати на улице Пушкинской. В экспозиции – копия портрета молодого Тычины работы его учителя Михаила Жука.

Михаил Иванович Жук (1883-1964) – украинский художник-модернист, график, прозаик, поэт и драматург – жил в Одессе с 1925 г. до последних дней жизни. Он был близким другом М. Коцюбинского, оставил серию портретов украинских деятелей «Расстрелянного возрождения».

В экспозиции представлены пьеса «Мефісто» (1920), детские книги «Казки» (1920) и «Дрімайлики» с гравюрами автора (1923), сборник «Перлинки» с обложкой работы Жука. О литературном творчестве свидетельствуют его рукописи и сделанные автором рукописные книги. О Жуке-художнике рассказывают его автопортрет 1920 г., гравюры, рисунки, экслібрисы, графический портрет Григория Сковороды.

В 1928 г. Одесса встречала замечательного украинского сатирика и юмориста Остапа Вишню (Павел Михайлович Губенко, 1889-1956). Известность его к тому времени была огромной, общий тираж книг достиг

майже півмільйона примірників. В одеському журналі «Театр – Клуб – Кино» надруковано вітальний вірш:

Он – новый в юморе этап,
Итак, да здравствует Остап!

У номері одеського журналу «Шквал», представленому в експозиції, викладені враження сатирика про Одесу, зокрема про зустрічі з діячами театру і кіно.

Великим успіхом в студентських аудиторіях користувалися виступи відомих літераторів Всеволода Вячеславовича Іванова (1895-1963) і Бориса Пільняка (Борис Андрійович Вогау, 1894-1938). 24 березня 1924

року в Медичному інституті відбувся їх творчий вечір, збір від якого пішов на користь малозабезпечених студентів. Про це свідчить документ з автографами письменників. Про поїздку до Одеси і зустрічі з відомою танцівницею Айседорою Дункан Пільняк написав у оповіданні «Ледоход»: «Рассказ задуман в Одессе, куда безденежье и беспутство закинули меня и моего друга, собродягу и сописателя Всеволода Иванова».

*Експозиція, присвячена М. Жуку
Експозиція, посвященная М. Жуку*

В експозиції книги Бориса Пільняка «Гольый год» (1922) та Всеволода Іванова «Партизаны» (1921).

Неодноразово відвідував Одесу і Борис Андрійович Лавренєв (1891-1959). Для нього, письменника-мариніста, Одеса була містом особливим, містом, де він став моряком. З одеського порту, втікши гімназистом з рідної домівки в Херсоні, він пішов юнгою на пароплаві «Афон» в Олександрію і до останніх днів залишився вірним морській романтиці. «Вырос я у Черного моря, – казав Борис Лавренєв. – Полюбил его с первого взгляда и навсегда верной любовью однолюба. Люди моря свободолюбивы, горды, прямы». Саме такими є герої книг письменника. В експозиції книги, особисті речі Лавренєва, блокнот з одеськими записами. Поруч етюдник письменника з його картиною «Морський натюрморт».

Перебування в Одесі в 1925 році Михайла Аркадієвича Светлова (1903-1964) і Михайла Семеновича Голодного (1903-1949) описане в одному з розділів книги Сергія Бондаріна «Парус плаваний и воспоминаний». В експозиції перші книги поетів і груповий знімок, зроблений в Одесі – М. Голодний, М. Светлов, С. Бондарін, С. Кірсанов, Л. Недоля-Гончаренко. Свідченням тісних контактів М. Светлова і М. Голодного з Одесою виступають їх численні публікації на сторінках журналу «Шквал» і газети «Известия Одесского губкома». Тут же публікувалися вірші і популярних

к 1928 г. почти полумиллиона экземпляров. В одесском журнале «Театр – Клуб – Кино» напечатаны стихи-здравица:

Он – новый в юморе этап,
Итак, да здравствует Остап!

В номере одесского журнала «Шквал», представленном в экспозиции, изложены впечатления литератора об Одессе, в частности, о встречах с деятелями театра и кино.

Большим успехом в студенческих аудиториях пользовались выступления известных литераторов Всеволода Вячеславовича Иванова (1895-1963) и Бориса Пільняка (Борис Андреевич Вогау, 1894-1938). 24 марта 1924 г. в Медицинском институте состоялся их творческий вечер, сбор от которого пошел в пользу необеспеченных студентов. Об этом свидетельствует документ с автографами писателей. Об этой поездке в Одессу и встрече с известной танцовщицей Айседорой Дункан Пільняк написал в рассказе «Ледоход». «Рассказ задуман в Одессе, куда безденежье и беспутство закинули меня и моего друга, собродягу и сописателя Всеволода Иванова». В экспозиции книги Бориса Пільняка «Гольый год» (1922) и Всеволода Иванова «Партизаны» (1921).

Частым гостем Одессы был и Борис Андреевич Лавренев (1891-1959). Для него, писателя-мариниста, Одесса была городом особым, городом, где он стал моряком. Отсюда, сбежав гимназистом из родного дома в Херсоне, он ушел юнгой на пароходе «Афон» в Алек-

сандрию и до последних дней остался верен морской романтике. «Вырос я у Черного моря, – говорил Борис Лавренев. – Полюбил его с первого взгляда и навсегда верной любовью однолюба. Люди моря свободолюбивы, горды, прямы». Именно таковы герои книг писателя. В экспозиции книги, личные вещи Лавренева, блокнот с одесскими записями. Рядом этюдник писателя с его картиной «Морской натюрморт».

История приезда в Одессу в 1925 г. Михайла Аркадьевича Светлова (1903-1964) и Михайла Семеновича Голодного (1903-1949) описана в одной из глав книги Сергея Бондарина «Парус плаваний и воспоминаний». В экспозиции первые книги поэтов и одесский групповой снимок – М. Голодний, М. Светлов, С. Бондарин, С. Кірсанов, Л. Недоля-Гончаренко. В экспозиции – публикации М. Светлова и М. Голодного на страницах журнала «Шквал» и газеты «Известия Одесского губкома». Здесь же публиковались стихи и

*Мольберт Б. Лавренєва
Мольберт Б. Лавренєва*

молодих поетів Олександра Безименського, Йосипа Уткина, Олександра Жарова.

У 1924 році у «Шквалі» з'являються нариси з життя Туреччини під псевдонімом «Суфи». Їх автором був Петро Павленко, який у Константинополі обіймав посаду комерційного директора радянської торговельної спілки. Повернувшись до Одеси, Павленко продовжує друкуватися під псевдонімом «Суфи» і пише ряд нарисів про Одесу, два з яких представлені в експозиції.

У 1930-і роки в Одесі було відкрито Будинок творчості письменників. Серед його гостей був чудовий татарський поет Муса Джаліль (1906-1944), який приїхав сюди 1939 року. «В этом городе, – писал Муса Джалиль, – представляешь себя гриновским матросом, влюбленным в солнце, в море, в женщин, в самую жизнь». В експозиції фотографії Муси Джалиля в Одесі та його книги. У Будинку творчості бував і прозаїк Юрій Миколайович Либединський (1898-1959).

Представлені в експозиції перші збірки класика української поезії Максима Тадейовича Рильського (1895-1964): «Під осінніми зорями» (1918), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Гомін і відгомін» (1929). Одеса для нього була перш за все містом, в якому жив Пушкін. Саме тому 1936 року Рильський приїхав сюди працювати над перекладом поеми «Евгений Онегин» українською мовою. В експозиція копія рукопису перекладу, на полях якого малюнки Рильського.

У різні роки в Одесі побували Борис Пастернак, Михайло Зощенко, Михайло Булгаков, Валеріан Підмогильний, Юрій Смолич. Сонячне морське місто приваблювало творчу інтелігенцію країни.

*Експозиція, присвячена П. Тичині
Експозиція, посвященная П. Тычине*

популярных молодых поэтов Александра Безыменского, Иосифа Уткина, Александра Жарова.

В 1924 г. в «Шквале» появляются очерки из жизни Турции за подписью «Суфи». Их автором был Петр Павленко, прибывший в Константинополь как коммерческий директор советского торгового общества. Вернувшись в Одессу, Павленко продолжает печататься под псевдонимом «Суфи» и пишет ряд очерков об Одессе, два из которых представлены в экспозиции.

В тридцатые годы в Одессе открыт Дом творчества писателей. Среди его гостей был замечательный татарский поэт Муса Джалиль (1906-1944), который приехал сюда в 1939 г. «В этом городе, – писал Муса Джалиль, – представляешь себя гриновским матросом, влюбленным в солнце, в море, в женщин, в самую жизнь». В экспозиции фотографии Мусы Джалиля в Одессе и его книги. В Доме творчества бывал и прозаик Юрий Николаевич Либединский (1898-1959).

Представлены в экспозиции ранние книги классика украинской поэзии Максима Фадеевича Рильского (1895-1964) – «Під осінніми зорями» (1918), «Крізь бурю й сніг» (1925), «Гомін і відгомін» (1929). Одеса для него была прежде всего городом, в котором жил Пушкин. Именно поэтому в 1936 г. Рильский приехал сюда работать над переводом поэмы «Евгений Онегин» на украинский язык. В экспозиции копия рукописи перевода, на полях которой рисунки Рильского.

В разные годы были в Одессе Борис Пастернак, Михаил Зощенко, Михаил Булгаков, Валериан Подмогильный, Юрий Смолич. Солнечный морской город был притягателен для творческой интеллигенции страны.

*Експозиція, присвячена М. Рильському
Експозиція, посвященная М. Рильскому*

14. «Зала театру і кіно».

Становлення і розвиток драматургії, театру і кіно в Одесі в 1920-і –1930-і роки

Одеса захворіла на кіноманію і величала себе «Голлівудом на березі Чорного моря»... Важко було знайти одесита, який не хвалився б своїм Чорним морем і його кінофабрикою.

М. Бажан

В 1920-і роки Одесу жартівливо величали «Голлівудом на березі Чорного моря». Експозиція зали оповідає про синтез літератури, театру і кіномистецтва. В оформленні зали використані елементи сцени і кінозалу: завіса, подіум, піаніно, умовний кіноекран. В центрі інсталяції, розташовані в дверному отворі, бронзова статуетка Музи з лірою в руці.

Про щедре на події театральне життя Одеси 1920-х – 30-х років свідчать афіші, програмки, газетні статті, театральні журнали.

Особливе місце займають матеріали, пов'язані з організацією в 1925 році і подальшою діяльністю одеської Держдрами (нині академічний український музично-драматичний театр імені Василя Василька). У своїх спогадах чудовий актор і режисер В. Василько писав: «Коли в Одесі заснувався український

театр, багато хто висловлював сумнів у його щасливу майбутність. Однак інтернаціональне місто полюбило цей театр, його чудових акторів і щиро потяглося до української культури».

В різні часи Держдрамою керували Марко Терещенко, Василь Василько, інші відомі майстри української сцени. В репертуарі були кращі п'єси українських тогочасних драматургів: Миколи Куліша, Івана Дніпровського, Леоніда Первомайського, Івана Микитенка. На театральному подіумі – фотографії, рукописи і документи, що оповідають про становлення театру Держдрами.

Іван Кіндратович Микитенко (1897-1937), український драматург, прозаїк, поет, був першим завідувачим літературною частиною театру. Саме в Одесі він розпочав свій творчий шлях. Про напружену літературну працю Микитенка свідчать автографи статей і віршів.

14. «Зал театра и кино».

Становление и развитие драматургии, театра и кино в Одессе в 1920-е –1930-е годы

Одеса захворіла на кіноманію і величала себе «Голлівудом на березі Чорного моря»... Важко було знайти одесита, який не хвалився б своїм Чорним морем і його кінофабрикою.

М. Бажан

В 1920-е годы Одессу называли «Голливудом на берегу Черного моря». Экспозиция зала повествует о связях литературы с театром и кинематографом. В оформлении использованы элементы сцены и кинозала: занавес, подиум, пианино, условный киноэкран. В центре инсталляции, расположенной в дверном проеме, бронзовая статуетка Музы с лирой в руке.

О богатой театральной жизни Одессы 1920-30-х годов свидетельствуют афиши, программки, газетные статьи, театральные журналы.

Особое место занимают материалы, связанные с организацией в 1925 г. и последующей деятельностью одесской Держдрамы (ныне академический украинский музыкально-драматический театр имени Василя Василько). В воспоминаниях замечательный актер и режиссер В. Василько писал: «Коли в Одесі заснувався

український театр, багато хто висловлював сумнів у його щасливу майбутність. Однак інтернаціональне місто полюбило цей театр, його чудових акторів і щиро потяглося до української культури».

В разное время Держдрамой руководили Марко Терещенко, Василий Василько, другие известные мастера украинской сцены. В репертуаре были лучшие пьесы украинских драматургов того времени: Микола Кулиша, Ивана Днипровского, Леонида Первомайского, Ивана Микитенко. На театральном подиуме в зале – фотографии, рукописи и документы, рассказывающие о становлении театра Держдрамы.

Иван Кондратьевич Микитенко (1897-1937), украинский драматург, прозаик, поэт, был первым заведующим литературной частью театра. Именно в Одессе он начал свой творческий путь. О напряженной литературной работе Микитенко свидетельствуют

Привертає увагу фотографія 1929 року – Іван Микитенко з трупною українського театру і програма спектаклю за його п'єсою «Диктатура» (1929). Саме цією п'єсою, вперше поставленою в Одесі, він талановито дебютував як драматург. За одеськими враженнями створена його повість «Вуркагани» (1928) і роман «Ранок» (1933).

В Одесі написано п'єсу «97», яка увійшла в ряд шедеврів світової драматургії. Її автор – український драматург Микола Гурович Куліш (1892-1937), учасник Першої світової війни, в громадянську війну – організатор і командир Дніпровського селянського полку. В Одесі він працював інспектором губернського відділу соціального виховання, а по вечорах писав п'єсу про голод, свідком якого був у 1921 році. Це була його перша драматична спроба, про яку «гриміла вся Україна». Ю. Смолич писав: «П'єса

«97» лишиться в нашій літературі як найяскравіший зразок з історичного нашого минулого». В експозиції прижиттєве видання п'єси. В Одесі Куліш написав ще дві п'єси: «Зона» (1925) і «Комуна в степах» (1925). Дія п'єси «Зона» відбувається в Одесі. В експозиції фотографія 1928 року – Микола Куліш читає нову п'єсу акторам театру «Березиль». Блискучий дуєт драма-

автографы статей и стихотворений. Привлекают внимание фотографія 1929 г. – Иван Микитенко с труппой Держдрамы – и программа спектакля по его пьесе «Диктатура» (1929). Именно этой пьесой, впервые поставленной в Одессе, он заявил о себе как талантливый драматург. По одесским впечатлениям написана его повесть «Вуркагани» (1928) и роман «Ранок» (1933).

В Одессе написана пьеса «97», входящая в ряд шедевров мировой драматургии. Ее автор – украинский драматург Микола Гурович Кулиш (1892-1937), прошедший Первую мировую войну, организатор и командир Днепропольского крестьянского полка в гражданскую. В Одессе он работал инспектором губернского отдела социального воспитания, а по вечерам писал пьесу о голоде, очевидцем которого был в 1921 г. Это было его первое драматическое произведение, но о нем «гремела вся Украина». Ю. Смолич писал: «П'єса "97" лишиться в нашій літературі як найяскравіший зразок з історичного нашого минулого». В экспозиции прижизненное издание пьесы. В Одессе Кулиш написал еще две пьесы: «Зона» (1925) и «Комуна в степах» (1925). Действие пьесы «Зона» происходит в Одессе. В экспозиции фотографія 1928 г. – Микола Кулиш читает новую пьесу актерам театра «Березиль». Блистательный дуэт драматурга Кулиша и режиссера Леся Курбаса стал гордостью украинской культуры.

Лесь Курбас (Александр-Зенон Степанович Курбас, 1887-1937) впервые приехал в Одессу 1918 г. с труппой «Молодого театра». В начале 1920-х Курбас стал организатором и режиссером авангардного украинского театра-студии «Березиль». Театр приезжал в Одессу на гастроли, в городе действовала одесская театральная студия «Березиля». В 1937 г. и драматург, и режисер были расстреляны на Соловках.

В творческом содружестве с коллективом Одесского украинского театра рождалась пьеса Александра Корнейчука «Загибель ескадри». Пьесы украинских драматургов ставились и в Русском драматическом театре имени Иванова, созданном в 1927 г. Программы и буклеты, журналы и афиши представлены в экспозиции. Среди уникальных экспонатов – приглашение на день рождения Константина Станиславского, который он отмечал во время гастролей МХАТа в Одессе.

В 1922 г. в систему Всеукраинского фотокиноуправления (ВУФКУ) вошла Одесская кинофабрика, на время ставшая единственным центром кинопроизводства на Украине. Здесь снимались фильмы, ставшие впоследствии шедеврами кино. Рассказ о кинофабрике начинается с витрины, в которой экспонируются документы режиссера Марка Терещенко, рисунки, публикации в журнале «Шквал» о съемках фильма «Спартак» и книга «Le Cinema Ukrainien» (1935). О «немом» периоде кинематографа напоминает пианино, над ним

турга Куліша і режисера Леся Курбаса став гордістю української культури. Лесь Курбас (Олександр-Зенон Степанович Курбас, 1887-1937) вперше приїхав до Одеси в 1918 році з трупою «Молодого театру». На початку 1920-х років Курбас став організатором і режисером авангардного українського театру-студії «Березіль». Театр приїздив до Одеси на гастролі, в місті діяла одеська театральна студія «Березіль». 1937 року і драматург, і режисер були розстріляні на Соловках.

У творчій співпраці з колективом Одеського українського театру народжувалася п'єса Олександра Корнейчука «Загибель ескадри».

П'єси українських драматургів ставилися і в Російському драматичному театрі імені Іванова, який був заснований 1927 року. Програми і буклети, журнали і афіші представлені в експозиції. Серед унікальних експонатів – запрошення на день народження Костянтина Станіславського, який він святкував під час гастролей МХАТа в Одесі.

1922 року до системи Всеукраїнського фото кіноуправління (ВУФКУ) увійшла Одеська кінофабрика, яка деякий час була єдиним центром кіновиробництва в Україні. Тут знімалися фільми, що стали шедеврами кіно.

Розповідь про кінофабрику розпочинає вітрина з документами режисера Марка Терещенка, малюнками, публікаціями в журналі «Шквал» про зйомки фільму

«Спартак» і книгою «Le Cinema Ukrainien» (1935). Про «німий» період кінематографу нагадує піаніно, над ним умовний екран з автентичними афішами фільмів «Сашка-наездник» (1917) і «Дочь Тарзана».

Найвагоміші досягнення кінематографу пов'язані з діяльністю видатного режисера і письменника Олександра Петровича Довженка (1894-1956). Його шлях в кіномистецтві розпочався з фільмів «Вася-реформатор» і «Ягодка любви», поставлених в Одесі в 1926 році.

В наступному фільмі «Сумка дипкур'єра» (1927) він навіть зіграв одну з ролей (в експозиції є фотографія Олександра Довженка в ролі кочегара). Поруч демонструються рецензії, опубліковані в місцевій пресі, на фільм «Звенигора», що вийшов на екран у 1927 році і свідчив про народження великого митця. Останнім фільмом, що зняв Довженко на Одеській кінофабриці, був «Арсенал» (1927). В експозиції – обкладинка журналу «Шквал» з кадром з фільму. «"Звенигорою" і "Арсеналом", – писав 1930 року Микола Бажан, – починається історія українського радянського кіно».

Невід'ємно пов'язана з Одеською кінофабрикою рання творчість Юрія Івановича Яновського (1902-1954), друга та однодумця Олександра Довженка.

1926 року він приїхав до Одеси і заховався в місто і його жителів: «Одесити – народ гарячий і симпатичний. Над усе вони кохають Одесу. Всі славетні люди

условный экран с подлинными афишами фильмов «Сашка-наездник» (1917) и «Дочь Тарзана».

Крупнейшие достижения связаны с деятельностью выдающегося режиссера и писателя Александра Петровича Довженко (1894-1956). Его путь в киноискусстве начинался с фильмов «Вася-реформатор» и «Ягодка любви», снятых в Одессе в 1926 г.

В следующем фильме «Сумка дипкур'єра» (1927) он даже сыграл одну из ролей (в экспозиции есть фотография Александра Довженко в роли кочегара). Рядом демонстрируются рецензии, помещенные на страницах местной прессы на фильм «Звенигора», который вышел на экраны в 1927 г. и свидетельствовал о рождении великого художника. Последним фильмом, снятым Довженко на Одесской кинофабрике, был «Арсенал» (1927). В экспозиции – обложка журнала «Шквал» с кадром из фильма. «"Звенигорою" и "Арсеналом", – писал в 1930 г. Микола Бажан, – начинается история украинского радянського кіно».

Неразрывно связано с Одесской кинофабрикой раннее творчество Юрия Ивановича Яновского (1902-1954), друга, единомышленника и соратника Александра Довженко.

В 1926 г. он приехал в Одессу и влюбился в город и его жителей. «Одесити – народ горячий и симпатичный. Над усе вони кохають Одесу. Всі славетні люди з історії

й географії, як відомо, були одеситами – це першого ж дня скаже Одеса...».

Яновский был главным художественным редактором кинофабрики, писал сценарии и прозу. В 1926 г. по его сценарию снят фильм «Гамбург» – афиша в экспозиции. Здесь же – рассказ «В листопаді», посвященный Александру Довженко и опубликованный в харьковском журнале «Всесвіт», журнал «Шквал» за 1928 г. с рассказом «Історія попільниці». Юрий Яновский и в прозе, и в драматургии всегда оставался пламенным романтиком. В Одессе написан роман «Байгород» (1927). Микола Бажан вспоминал: «...дописував Юрій останні речення повісті про свій степовий Байгород, а до вікна готельної кімнати регулярно жбурляв жмут саява портовий маяк, і білоперими плюмажами похитувалися чорні морські хвилі».

Одесский период работы на киностудии нашел отражение в книгах Яновского о ВУФКУ – «Голівуд на березі Чорного моря» (1927) и «Майстер корабля» (1928).

Работал в те годы на киностудии и поэт Микола Платонович Бажан (1904-1983). Близкая дружба связывала его с Яновским и Довженко. Поэтому рядом с их книгами в экспозиции представлены стихотворные сборники Бажана «Будівлі» (1924) и «Вибрані поезії» (1940). Представлен он и как кинодраматург – экспонируется плакат фильма «Микола Джеря», снятого

з історії й географії, як відомо, були одеситами – це першого ж дня скаже Одесса...».

Яновський був головним художнім редактором кінофабрики, писав сценарії і прозу. В 1926 році за його сценарієм знято фільм «Гамбург», афіша якого в експозиції. Поруч – оповідання «В листопаді», присвячене Олександру Довженку та опубліковане в харківському журналі «Всесвіт», журнал «Шквал» за 1928 рік з оповіданням «Історія попільниці». Юрій Яновський і в прозі, і в драматургії завжди лишався полум'яним романтиком. В Одесі написано роман «Байгород» (1927). Микола Бажан згадував: «...дописував Юрій останні речення повісті про свій степовий Байгород, а до вікна готельної кімнати регулярно жбурляв жмут сяйва портовий маяк, і білоперими плюмажами похитувалися чорні морські хвилі».

Одеський період роботи на кіностудії знайшов відображення в книгах Яновського про ВУФКУ – «Голівуд на березі Чорного моря» (1927) і «Майстер корабля» (1928).

Працював у ті роки на кіностудії і поет Микола Платонович Бажан (1904-1983). Близька дружба пов'язувала його з Яновським і Довженко. Тому поруч з їх книгами в експозиції представлені поетичні збірники Бажана «Будівлі» (1924) і «Вибрані поезії» (1940). Представлений він і в якості кінодраматурга – експонується плакат фільму «Микола Джеря», знятого за його сценарієм. Звернення до української класики було важливим етапом у зміцненні зв'язків між кінематографом і літературою.

Інсталяція, розташована в дверному отворі, нагадує про фільм Довженка «Земля»: золоте колосся пшениці на фоні яблуневої гілки з квітами і стиглими плодами.

по его сценарию. Обращение к украинской классике было важным этапом в укреплении связей между кинематографом и литературой.

Інсталяція, розположена в дверном проеме, напминает о фільме Довженко «Земля»: золотые колосья пшеницы на фоне яблоневоы ветви с цветами и спелыми плодами.

Експозиція, присвячена Ю. Яновському та М. Бажану
 Экспозиция, посвященная Ю. Яновскому и М. Бажану

15. «Іспанська зала».

Тема антифашизму в літературі, репресії 1930-х років

*М*рагічний 1937 рік. Тривожним попередженням про прийдешні грізні події – настання фашизму, кривавих репресій – сприймається червоно-чорне оформлення залу, де домінує величезний фотоколаж з фрагментів творів великих іспанських художників Ель Греко, Гойї, Пікассо.

У 1927 році Яновський написав: «Одеська ніч висить, і на небі якір – одеський герб. Море внизу плеще. Найбільше сюди бігають молоді автори та футуристи-поети і спостерігають далекі кораблі, що мають повезти їх на тропіки». Поетами-футуристами, які працювали на кінофабриці та мріяли про екзотичні подорожі, але яких було розстріляно в 1937 році на березі Білого моря, були Гео Шкурупій, Майк Йогансон, Михайль Семенко, Олекса Влизько, Іван Маловічко. Там же були розстріляні Лесь Курбас і Микола Куліш.

У роки великого терору були знищені тисячі письменників, поетів, літературознавців, акторів. Одеський мартиролог відкриває ім'я Ісаака Бабеля: «О смерть, о

корыстолюбец, о жадный вор, отчего ты не пожалел нас, хотя бы однажды?».

У цей же час проходять два міжнародні конгреси письменників на захист культури – в 1935 році в Парижі і в 1937 році в республіканській Іспанії. В експозиції представлені фотографії письменників – учасників конгресу в Іспанії.

Невеликий, але цікавий оригінальними матеріалами, фрагмент експозиції присвячений творчості Віктора Григоровича Фінка (1888-1973), студента Сорбонни, солдата Іноземного легіону. Тут його програмний твір – автобіографічний роман «Иностранный легион» і документи.

Під час своєї подорожі по Радянському Союзу в 1929 році побував в Одесі французький письменник Анрі Барбюс. Експонується уривок з його роману «Огонь», опублікований в книзі «В земле» (1928). Поруч розміщений журнал «Прибой» з фотографією – Барбюс з молодими письменниками-одеситами.

*Хотелось бы всех поименно назвать,
Да отняли список, и негде узнать.
А. Ахматова*

15. «Испанский зал».

Тема антифашизма в литературе, репрессии 1930-х годов

*М*рагический 1937 год. Тревожным предупреждением о грядущих грозных событиях – наступлении фашизма, кровавых репрессиях – воспринимается красно-черное оформление зала, где доминирует огромный фотоколлаж из фрагментов произведений великих испанских художников Эль Греко, Гойи, Пикассо.

В 1927 г. Яновский написал: «Одеська ніч висить, і на небі якір – одеський герб. Море внизу плеще. Найбільше сюди бігають молоді автори та футуристи-поети і спостерігають далекі кораблі, що мають повезти їх на тропіки». Поетами-футуристами, работавшими на кинофабрике, мечтавшими об экзотических путешествиях, но расстрелянных в 1937 г. на берегу Белого моря, были Гео Шкурупий, Майк Йогансон, Михайль Семенко, Олекса Влизько, Иван Маловичко. Там же были расстреляны Лесь Курбас и Микола Кулиш.

В годы большого террора были уничтожены тысячи писателей, поэтов, литературоведов, актеров. Одес-

ский мартиролог открывает имя Исаака Бабеля: «О смерть, о корыстолюбец, о жадный вор, отчего ты не пожалел нас, хотя бы однажды?».

В то же время проходят два международных конгресса писателей в защиту культуры – в 1935 г. в Париже и в 1937 г. в республиканской Испании. В экспозиции представлены фотографии писателей – участников конгресса в Испании.

Небольшой, но интересный оригинальными материалами фрагмент экспозиции посвящен творчеству Виктора Григорьевича Финка (1888-1973), студента Сорбонны, солдата Иностранного легиона. Здесь его программное произведение – автобиографический роман «Иностранный легион» и документы.

Во время своей поездки по Советскому Союзу в 1929 г. побывал в Одессе французский писатель Анри Барбюс. Экспонируется отрывок из его романа «Огонь», опубликованный в книге «В земле» (1928). Рядом помещен журнал «Прибой» с фотографией: Барбюс с молодыми писателями-одеситами.

*Хотелось бы всех поименно назвать,
Да отняли список, и негде узнать.
А. Ахматова*

16. «Есть город, который я вижу во сне...». Культурне і літературне життя Одеси 1945-1990-х років

Епіграфом зали, що завершує експозицію другого поверху, стали слова популярної пісні на вірші С. Кірсанова «Есть город, который я вижу во сне...». Творчість письменників, що народилися в Одесі або в різний час відвідали місто біля моря, яскраво і багатогранно відбилася в культурному житті. Фотоколажі з видами Одеси відтворюють неповторний вигляд південного міста, оспіваного в багатьох літературних творах. Оригінально вирішені вітрини залу: вони імітують дверцята старовинної шафи, ілюмінатори лайнера.

В експозиції представлена повоєнна історія Одеської письменницької організації (експонуються журнали, альманахи, колективні збірки, книги).

Одна з провідних тем зали – «Одеські письменники – лауреати Національної премії ім. Тараса Шевченка».

Це Василь Фащенко (1985), Борис Нечерда (2000), Тарас Федюк (2007), Володимир Рутківський (2012).

В експозиції матеріали про наукову діяльність вченого-літературознавця, критика, лауреата Шевченківської премії Василя Васильовича Фащенко (1929-1979), удостоєного нагороди за літературознавчі книги «У глубинах людського буття», «Характеры и ситуации».

Борис Андрійович Нечерда (1939-1998) свою першу поетичну збірку «Материк» надрукував в Одесі у 1963 році. У його творчості самотність поєднується з тонким сприйняттям природи, філософським осмисленням буття. За збірку «Остання книга» (1998) Нечерда був посмертно нагороджений Національною премією України ім. Тараса Шевченка. Експонуються книги, фотографії, рукописи, щоденники поета.

*«Есть город, который я вижу во сне,
О, если б вы знали, как дорог
У Черного моря открывшийся мне
В цветущих акациях город».*

С. Кирсанов

16. «Есть город, который я вижу во сне...». Культурная и литературная жизни Одессы 1945-1990-х годов

Епіграфом зала, завершающего експозицію другого этажа, стали слова популярной песни на слова С. Кирсанова «Есть город, который я вижу во сне...». Творчество писателей, родившихся в Одессе или в разное время посетивших город у моря, ярко и многогранно отразилось в культурной жизни. Фотоколлажи с видами Одессы воссоздают неповторимый облик южного города, воспетого во многих литературных произведениях. Оригинально решены витрины зала: они имитируют створки старинного шкафа, иллюминаторы лайнера.

В экспозиции представлена послевоенная история Одесской писательской организации (экспонируются журналы, альманахи, коллективные сборники, книги).

Одна из ведущих тем зала – «Одесские писатели – лауреаты Национальной премии им. Тараса

Шевченко». Это Василий Фащенко (1985), Борис Нечерда (2000), Тарас Федюк (2007), Владимир Рутковский (2012).

В экспозиции материалы о научной деятельности ученого-литературоведа, критика, лауреата Шевченковской премии Василя Васильевича Фащенко (1929-1979), удостоенного награды за литературоведческие книги «У глубинах людського буття», «Характеры и ситуации».

Борис Андреевич Нечерда (1939-1998) свой первый поэтический сборник «Материк» напечатал в Одессе в 1963 г. В его творчестве самобытность сочетается с тонким восприятием природы, философским осмыслением бытия. За сборник «Остання книга» (1998) Нечерда был посмертно награжден Национальной премией Украины им. Тараса Шевченко.

*Есть город, который я вижу во сне,
О, если б вы знали, как дорог
У Черного моря открывшийся мне
В цветущих акациях город.*

С. Кирсанов

Тарас Олексійович Федюк (н. 1954), вірші якого пронизані тонким ліризмом, першу книгу «Досвітні журавлі» випустив в 1975 році. Він удостоєний високої нагороди за книгу віршів «Обличчя пустелі».

Володимир Григорович Рутківський (н. 1937) видається з 1959 року, автор захоплюючих і добрих книг для дітей і молоді. Письменник став лауреатом Національної премії України ім. Тараса Шевченка за історичну трилогію для дітей «Джури козака Швайки».

Окремий комплекс розповідає про діяльність поетичної студії «Круг», створеної одеським поетом Юрієм Миколайовичем Михайликом в 1980-і роки. Представлені перша збірка студійців «Вольный город» (1991) і збірник «Глаголы настоящего времени» (2013).

Представлені матеріали про письменників-шістдесятників та книги самвидаву, що розповсюджувалися в Одесі в 1970-і роки.

Серед письменників, які приїздили до нашого міста, – поети-дисиденти Василь Стус, Ліна Костенко, прозаїк Віктор Некрасов. Неодноразово приїжджали до нашого міста класики української літератури Олесь Гончар, Павло Загребельний. Експонуються їх книги, автографи, фотографії.

Частина експозиції присвячена поетам, бардам і письменникам, чії імена, що вже стали легендою, пов'язані з прославленою Одеською кіностудією.

У 1965 році був знятий фільм «Верность», який отримав нагороду на Венеціанському кінофестивалі. Це був подвійний дебют Булата Окуджави (сценариста) і Петра Тодоровського (режисера). Пізніше Булат Шалвович Окуджава (1924-1997) у співавторстві з Ольгою Арцимович написав сценарій «Частная жизнь Александра Сергеевича» про перебування Пушкіна в Одесі, але фільм не був поставлений. Машинопис кіносценарію експонується.

Писав сценарій про моряків для кіностудії опальний письменник і бард Олександр Галич (Олександр Аркадійович Гінзбург, 1918-1977). Перша частина останнього, незавершеного роману «Блошинный рынок» – «Прощай, Одесса!» – написана вже в еміграції. У книзі подано єдиний у радянській літературі опис унікального на ті часи одеського базару «Толчок»: «О, барахолка! Уже не однажды какой-нибудь вновь назначенный ретивый начальник из Горкома партии или Горисполкома пытался поставить вопрос о ее закрытии. И тогда происходило чудо – сначала где-то в отдалении начинал погромыхивать гром и посверкивать молния, ощущались таинственные подземные толчки, колебание почвы, земля расступалась и именно на том самом месте, где стоит Одесса, образовывалась глубокая трещина, в эту трещину бесследно и навсегда проваливался злополучный ретивый начальник».

Експонуються книги, фотографії, рукописи, днівники поета.

Тарас Алексеевич Федюк (р. 1954), стихи которого пронизаны тонким лиризмом, первую книгу «Досвітні журавлі» випустив в 1975 г. Удостоєн високої нагороди за книгу стихів «Обличчя пустелі».

Владимир Григорьевич Рутковский (р. 1937) издается с 1959 г., автор увлекательных и добрых книг для детей и молодежи. Писатель стал лауреатом Национальной премии Украины им. Тараса Шевченка за историческую трилогию для детей «Джури козака Швайки».

Отдельный комплекс повествует о деятельности поэтической студии «Круг», созданной одесским поэтом Юрием Николаевичем Михайликом в 1980-е гг. Представлены первый сборник студийцев «Вольный город» (1991) и сборник «Глаголы настоящего времени» (2013).

Експонуються матеріали о писателях-шестьдесятниках и о книгах самиздата, распространявшихся в Одессе в 1970-е гг.

Среди писателей, приезжавших в наш город, – поэты-дисиденты Василь Стус, Лина Костенко, прозаик Виктор Некрасов. Неоднократно приезжали в наш город классики украинской литературы Олесь Гончар, Павло Загребельний. Представлены их книги, автографы, фотографии.

Часть экспозиции посвящена поэтам, бардам и писателям, чьи имена, уже ставшие легендой, были связаны с прославленной Одесской киностудией.

В 1965 г. был снят фильм «Верность», получивший приз на Венецианском кинофестивале. Это был двойной дебют Булата Окуджавы (сценариста) и Петра Тодоровского (режиссера). Позже Булат Шалвович Окуджава (1924-1997) в соавторстве с Ольгой Арцимович написал сценарий «Частная жизнь Александра Сергеевича» о пребывании Пушкина в Одессе, но фильм не был поставлен. Машинопись киносценария экспонируется.

Писал сценарий о моряках для киностудии опальный писатель и бард Александр Галич (Александр Аркадьевич Гинзбург, 1918-1977). Первая часть последнего, незавершеного романа «Блошинный рынок» – «Прощай, Одесса!» – написана уже в эмиграции. В книге дано единственное описание знаменитого одесского рынка «Толчок». «О, барахолка! Уже не однажды какой-нибудь вновь назначенный ретивый начальник из Горкома партии или Горисполкома пытался поставить вопрос о ее закрытии. И тогда происходило чудо – сначала где-то в отдалении начинал погромыхивать гром и посверкивать молния, ощущались таинственные подземные толчки, колебание почвы, земля расступалась и именно на том самом месте, где стоит Одесса, образовывалась глубокая трещина,

Поэт, актер і бард Володимир Семенович Висоцький (1938-1980) часто приїздив до Одеси. Він згадував: «Началось с двух картин Одесской студии: "Вертикаль" и "Короткие встречи"... Фильм "Вертикаль" я запомнил на всю жизнь, потому что с этого момента многие зрители узнали мои песни». Він виконував свої пісні також у фільмі «Опасные гастроли», де зіграв головну роль. В Одесі та на одеському матеріалі зняті фільми «Интервенция» і «Служили два товарища» за участю Висоцького. В Одесі знято і легендарний багатосерійний телевізійний фільм «Место встречи изменить нельзя», де Висоцький зіграв одну з головних ролей. В експозиції представлено рукопис В. Висоцького – нариси сценарію фільму «Зеленый фургон» за однойменною повістю О. Козачинського.

Знімався на Одеській кіностудії і майбутній Нобелівський лауреат поет Йосип Олександрович Бродський (1940-1996). У 1970 році він грав у фільмі про оборону Одеси – «Поезд в далекий август». На вимогу цензури всі епізоди за участю Й. Бродського

були вилучені та знищені. Про перебування в Одесі поет написав вірш «У памятника А. С. Пушкину в Одессе».

Знаменитому одеському гумору присвячена експозиція з книгами, рукописами, фотографіями Степана Олійника і Володимира Івановича (його вчителем і наставником був Остап Вишня). Тут же можна побачити книги, автографи і фотографії знаменитого одесита, сатирика Михайла Михайловича Жванецького (н. 1934), чиї розповіді пронизані одеським колоритом: «Таким языком, который владеет мной, говорят только на Украине и только в одном месте».

Завершує експозицію залу вітрина з книгами Валентина Катаєва, Степана Олійника, Сави Голованівського, Тетяни Тесс та інших письменників-одеситів з дарчими написами Літературному музею. Це підтвердження афоризму Михайла Жванецького: «Из Одессы можно выезжать, можно уехать навсегда, но сюда нельзя не вернуться».

в эту трещину бесследно и навсегда проваливался злополучный ретивый начальник».

Поэт, актер и бард Владимир Семенович Высоцкий (1938-1980) часто приезжал в Одессу. Он вспоминал: «Началось с двух картин Одесской студии: "Вертикаль" и "Короткие встречи"... Фильм "Вертикаль" я запомнил на всю жизнь, потому что с этого момента многие зрители узнали мои песни». Его песни звучали также в фильме «Опасные гастроли», где Высоцкий сыграл главную роль. В Одессе и на одесском материале сняты фильмы «Интервенция» и «Служили два товарища» с участием Высоцкого. В Одессе снят и легендарный многосерийный телевизионный фильм «Место встречи изменить нельзя», где Высоцкий сыграл одну из главных ролей. В экспозиции представлена рукопись В. Высоцкого – наброски сценария фильма «Зеленый фургон» по одноименной повести А. Козачинского.

Снимался на Одесской киностудией и будущий Нобелевский лауреат поэт Иосиф Александрович Бродский (1940-1996). В 1970 г. он играл в фильме об обороне Одессы «Поезд в далекий август».

По требованию цензуры все эпизоды с участием И. Бродского были изъяты и уничтожены. О пребывании в Одессе поэт написал стихотворение «У памятника А. С. Пушкину в Одессе».

Знаменитому одесскому юмору посвящена экспозиция с книгами, рукописями, фотографіями Степана Олейника и Владимира Ивановича (его учителем и наставником был Остап Вишня). Здесь же можно увидеть книги, автографы и фотографии знаменитого одессита – сатирика Михаила Михайловича Жванецкого (р. 1934), чьи рассказы пронизаны одесским колоритом: «Таким языком, который владеет мной, говорят только на Украине и только в одном месте».

Завершает экспозицию зала витрина с книгами Валентина Катаева, Степана Олейника, Саввы Голованівського, Тетяны Тэсс и других писателей-одеситов с дарственными надписями Литературному музею. Это подтверждение афоризма Михаила Жванецкого: «Из Одессы можно выезжать, можно уехать навсегда, но сюда нельзя не вернуться».

17-19. Зали літератури 1941-1944 років

На першому поверсі розміщена експозиція, присвячена літературі часів Другої світової війни. В оформленні використані фотозбільшення, монументальні розписи та реліквії воєнного часу: протитанкові іжаки, солдатські фляги.

Воєнні роки зайняли особливе місце у літературі. Ідеї і теми, сюжети та образи – все було підпорядковане головній меті – боротьбі з фашизмом. С перших днів війни радянські письменники стали до бою разом з тими, хто був героями їх творів. Більш ніж тисяча письменників пішли на фронт, чотириста – не повернулись з поля бою. Серед них одеські письменники – Євген Петров, Вадим Стрельченко та Дмитро Надеїн.

Воювали не тільки солдати, воювали вірші, нариси, оповідання Олександра Довженка та Миколи Бажана, Володимира Сосюри та Осипа Количева, Олексія Толстого та Михайла Шолохова. Популярністю

користувались скромно видані книжечки кишенькового формату – «Бібліотечка красноармейца». У цій серії виходили історичні нариси, твори радянських письменників і вітчизняна класика.

Історія героїчної оборони Одеси, що тривала 73 дні, – з 5 серпня по 16 жовтня – представлена кількома експозиційними комплексами. Карта оборонного району, листівки, фотографії спорудження барикад на вулицях міста, – все це передає стан тривожних днів облоги. З перших днів оборони всі центральні газети друкували повідомлення про події в обложеному місті.

Окрема зала присвячена тридцяти семи членам Одеської спілки письменників, що стали професійними літераторами вже по війні. Про їх фронтіві шляхи розповідають збережені ними воєнні карти, фотографії, листи з фронту, нагороди та нагородні документи, газетні публікації та книги. Військовими кореспонден-

*...Одеса сонячна!
Яка у тебе сила!
Ти в Вітчизняну піднялась як стій.
Це ти нещадно ворога косила
У тій суворій битві вогневій.
Українська сторона,
Моя південна мріє!..*

Любов Забашта

17-19. Залы литературы 1941-1944 годов

На первом этаже расположена экспозиция, посвященная литературе Второй мировой войны. В оформлении залов использованы фотоувеличения, монументальная роспись и реликвии военных лет: противотанковые ежи, солдатские фляги.

Годы войны заняли особое место в литературе. Идеи и темы, сюжеты и образы – все в ней было подчинено основной задаче – борьбе с фашизмом. С первых же дней войны писатели пошли в бой вместе с теми, кто был героями их произведений. Более тысячи писателей ушли на фронт, четыреста – не вернулись с полей сражений. Среди них одесские писатели – Евгений Петров, Вадим Стрельченко и Дмитрий Надеин.

В общем солдатском строю воевали стихи, очерки, рассказы Александра Довженко и Микола Бажана, Владимира Сосюры и Осипа Колычева, Алексея Толстого и Михаила Шолохова. Популярностью пользо-

*...Одеса сонячна!
Яка у тебе сила!
Ти в Вітчизняну піднялась як стій.
Це ти нещадно ворога косила
У тій суворій битві вогневій.
Українська сторона,
Моя південна мріє!..*

Любов Забашта

вались скромно изданные книжечки карманного формата – «Бібліотечка красноармейца». В этой серии выходили исторические очерки, произведения поэтов, писателей и отечественная классика.

История героической обороны Одессы, длившаяся 73 дня, – с 5 августа по 16 октября – представлена в нескольких экспозиционных комплексах. Карта оборонительного района, листовки, фотографии, запечатлевшие строительство баррикад на улицах города – все это передает обстановку тревожных дней обороны. С первых дней обороны сообщения о ее ходе печатались во всех центральных газетах.

Отдельный зал посвящен членам Одесской писательской организации, ставшими профессиональными писателями уже после войны. Тридцать семь из них – участники войны. Об их фронтовых дорогах рассказывают сохраненные ими военные карты,

тами «Комсомольской правды» були Володимир Лясківський і Григорій Плоткін, у ті роки відомий читачам за літературним псевдонімом «Кузя Истребков». В редакції газети «Бей врага!» 14-ї повітряної армії працював Юрій Усиченко. В військових газетах «Красный боец» та «Вперед, к победе!» з'явилися перші публікації починаючого журналіста Аркадія Голишева. У фронтовій пресі друкувались Григорій Карев, Юрій Трусов, Олександр Батров. В роки війни почав писати вірші молодий лейтенант Іван Рядченко.

Наступна зала об'єднує три теми: оборона, окупація, визволення Одеси. У центрі інсталяція на тлі фотоколажу: друкарські машинки, немов поцілюючи у ворога влучним словом віршів, нарисів, оповідань. На тросах, що злітають до стелі, розміщені книги, фотографії, рукописи. Це оповідь про письменників, що побували в Одесі під час облоги.

Костянтин Михайлович Сімонов (1915-1979), кореспондент газети «Красная звезда», був у дні оборони міста разом з фотокореспондентом Яковом Халіпом. В експозиції фотографії, що зробив Халіп та збірки віршів Сімонова «С тобой и без тебя» (1942) і «Фронтные стихи» (1943). До них увійшли вірші «Если бог нас своим могуществом...», написаний в Одесі та «Я не помню, сутки или десять...», створений під враженням від побаченого під час облоги.

Більше місяця перебував в Одесі під час облоги кореспондент «Правды» письменник Леонід Сергійо-

вич Соболев (1898-1971). Він побував на військових кораблях, аеродромах, батареях, пробирався до окопів морських піхотинців. Дві невеличкі книжки «Соловей» та «Рассказы» (обидві – видання 1942 року) автор присвятив учасникам оборони Одеси.

Багато відомих письменників під час війни стали кореспондентами фронтових газет. Так, в газеті Південного фронту «Во славу Родины», редакция якої влітку 1941 року була розташована в Одесі, працювали Костянтин Паустовський, Борис Горбатов, Сергій Міхалков, Ілля Френкель. У вітрині, поряд з липневими номерами газети, експонуються їх публікації воєнного часу.

Працювали у газеті Приморської армії «За Родину» молоді українські літератори Василь Кучер, Іван Гончаренко, Андрій Трипольський. Вони стали свого рода літописцями оборони. Експозиція знайомить з публікаціями, рукописами та документами письменників. Тут же представлена збірка віршів і пісень Івана Гончаренка «Одеса – Севастополь», що була видана під час війни. Всі троє пішли з Одеси з останнім транспортом і були нагороджені медаллю «За оборону Одессы».

Одеський письменник Сергій Бондарін під час війни був кореспондентом газети «Красный черноморец». Він отримав відрадження в Одесу у період оборони, про це свідчать документи: посвідчення про відрадження, записник письменника і номер газети «Красный

фотографии, письма с фронта, награды и наградные документы, газетные публикации и книги. Военными корреспондентами «Комсомольской правды» были Владимир Лясковский и Григорий Плоткин, в те годы известный читателем по литературному псевдониму Кузя Истребков. В редакции газеты «Бей врага!» 14-й воздушной армии работал Юрий Усиченко. В военных газетах «Красный боец» и «Вперед, к победе!» появились первые публикации начинающего журналиста Аркадия Голышева. Во фронтовой прессе печатались Григорий Карев, Юрий Трусов, Александр Батров. В годы войны начал писать стихи молодой лейтенант Иван Рядченко.

Следующий зал объединяет три темы: оборона, оккупация, освобождение Одессы. В центре – инсталляция на фоне фотоколажа: печатные машинки, словно ведущие огонь по врагу метким словом стихотворений, рассказов, очерков. На тросах, взмывающих к потолку, расположены книги, фотографии, рукописи. Это рассказ о писателях, побывавших в осажденной Одессе.

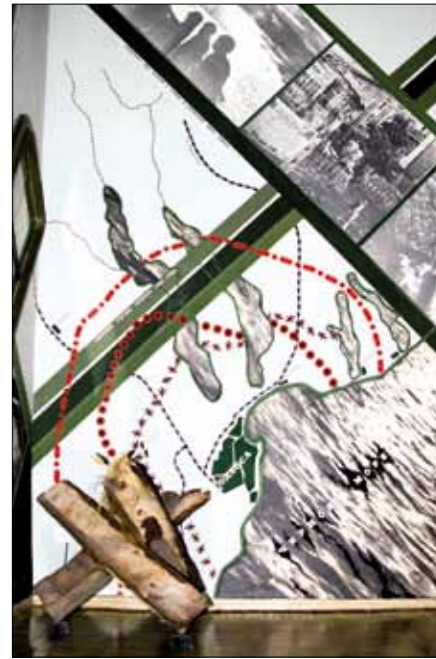
Константин Михайлович Сімонов (1915-1979), кореспондент газети «Красная звезда», был в дни обороны в городе вместе с фотокореспондентом Яковом Халіпом. В экспозиции фотографии, сделанные Халіпом, а также сборники стихотворений Сімонова «С тобой и без тебя» (1942) и «Фронтные стихи» (1943). В них включены стихотворение «Если бог нас своим

могуществом...», написанное в Одессе, и «Я не помню, сутки или десять...», созданное под впечатлением событий в обороняющемся городе.

Более месяца пробыл в осажденной Одессе корреспондент «Правды» писатель Леонид Сергеевич Соболев (1898-1971). Он побывал на кораблях, аэродромах, батареях, пробирался в окопы к морским пехотинцам. Две небольшие книжки «Соловей» и «Рассказы» (обе изданы в 1942 году) автор посвятил участникам обороны Одессы.

Многие известные писатели в дни войны стали сотрудниками фронтовых газет. Так, в газете Южного фронта «Во славу Родины», редакция которой летом 1941 г. находилась в Одессе, работали Константин Паустовский, Борис Горбатов, Сергей Михалков, Илья Френкель. В витрине, рядом с июльскими номерами газеты, экспонируются их публикации военных лет.

Сотрудниками газеты Приморской армии «За Родину» были молодые украинские литераторы Василий Кучер, Иван Гончаренко, Андрей Трипольский. Они

черноморець». Але на відміну від інших письменників, що брали участь в обороні міста, його не тільки не нагородили медаллю «За оборону Одессы», в березні 1944 року він був заарештований та засуджений до 8 років таборів за звинуваченням у «антирадянській агітації».

Серед захисників Одеси були моряки Григорій Поженян і Григорій Карев. Вже по війні вони стали професійними письменниками і в своїх творах оспівали героїзм захисників міста. В експозиції рукописи віршів, документи та особисті речі письменників.

Про найжахливіший період історії Одеси розповідає комплекс, де відображено життя одеситів, що

опинились в окупації – з 16 жовтня 1941 року по 10 квітня 1944 року. Поряд з підпільними листівками, об'явами та наказами окупаційної влади, в експозиції представлені вражаючі свідоцтва життя міста у ті часи.

Тут записки з одеської тюрми, посвідчення особи – аусвайси, свідоцтво про хрещення, що підтверджує неєврейське походження. Всі ці документи належали звичайним одеситам, тим, хто не зміг евакуюватися з міста. Серед них був і одеський журналіст, молодий викладач університету Андрій Недзвідський (1908-1984). Згодом він описав багато з того, чому був свідком, у щоденнику «Одесская тетрадь» (рукопис експонується): «Совершается страшнейшее преступление. Все еврейское население изгоняется из города. Изгоняется, конечно, на гибель, на массовое истребление... Ни для кого никаких исключений. Изгоняют глубоких, древних стариков и старух. Изгоняют калек, инвалидов. Страшное шествие по одесским улицам запуганных, подгоняемых конвоирами людей...».

Також в експозиції представлений номер газети «Молва» – зразок одеської періодичної преси часів окупації.

За волею долі опинився у місті молодий єфрейтор Генріх Белль (1917-1985). Він був покликаний в німецьку армію у 1939 році. На Східний фронт потрапив у 1943 році, спочатку до Одеси, потому до Криму, де був поранений. Потім – одеський госпіталь,

стали свого рода летописцами обороны. Экспозиция знакомит с публикациями, рукописями и документами писателей. Здесь же представлен вышедший во время войны сборник стихов и песен Ивана Гончаренко «Одесса – Севастополь». Ушедшие из Одессы с последним транспортом, все трое были награждены медалью «За оборону Одессы».

Одесский писатель Сергей Бондарин в годы войны был корреспондентом газеты «Красный черноморец». Его командировали в Одессу в период обороны, о чем свидетельствуют документы: командировочное удостоверение, записная книжка писателя и номер газеты «Красный черноморец». Но, в отличие от других писателей, принимавших участие в обороне города, он не был награжден медалью «За оборону Одессы». Более того, в марте 1944 г. был арестован и приговорен к 8 годам лагерей по обвинению в «антисоветской агитации».

Среди защитников Одессы были моряки Григорий Поженян и Григорий Карев. Уже после войны они стали профессиональными литераторами и в своих произведениях воспели героизм защитников города. В экспозиции рукописи стихотворений, документы и личные вещи писателей.

Самому страшному периоду в истории Одессы посвящен комплекс, где отражена жизнь одеситов, оказавшихся в оккупации – с 16 октября 1941 г. по

10 апреля 1944 г. Наряду с листовками, объявлениями и приказами оккупационной власти, в экспозиции представлены потрясающие свидетельства жизни города в это время.

Здесь записки из одесской тюрьмы, удостоверения личности – аусвайсы, свидетельство о крещении, подтверждающее нееврейское происхождение. Все эти документы принадлежали простым одесситам, тем, кто не смог эвакуироваться из города. Среди них был и одесский журналист, молодой преподаватель университета Андрей Недзведский (1908-1984). Впоследствии он описал многое из того, чему был свидетелем, в книге «Одесская тетрадь» (рукопись экспонируется): «Совершается страшнейшее преступление. Все еврейское население изгоняется из города. Изгоняется, конечно, на гибель, на массовое истребление... Ни для кого никаких исключений. Изгоняют глубоких, древних стариков и старух. Изгоняют калек, инвалидов. Страшное шествие по одесским улицам запуганных, подгоняемых конвоирами людей...».

Также в экспозиции представлен номер газеты «Молва» как образец одесской периодической печати того периода.

Волею судьбы в оккупированном городе оказался молодой ефрейтор Генрих Белль (1917-1985). Он был призван в немецкую армию в 1939 г. На Восточный фронт попал в 1943 г, сначала в Одессу, а потом в Крым,

а в скорому часі – глибокий тил. Цей трагічний досвід знайшов відображення на сторінках багатьох його творів. Він друкувався з 1947 року, в одному з есе так висловив своє ставлення до війни: «...Я всегда понимал – нас туда не приглашали. Солдатам – а я был солдатом – следует жаловаться не на тех, против кого их послали воевать, а только на тех, кто послал их на войну...». Про перебування в Одесі німецький письменник-гуманіст, Нобелівський лауреат Генріх Белль написав у оповіданні «Тоді в Одесі» (машинопис оповідання, фотографія з дружиною та лист до батьків з Одеси експонуються). Згадується наше місто і в романі «І не сказав ні єдиного слова» (1953).

Визволенню Одеси передували листівки, що розкидали радянські літаки над окупованим містом. В одній з них поруч з текстом пісні «Ты одессит, Мишка» було написано, що це пісня народна. Укладачі листівки не знали, що автором слів був поет Володимир Диховичний, а музику написав композитор Михайло Воловац – музикант оркестру Леоніда Утьосова. З кінця 1941 року пісню виконував Леонід Утьосов, її знали на всіх фронтах і в глибоком тилу, не знали її тільки в окупованій Одесі. Ця листівка є головним експонатом комплексу, присвяченого визволенню міста.

Одесу звільнили 10 квітня 1944 року. На сторінках газет, представлених в експозиції, були надруковані привітання звільненому місту від багатьох видатних літераторів країни, в тому числі Максима Рильського,

Юрія Яновського, Володимира Сосюри, Віри Інбер, Семена Гехта, Льва Славина, Семена Кирсанова, Бориса Пастернака, Василя Гроссмана. Експонуються також книги, присвячені життю міста та одеситам, чия героїчна доля надихнула багатьох письменників.

Експозиція, присвячена Г. Беллю
Експозиція, посвященная Г. Беллю

где был ранен. Затем – одесский госпиталь, а спустя короткое время – глубокий тил. Этот трагический опыт нашел отражение на страницах многих его произведений. В 1947 г. он начинал печататься, и в одном из эссе так отразил свое отношение к войне: «...Я всегда понимал – нас туда не приглашали. Солдатам – а я был солдатом – следует жаловаться не на тех, против кого их послали воевать, а только на тех, кто послал их на войну...». О пребывании в Одессе немецкий писатель-гуманист, Нобелевский лауреат Генрих Белль написал в рассказе «Тогда в Одессе» (машинопись рассказа, фотография с женой и письмо родителям из Одессы экспонируются). Упоминается наш город и в романе «И не сказал ни единого слова» (1953).

Освобождению Одессы предшествовали листовки, разбрасываемые советскими самолетами над оккупированным городом. В одной из них – «Ты одессит, Мишка» – писалось, что эту песню сочинил народ, и был напечатан текст знаменитой уже песни. Составители листовки не знали, что автором слов был поэт Владимир Дыховичный, а музыку написал композитор Михаил Воловац – музыкант оркестра Леонида Утесова. С конца 1941 г. песню исполнял Леонид Утесов, ее знали на всех фронтах и в глубоком тилу, но не в оккупированной Одессе. Эта листовка – главный экспонат комплекса, посвященного освобождению города.

Одессу освободили 10 апреля 1944 года. На страницах газет, представленных в экспозиции, были опубликованы приветствия освобожденному городу многих видных литераторов страны, в том числе Максима Рильского, Юрия Яновского, Владимира Сосюры, Веры Инбер, Семена Гехта, Льва Славина, Семена Кирсанова, Бориса Пастернака, Василя Гроссмана. Экспонируются также книги, посвященные жизни города и одеситам, чья героическая судьба вдохновила многих писателей.

20. Зала болгарської літератури

Залу оформлено традиційним болгарським орнаментом, фотоколажами з видами старої Одеси і Болгарії початку XX сторіччя.

У середині XIX сторіччя Одеса стала центром болгарської культури. Сюди, рятуючись від османського ярма, переселились тисячі болгар, для яких Одеса стала рідним містом та центром болгарського книговидавництва.

Про перші десятиріччя життя болгар в Одесі оповідають старовинні турецькі та римські монети, турецькі ятагани й старовинні пістолети, рукописна біблія, глиняний посуд та національний одяг, зібрані в болгарських селах Одеської області.

В Одесі працювали дослідники болгарської історії Ю. І. Венелін і В. Г. Тепляков. У 1841 році тут було видано книгу Василя Априлова «Денница новоболгарського образования», у якій викладена історія болгарського просвітництва та книжної справи (книга експонується).

2 лютого 1854 року в Одесі було засновано болгарське настоятельство. За його допомогою отримали

Я около года прожил в Одессе, будучи в изгнании, но благословляю это изгнание.

И. Вазов

освіту чимало болгар. Експонуються учбова література та портрети представників нової болгарської культури, що навчались в Одесі: Добри Чинтулова, Бетю Петкова, Найдена Герова, Івана Богорова, Василя Друмева, Димитра Мутева.

У сорокових роках XIX сторіччя Одеса прихистила учасників національно-визвольного руху болгарського народу проти османського ярма. Тут жив ідеолог і організатор боротьби за визволення Болгарії Георгі Стойков Раковський. Його книги «Ключ болгарского языка» і «Показалец», представлені в експозиції, були написані та видані в Одесі.

Ідеї Раковського були сприйняті та розвинені видатними болгарськими суспільними діячами і письменниками Христо Ботевим і Любеном Каравеловим. Експонуються публікації, пов'язані з одеським періодом їх біографії. Христо Ботев – поет, революціонер і національний герой Болгарії – в Одесі навчався у 2-й гімназії, згодом у Новоросійському університеті, восени-взимку 1866 года був вчителем у селі Задуніаєвка.

20. Зал болгарской литературы

Зал оформлен традиційним болгарським орнаментом, фотоколажами з видами старої Одеси і Болгарії початку XX століття.

В середині XIX століття Одеса стала центром болгарської культури. Сюди, спасаясь от османского ига, переселились тысячи болгар, для которых Одесса стала родным городом и центром болгарского книгоиздания.

О первых десятилетиях жизни болгар в Одессе рассказывают турецкие и римские монеты, турецкие ятаганы и старинные пистолеты, рукописная библия, глиняная посуда и национальная одежда, найденные в болгарских селах Одесской области.

В Одессе работали исследователи болгарской истории Ю. И. Венелин и В. Г. Тепляков. В 1841 г. здесь вышла книга Василя Априлова «Денница новоболгарского образования», в которой описывалась история болгарского просвещения и книжного дела. Эта книга представлена в экспозиции.

2 февраля 1854 г. в Одессе было учреждено болгарское настоятельство. С его помощью получили

Я около года прожил в Одессе, будучи в изгнании, но благословляю это изгнание.

И. Вазов

образование многие болгары. Экспонируется учебная литература и портреты обучавшихся в Одессе представителей новой болгарской культуры и просвещения: Добри Чинтулова, Бетю Петкова, Найдена Герова, Ивана Богорова, Василя Друмева, Димитра Мутева.

В сороковые годы XIX века Одесса дала приют участникам национально-освободительной борьбы болгарского народа против османского ига. Здесь жил идеолог и организатор борьбы за освобождение Болгарии Георгі Стойков Раковський. Его книги «Ключ болгарского языка» и «Показалец», представленные в экспозиции, были написаны и изданы в Одессе.

Идеи Раковского были восприняты и развиты выдающимися болгарскими общественными деятелями и писателями Христо Ботевым и Любеном Каравеловым.

Христо Ботев – поэт, революционер и национальный герой Болгарии – в Одессе учился во 2-й гимназии, затем в Новороссийском университете, осенью-зимой 1866 года был учителем в селе Задуніаєвка.

Один з найвідоміших болгарських письменників Іван Вазов саме в Одесі пише свої перші оповідання та першу частину роману «Під ярмом» – найкращий твір про історію Квітневого повстання 1876 року. Прижиттєві публікації оповідань і роману представлені в експозиції.

Болгарський поет і письменник Алеко Константинов, що навчався у 1881 році в Одесі, переклав вірші О. С. Пушкіна, Т. Г. Шевченка, М. Ю. Лермонтова.

Викладачі та студентство Новоросійського університету підтримували волелюбні ідеї болгарського народу. Першим деканом історико-філологічного факультету був видатний мовознавець, один з засновників слов'янської філологічної науки Віктор Іванович Григорович (1815-1876). В експозиції – твори В. І. Григоровича, «Записки Імператорського Новоросійського університету» та окремі видання одеських славистів, присвячені болгарській тематиці. Тут же книга К. І. Иречка «История болгар» (Одесса, 1878) у перекладі професора Новоросійського університету Пилипа Карловича Бруна та магістра університету Володимира Миколайовича Палаузова.

Після революції 1917 року і громадянської війни чимало представників інтелігенції були змушені тікати з Росії. Частина емігрантів осіла в Болгарії – з 1919 по 1922 роки туди прибуло біля 35 000 біженців.

25 грудня 1919 року Віра Миколаївна Муромцева, дружина І. О. Буніна, записала до щоденника: «Вчера отбыли в Болгарию Нилус, Федоров, Тухолка, Оболенский».

Для одеського письменника і поета Олександра Митрофановича Федорова Болгарія стала другою батьківщиною. Тут він прожив майже тридцять років – до кінця життя. Свій перший вірш на болгарській землі «Балканы» поет написав 26 лютого 1920 року. Експонується машинопис цього вірша, рукописи віршів «Где ты, мой мальчик, где ты?» (присвячено сину Віктору) та «Уезжать – умирать почти», фотографії, картини О. М. Федорова, його особисті речі. Представлена збірка «Антология болгарской народной поэзии» (1931), підготована до видання О. М. Федоровим.

Петро Олександрович Нілус покинув батьківщину у віці п'ятдесяти років, вже відомим художником та письменником. У вітрині представлені фото Нілуса 1920-х років та копія рукопису оповідання «Зимний день».

Петро Михайлович Біцилли (1879-1953), приватдоцент, а згодом професор Новоросійського університету, в 1924 році переїхав до Болгарії, де був обраний завідуючим кафедрою нової та новітньої історії Софійського університету і протягом тридцяти трьох років очолював кафедру нової історії Західної Європи. В вітрині його книга «История на Руссия» («История России»).

Один из самых известных болгарских писателей Иван Вазов именно в Одессе пишет свои первые рассказы и первую часть романа «Под игом» – лучшее произведение об истории Апрельского восстания 1876 г. Прижизненные публикации рассказов и романа представлены в экспозиции.

Болгарский поэт и писатель Алеко Константинов, учившийся в 1881 г. в Одессе, перевел стихи А. С. Пушкина, Т. Г. Шевченко, М. Ю. Лермонтова.

Преподаватели и студенчество Новоросийского университета поддерживали свободолюбивые идеи болгарского народа. Первым деканом историко-филологического факультета был выдающийся языковед, один из основателей славянской филологической науки Виктор Иванович Григорович (1815-1876). В экспозиции – сочинения В. И. Григоровича, «Записки Императорского Новоросийского университета» и отдельные издания одесских славистов, посвященные болгарской тематике. Здесь же книга К. И. Иречек «История болгар» (Одесса, 1878) в переводе профессора Новоросийского университета Филиппа Карловича Бруна и маистра университета Владимира Николаевича Палаузова.

Во время революции 1917 г. и гражданской войны многие представители интеллигенции были вынуждены бежать из России. Часть эмигрантов осела в Бол-

гарии – с 1919 по 1922 гг. сюда прибыли около 35 000 беженцев.

25 декабря 1919 г. Вера Николаевна Муромцева, жена И. А. Бунина, записала в своем дневнике: «Вчера отбыли в Болгарию Нилус, Федоров, Тухолка, Оболенский».

Для одесского писателя и поэта Александра Митрофановича Федорова Болгария стала второй родиной. Здесь он прожил без малого тридцать лет – до конца жизни. Свое первое стихотворение на болгарской земле «Балканы» поэт написал 26 февраля 1920 г. Экспонируется машинопись этого стихотворения, рукописи стихов «Где ты, мой мальчик, где ты?» (посвященного сыну Виктору), и «Уезжать – умирать почти», фотографии, картины А. М. Федорова и его личные вещи. Представлен сборник «Антология болгарской народной поэзии» (1931), подготовленный к изданию А. М. Федоровым.

Петр Александрович Нилус покинул родину в возрасте пятидесяти лет, уже будучи известным художником и писателем. В витрине представлены фото Нилуса 1920-х годов и копия рукописи его рассказа «Зимний день».

Петр Михайлович Бицилли (1879-1953), приватдоцент, а затем профессор Новоросийского университета в Одессе, в 1924 г. переехал в Болгарию, где был

Одесу завжди пов'язували найтісніші дружні стосунки з болгарськими письменниками. В 1970-і роки в Одесі та Варні видавались поетичні збірки «Береги». В них друкувались вірші та оповідання болгарських авторів у перекладі українською мовою, українських і російських – болгарською, вірші болгарських поетів про Одесу.

В Одесі побували болгарський прозаїк, лауреат премій «Икар», «Южная весна». Один з найбільш популярних письменників Болгарії Георгі Господинов, письменник-фантаст, книговидавець і перекладч Мілан Асадуров. В експозиції книги, подаровані авторами Одеському літературному музею.

Представлені сучасні книги про болгарських літераторів, що мешкали в Одесі у XIX сторіччі. Книга Марини Младенови «Елена Мутева. Едно зак'єсняло завръщане» написана на базі матеріалів одеських архівів.

Представлені видання Одеського національного університету, присвячені болгарській історії та філології. Значний внесок в дослідження болгарської словесності внесли професори

І. М. Дузь, А. К. Смольська, Б. О. Шайкевич, удостоєні ордена Кирила та Мефодія I ступня за свої праці. Книга спогадів про професора Івана Михайловича Дузя, засновника болгарсько-українського товариства, представлена в експозиції.

Яскраві фотографії розповідають про урочисте відкриття філії Одеського літературного музею – меморіального музею Христо Ботева в селі Задунавка Одеської області.

избран заведующим кафедрой новой и новейшей истории Софийского университета и на протяжении тридцати трех лет возглавлял кафедру новой истории Западной Европы. В витрине его книга «История на Руссия» («История России»).

Одессу всегда связывали тесные дружеские отношения с болгарскими писателями. В 1970-е годы в Одессе и Варне издавались поэтические сборники «Береги». В них публиковались стихи и рассказы болгарских авторов в переводе на украинский язык, русских и украинских – на болгарский, стихотворения болгарских поэтов об Одессе.

В Одессе бывали болгарский прозаик, лауреат премий «Икар», «Южная весна» и один из самых читаемых писателей Болгарии Георги Господинов, писатель-фантаст, книгоиздатель и переводчик Милан Асадуров. В экспозиции книги, подаренные авторами Одесскому литературному музею.

Представлены современные книги о болгарских литераторах, живших в Одессе в XIX веке. Книга Марини Младеновы «Елена Мутева. Едно зак'єсняло завръщане» написана на основе материалов из одесских архивов.

Представлены издания Одесского национального университета, посвященные болгарской истории и филологии. Большой вклад в исследование болгарской словесности внесли профессора И. М. Дузь, А. К. Смольская, Б. А. Шайкевич, удостоенные ордена Кирилла и Мефодия I степени за свои работы. Книга воспоминаний о профессоре Иване Михайловиче Дузе, основателе болгаро-украинского общества, представлена в экспозиции.

Красочные фотографии рассказывают о торжественном открытии филиала Одесского литературного музея – мемориального музея Христо Ботева в селе Задунавка Одесской области.

САД СКУЛЬПТУР

Сад скульптур Одеського літературного музею – експозиція просто неба, що розташувалась на території затишного двору палацу князя Гагаріна, створює разом з музеєм єдиний експозиційний комплекс.

Сад скульптур було засновано в 1995 році. З 1995 по 2014 рік святкування Одеської «Гуморини» розпочинались в Саду Скульптур з відкриття нового літературного пам'ятника, пов'язаного з історією Одеси, її анекдотами та піснями, а головне – з митцями, що її оспівували.

Всі встановлені скульптури створені на кошти меценатів. Основний внесок в створення експозиції належить Генеральному міжнародному партнеру Літературного музею АО «ПЛАСКЕ».

В експозиції Саду скульптур сімнадцять постатей, виконаних сучасними скульпторами.

Сад скульптур Одесского литературного музея – экспозиция под открытым небом, которая расположена на территории уютного двора музея, входящего в комплекс дворца князя Гагарина.

Сад скульптур был основан в 1995 году. С 1995 по 2014 гг. празднование одесской Юморини начиналось с открытия нового литературного памятника в Саду Скульптур, связанного с историей Одессы, ее анекдотами и песнями, а главное, с писателями и поэтами, ее воспевшими.

Все установленные скульптуры созданы на средства меценатов. Основной вклад в создание экспозиции внесен Генеральным международным партнером Литературного музея АО «ПЛАСКЕ».

В экспозиции Сада скульптур семнадцать работ, выполненных современными скульпторами.

Пам'ятник герою одеських анекдотів Рабіновичу.
Відкрито 1 квітня 1995 року.
Скульптор – режисер і художник Резо Габріадзе (Грузія)

Памятник герою одесских анекдотов Рабиновичу
Открыт 1 апреля 1995 г.
Скульптор – режиссер и художник Резо Габриадзе (Грузия)

Пам'ятник прийдешньому одеському генію.
Відкрито 1 квітня 1996 року.
Скульптор – заслужений художник України Микола Степанов

Памятник грядущему одесскому гению
Открыт 1 апреля 1996 г.
Скульптор – заслуженный художник Украины Николай Степанов

Пам'ятник «Ти одесит, Міша...»
(М. Жванецький)
Відкрито 1 квітня 1998 року.
Скульптор – Володимир Трасков

«Ты одессит, Миша...»
(М. Жванецкий)
Открыт 1 апреля 1998 г.
Скульптор – Владимир Трасков

Пам'ятник «Антилопа-Гну»
Відкрито 1 квітня 1999 року.
Скульптор – заслужений художник
України Олександр Токарев

«Антилопа-Гну»
Открыт 1 апреля 1999 г.
Скульптор – заслуженный художник
Украины Александр Токарев

Пам'ятник Одессе-маме
Открыт 1 апреля 2000 г.
Скульптор – заслуженный
художник Украины
Александр Князик

Пам'ятник Одесі-мамі.
Відкрито 1 квітня 2000 року.
Скульптор – заслужений
художник України
Олександр Князик

Пам'ятник Сашку-музиканту
Відкрито 1 квітня 2001 року.
Скульптор – заслужений художник
України Олександр Князик

Пам'ятник Сашке-музиканту
Открыт 1 апреля 2001 г.
Скульптор – заслуженный
художник Украины
Александр Князик

*Пам'ятник «Шаланди повнії кефалі...»
Відкрито 1 квітня 2002 року.
Скульптор – Таїсія Суд'їна*

*«Шаланды полные кефали...»
Открыт 1 апреля 2002 г.
Скульптор – Таисия Судьина*

*Пам'ятник «Зелений фургон».
Відкрито 1 квітня 2003 року.
Скульптор – Олександр Токарев*

*«Зеленый фургон»
Открыт 1 апреля 2003 г.
Скульптор – Александр Токарев*

*Пам'ятник «Джинсовий Дюк»
Відкрито 1 квітня 2004 року.
Скульптор – Олег Черноіванов*

*«Джинсовый Дюк»
Открыт 1 апреля 2004 г.
Скульптор – Олег Черноиванов*

*Пам'ятник першому одеському читачу
Відкрито 1 квітня 2005 року.
Скульптор – Олег Черноіванов*

*Памятник первому одесскому читателю
Открыт 1 апреля 2005 г.
Скульптор – Олег Черноиванов*

Пам'ятник «Іллі Ільфа та Євгену Петрову – вдячна Одеса»
Відкрито 1 квітня 2008 року.
Скульптор – Олег Черноіванов

«Илья Ильфу и Евгению Петрову – благодарная Одесса».
Открыт 1 апреля 2008 г.
Скульптор – Олег Черноиванов

Пам'ятник «Птах-трійка» (М. Гоголь)
Відкрито 1 квітня 2009 року.
Скульптор – Олег Черноіванов

«Птица-тройка» (Н. Гоголь)
Открыт 1 апреля 2009 года.
Скульптор – Олег Черноиванов

Пам'ятник «Час великих очікувань» (К. Паустовський)
Відкрито 1 квітня 2010 року.
Скульптор – Олег Черноіванов

«Время больших ожиданий» (К. Паустовский)
Открыт 1 апреля 2010 года.
Скульптор – Олег Черноиванов

Пам'ятник «Одеська школа» (В. Інбер, І. Бабель, Ю. Олеша, В. Катаєв, Е. Багрицький, С. Кірсанов)
Відкрито 1 квітня 2011 року.
Скульптор – Олег Черноіванов

«Одесская школа» (В. Инбер, И. Бабель, Ю. Олеша, В. Катаев, Э. Багрицкий, С. Кирсанов)
Открыт 1 апреля 2011 года.
Скульптор – Олег Черноиванов

Пам'ятник «Золоте серце»
(В. Висоцький)
Відкрито 1 квітня 2012 р.
Скульптор – Олег Чернованов

«Золотое сердце»
(В. Висоцкий)
Открыт 1 апреля 2012 г.
Скульптор – Олег Чернованов

Пам'ятник
«Срібне сторіччя»
(А. Ахматова,
М. Цветаєва)
Відкрито 1 квітня 2013 р.
Скульптор –
Олег Чернованов

«Серебряный век»
(А. Ахматова,
М. Цветаева)
Открыт 1 апреля 2013 г.
Скульптор –
Олег Чернованов

Пам'ятник «Музейне
братерство».
Відкрито 1 квітня 2014 р.
Скульптор – Олег Чернованов

«Музейное братство»
Открыт 1 апреля 2014 г.
Скульптор – Олег Чернованов

В «Саду скульптур» експонується постійно діюча виставка з фондів Одеського Археологічного музею «Давня скульптура Північного Причорномор'я». Кам'яні постаті ставились на курганах стародавніми скифами і половцями, що на-селяли територію Північного Причорномор'я з VIII ст. до н.е. по XIII ст. н.е.

В «Саду скульптур» експоную-ється також постійно действующая выставка из фондов Одесского Археологического музея «Древняя скульптура Северного Причерноморья». Каменные изваяния ставились на курганах древними скифами и половцами, населявшими территорию Северного Причерноморья с VIII века до н.э. по XIII век н.э.

Сад скульптур переходить в нову експозицію просто неба «Одеський двір».

Одеський двір є невід'ємною часткою історії та культури Одеси. Двори привносили до життя міста специфічний колорит, який став вже в XX сторіччі часткою одеського міфу.

Метою проекту є відтворення типового одеського двору зі всією його атрибутикою.

Сад скульптур переходить в нову експозицію под открытым небом «Одесский двор».

Одесский двор является неотъемлемой частью истории и культуры Одессы. Дворы привносили в городскую жизнь специфический колорит, ставший уже в XX столетии частью одесского мифа.

В проект входит воссоздание типичного одесского двора со всей его атрибутикой.

У 2014 р. відбулось відкриття першої черги експозиції, де представлені «Пам'ятник одеському дворовому крану», одеський дворовий колодязь, голуб'ятня, міські ліхтарики з історичними назвами всіх районів старої Одеси, дзвінок до двірника та інші деталі побуту одеських дворів.

В 2014 г. состоялось открытие первой очереди экспозиции, где представлены «Памятник одесскому дворовому колодезю», одесский дворовый колодезь, голубятня, городские фонарики с историческими названиями всех районов старой Одессы, звонок к дворнику и другие детали быта одесских дворов.

Автор проекту заслуженный работник культуры Украины Леонид Липтуга.
Проект здійснюється за допомогою меценатів, колекціонерів та за підтримкою мешканців Одеси.

Проект осуществляется при помощи меценатов, коллекционеров и поддержке жителей Одессы.
Автор проектов и создатель экспозиций «Сад скульптур» и «Одесский двор» – заслуженный работник культуры Украины Леонид Липтуга.

ЗМІСТ

Вступ	4
Палац князя Гагаріна	8
Золота зала.....	10
1. Початок літературної історії міста Одеси. 1794-1810-ті роки	14
2. «Пушкінська зала». Культурне і літературне життя Одеси 1820-х років	20
3. «Перша виноградна кімната». Літературне життя Одеси 1830-40-х років	30
4. «Друга виноградна кімната». Громадське і літературне життя Одеси 1850-60-х років	36
5. «Зелена камінна зала». Літературне життя Одеси 1870-90-х років	40
6. Зала журналістики. 1890-1910-ті роки	46
7. «Мисливська кімната». А. П. Чехов, О. І. Купрін, І. О. Бунін в Одесі	54
8. Зала літератури 1894 – 1905 років	60
9. «Трикутна кімната». Зала літератури Срібного віку	68
10. Літературне життя Одеси 1917-1920 років.	76
11. «Время больших ожиданий». Літературне життя Одеси початку 1920-х років	86
12. Літературне життя Одеси 1925-1930-х років.	98
13. «Зала приїздів». Творчі контакти одеських літераторів. 1920-і – 1930-і роки.....	108
14. «Зала театру і кіно». Становлення і розвиток драматургії, театру і кіно в Одесі в 1920-і –1930-і роки	114
15. «Іспанська зала». Тема антифашизму в літературі, репресії 1930-х років.	122
16. «Есть город, который я вижу во сне...». Культурне і літературне життя Одеси після воєнного періоду (1945-1990-і роки)	124
17-19. Зали літератури 1941-1944 років.....	130
20. Зала болгарської літератури	138
Сад скульптур	144

СОДЕРЖАНИЕ

Вступление	5
Дворец князя Гагарина.....	9
Золотой зал	11
1. Начало литературной истории города Одессы. 1794-1810-е годы	15
2. «Пушкинский зал». Культурная и литературная жизнь Одессы 1820-х годов	21
3. «Первая виноградная комната». Литературная жизнь Одессы 1830-40-х годов	31
4. «Вторая виноградная комната». Общественная и литературная жизнь Одессы 1850-60-х годов	37
5. «Зеленый каминный зал». Литературная жизнь Одессы 1870-90-х годов	41
6. Зал журналистики. 1890-1910-е годы	47
7. «Охотничья комната». А. П. Чехов, А. И. Куприн, И. А. Бунин в Одессе	55
8. Зал литературы 1894-1905 годов	61
9. «Треугольная комната». Зал литературы Серебряного века	69
10. Литературная жизнь Одессы 1917-1920 годов.....	77
11. «Время больших ожиданий». Литературная жизнь Одессы начала 1920-х годов	87
12. Литературная жизнь Одессы периода 1925-1930-х годов.	99
13. «Зал приездов». Творческие контакты одесских литераторов. 1920-е – 1930-е годы.....	109
14. «Зал театра и кино». Становление и развитие драматургии, театра и кино в Одессе в 1920-е –1930-е годы.....	115
15. «Испанский зал». Тема антифашизма в литературе, репрессии 1930-х годов.....	123
16. «Есть город, который я вижу во сне...». Культурная и литературная жизни Одессы послевоенного периода (1945-1990-е годы.).....	125
17-19. Залы литературы 1941-1944 годов.....	131
20. Зал болгарской литературы.....	139
Сад скульптур.....	144

Науково-популярне видання

ОДЕСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ МУЗЕЙ

Путівник

Українською та російською мовами

Редколегія

Т. Ліптуга, Г. Закіпна, Г. Сємикіна, О. Яворська

Фотографії

Г. Ісаєв, Л. Сідорський, А. Рафаель

Технічний редактор *Н. Лущик*

Надруковано з готового оригінал-макету

Формат 60×84/16. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9,30. Тираж _____ прим.